

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГЕТЬМАН АНАСТАСІЯ ДМИТРІВНА

УДК 343.97

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ПАСПОРТОМ АБО
ІНШИМ ВАЖЛИВИМ ОСОБИСТИМ ДОКУМЕНТОМ**

081 – «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А.Д. Гетьман**

Науковий керівник **Левченко Юрій Олександрович,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Гетьман А.Д. Запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню питань запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

Проаналізовано сучасний стан наукового дослідження проблеми запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом. Окремо, акцентовано увагу на визначення предмету злочинного посягання для чого здійснено аналіз чинного законодавства та судової практики з метою виокремлення переліку документів, які можна віднести до важливого особистого документу.

У дисертації розглянуто основні тенденції, механізми та підходи до запобігання кримінальним правопорушенням в зарубіжних країнах. Здійснено порівняльний аналіз міжнародно-правових заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом. На основі вивчення кримінального законодавства Грузії, Германії, Швеції, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Молдови, Азербайджанської Республіки, Республіки Армєнії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистану, Туркменістану, Республіки Узбекистан, Естонії, було встановлено, що у вищезазначених країнах на законодавчому рівні передбачено склад кримінального правопорушення предметом якого є паспорт або інший особистий важливий документ. Крім того, дисертанту вдалось дослідити санкції зарубіжних країн за кримінальні правопорушення щодо заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом. Розкрито

дієві технології та способи захисту паспортів та інших важливих особистих документів, які використовуються в іноземних державах, наведено рекомендації щодо подальшого впровадження таких технологій в правову дійсність України.

З'ясовано генезис кримінальної відповідальності за незаконні дії з паспортом або іншими важливими особистими документами з часів Української СРСР по теперішній час. Напрацьовано пропозиції щодо вдосконалення диспозиції та санкції частини 3 статті 357 КК України.

Розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, зокрема відомості про кількісні та якісні показники таких кримінальних правопорушень, детермінанти, які сприяють їх учиненню. Виокремлено географічні особливості, які характерні для вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

На підставі аналізу судових справ та кримінальних проваджень у дисертаційному дослідженні виокремлено основні способи незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, такі як викрадення, привласнення, вимагання документів, придбання, заволодіння ними шляхом шахрайства. У дисертації звертають увагу на найпоширеніші механізми використання чужих важливих особистих документів такі як повна підробка; часткова зміна інформації в чинному документі; фальсифікація; використання чинного, анульованого або недійсного документу без змін.

Дисертантом встановлено, що найчастіше кримінальні правопорушення розглядуваної групи вчиняються з метою: отримання суб'єктивних прав передбачених для окремої категорії осіб, отримання кредитних коштів, оформлення кредитної картки, іпотеки, оформлення позики, оформленні документів на машину, у туристичній сфері, шахрайство з нерухомістю, укладання нікчемних угод про оренду нерухомості, при працевлаштуванні, торгівля людьми, тощо.

Окремо здійснено кримінологічну характеристику значущих ознак

злочинців, які посягають на паспорт або інший важливий особистий документ та запропоновано їх кримінологічний портрет. Зокрема, вивчено соціально-демографічну, кримінально-правову, морально-психологічну характеристику та інтелектуальні, емоційні та вольові якості, психічну і психологічну сторони злочинця, який посягає на паспорт або інший важливий особистий документ.

Розкрито зміст кримінологічних детермінант незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом: антигромадської установки особистості та конкретної життєвої ситуації.

В межах аналізу загально соціальних заходів запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, вивчено законодавство, що регулює суспільні відносини у сфері використання паспорту або іншого важливого особистого документу, зокрема Кримінальний кодекс України, розпорядження КМУ «Про схвалення проекту Плану дій Україна - ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки» від 13 червня 2007 року № 406-р, Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», постанова КМУ від 07 травня 2014 року № 152 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм, його тимчасового затримання та вилучення», «Порядок оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України», затверджений постановою КМУ від 25 березня 2015 року № 302, Плані дій з лібералізації візового режиму «Безвізовий діалог між Україною та ЄС», Угоду про оперативне та стратегічне співробітництво між Україною та Європейським Союзом, Угоду про оперативне та стратегічне співробітництво між Україною та Європолом, тощо.

Крім того, у дисертації розглянуто заходи загальносоціального запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом, зокрема окреслено важливість ефективної взаємодії

між органами держави та громадянами для запобігання кримінальним правопорушенням та вказано, що така взаємодія є потужним антикриміногенним чинником.

Класифіковано суб'єктів запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом на загальних: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та спеціальних: прокуратура, органи внутрішніх справ, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, проаналізовано повноваження, мету та завдання таких органів у запобіганні незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

У рамках дослідження спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом дисертант пропонує імплементувати в Україні міжнародний досвід, зокрема три стратегії: збільшення зусиль, які повинен докласти злочинець для здійснення кримінального правопорушення, збільшенні ризиків, які спідкають злочинця під час вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, зменшення винагороди або вигод, які злочинець розраховує отримати від незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом.

Встановлено, що під час здійснення індивідуальних заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом необхідно враховувати соціально-демографічні, соціально-рольові характеристики та індивідуально-психологічні особливості осіб схильних до антигромадської поведінки.

Окремий підрозділ дисертації відведено на висвітлення особливостей віктимологічних заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом. Зокрема, розглянуто віктимологічну характеристику жертв (потерпілих) від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

Запропоновано комплекс запобіжних віктимологічних заходів,

спрямованих на потерпілого та потенційну жертву незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

Ключові слова: запобігання, незаконне заволодіння, паспорт, важливий особистий документ, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, загально-соціальні заходи, спеціально-кримінологічні заходи, індивідуальні заходи, віктимологічне запобігання.

SUMMARY

Hetman A.D. Prevention of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on a scientific degree of the Doctor of Philosophy (PhD) on a specialty 12.00.08 “Criminal law and criminology; criminal executive law”. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

Dissertation is devoted to the research of issues of prevention of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document.

The current state of scientific research on the problem of prevention of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document is analyzed. Separately, is paid attention to determining the subject of criminal encroachment, for which an analysis of current legislation and case law was carried out in order to allocate the list of documents that can be attributed to an essential personal document.

The dissertation considers the main tendencies, mechanisms and approaches to crime prevention in foreign countries. A comparative analysis of international legal measures of prevention of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document. On the basis of studying of the criminal legislation of Georgia, Germany, Sweden, the Russian Federation, the Republic of Belarus, the Republic of Moldova, the Republic of Azerbaijan, the Republic of Armenia, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan, Turkmenistan, the Republic of Uzbekistan and Estonia was established that in the above-mentioned countries in terms of legislation provided under *corpus delicti* subject of which is a passport or other essential personal document. In addition, the sanctions of foreign countries for crimes related unlawful appropriation of a passport or other essential personal document were investigated. Effective technologies and methods of protection of passports and other essential personal documents used in foreign

countries are revealed, recommendations on further introduction of such technologies into the legal reality of Ukraine are given.

The genesis of criminal liability for unlawful actions with a passport or other important personal documents from the time of the Ukrainian USSR to the present is clarified. The proposals have been developed to improve the disposition and sanction of Part 3 of Article 357 of the Criminal Code of Ukraine.

The content of the elements of criminological characteristics of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document, in particular, information on quantitative and qualitative indicators of such crimes, determinants that contribute to their commission. The geographical features that are characteristic of committing of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document are highlighted.

Based on the analysis of court cases and criminal proceedings, the dissertation research identifies the main ways of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document, such as theft, misappropriation, extortion of documents, acquisition, appropriation by fraud. The dissertation draws attention to the most common mechanisms of using other people's essential personal documents such as complete forgery; partial change of information in the current document; falsification; use of a valid, canceled or invalid document without changes.

It is established that most often crimes of this group are committed for the purpose of: obtaining subjective rights provided for a certain category of persons, obtaining credit, credit card registration, mortgage, loan, car documents, in the tourism industry, real estate fraud, null and void real estate lease agreements, at employment, at human trafficking, etc.

Separately, the criminological characterization of significant features of criminals who encroach on a passport or other essential personal document is carried out and their criminological portrait is offered. In particular, the socio-demographic, criminal-legal, moral-psychological characteristics and intellectual, emotional and volitional qualities, mental and psychological aspects of a criminal who encroaches on a passport or other essential personal document are studied.

The content of criminological determinants of illegal possession of a passport or other important personal document is revealed: anti-social attitude of a person and a specific life situation.

Within the analysis of general social measures of prevention of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document, the legislation governing public relations in the use of a passport or other essential personal document has been studied, in particular the Criminal Code of Ukraine, the Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the draft EU-Ukraine Action Plan in the field of justice, freedom and security” of June 13th, 2007 № 406-r, Law of Ukraine “On the Unified State Demographic Register and documents confirming the citizenship of Ukraine, identity or special status”, Resolution of the Cabinet of Ministers of May 7th, 2014 № 152 “On approval of the sample form, technical description and Procedure for registration, issuance, exchange, forwarding, seizure, return to the state, destruction of the passport of a citizen of Ukraine for travel abroad with contactless electronic media, his temporary detention”, “Procedure for registration, issuance, exchange, transfer, seizure, return to the state, invalidation and destruction of the passport of a citizen of Ukraine”, approved by the Cabinet of Ministers of March 25th, 2015 № 302, Visa Liberalization Action Plan “Visa-Free Dialogue between Ukraine and the EU”, Agreement on Operational and Strategic Cooperation between Ukraine and the European Union, Agreement on Operational and Strategic Cooperation between Ukraine and Europol, etc.

In addition, the dissertation considers measures of general social prevention of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document, in particular outlines the importance of effective cooperation between government and citizens to prevent crime and states that such interaction is a powerful anti-criminogenic factor.

The subjects of prevention unlawful appropriation of a passport or other essential personal document are classified in general: the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine and special: prosecutor's office, internal

affairs bodies, State Border Guard Service of Ukraine, State Migration Service of Ukraine, analyzed powers, goals and tasks of such bodies in preventing of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document.

Within the scope of the studying of special criminological prevention of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document, it is proposed to implement international experience in Ukraine, including three strategies: increasing the efforts of the criminal to commit a crime, increasing the risks of unlawful appropriation of a passport or other essential document, a reduction of the remuneration or benefits that the criminal expects to receive from the unlawful appropriation of a passport or other essential document.

It is established that when implementing individual measures to prevent unlawful appropriation of a passport or other essential personal document, it is necessary to take into account socio-demographic, social characteristics and individual psychological characteristics of persons prone to anti-social behavior.

A separate section of the dissertation is devoted to the features of victimological measures to prevent crimes committed by unlawful appropriation of a passport or other essential personal document. In particular, the victimological characteristics of victims (sufferer) of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document are considered.

A set of precautionary victimological measures aimed at the victim and potential sufferer of unlawful appropriation of a passport or other essential personal document is proposed.

Keywords: prevention, unlawful appropriation, passport, essential personal document, criminological characterization, determinants, the identity of the criminal, general social measures, special criminological measures, individual measures, victimological prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гетьман А.Д. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння паспортом у контексті міжнародного досвіду. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 346–356.

2. Гетьман А.Д. Загально-соціальне запобігання кримінальних правопорушень у контексті незаконного заволодіння особистим важливим документом. *NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE*. 2020. Іunie. С. 91–97.

3. Гетьман А.Д. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення шляхом незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 61–67.
<https://doi.org/10.33270/04201901.61>.

4. Гетьман А.Д. Способи незаконного заволодіння важливим особистим документом. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201141.31>.

5. Гетьман А.Д. Кримінологічні детермінанти незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 69–74. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201152.69>.

6. Volodymyr Shablustyi, Andriy Kovalenko, Anastasiia Hetman, Roman Kvasha. Victimological measures to prevent violent offences for gain committed by children. *Cuestiones Políticas.Facultad de Ciencias Jurídicas y Políticas.Universidad del Zulia.Venezuela*. 2020. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34713>. (Web of Science).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гетьман А.Д. Важливість запобігання незаконному заволодінню паспортом чи іншим особистим важливим документом. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Деревач : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 302–304.

2. Гетьман А.Д. Іноземний досвід щодо превенції незаконного заволодіння важливим особистим документом, шляхом впровадження електронного паспорту. *Роль інституту викривачів у запобіганні та протидії корупції* : матеріали круглого столу (Київ, 2 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. Черней, К. Ланчінскас, А. Фодчук та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 28–30.

3. Гетьман А.Д. Кримінально-правова політика держави в контексті кримінальних правопорушень , які спрямовані на незаконне заволодіння паспортом, або іншими особистими важливими документами особи. *Актуальні проблеми кримінального права* : тези доп. ІХ Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 78–81.

4. Гетьман А.Д. Чинники, які впливають на формування злочинця, що вчиняє злочин з важливим особистим документом. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 217–220.

5. Гетьман А. Д. Основные способы преступлений при использовании чужих официальных документов, удостоверяющих личность. *Борьба с преступностью: теория и практика* : тезисы докладов VII Междунар. науч.-практ. конф. (Могилев, 5 апреля 2019 года) / [редкол.: Ю. П. Шкаплеров (отв. ред.) и др.] ; Министерство внутренних дел Республики Беларусь ; Учреждение

образования «Могилевский институт Министерства внутренних дел Республики Беларусь». Могилев : Могилев. институт МВД, 2019. С. 149–151.

6. Гетьман А.Д. Спеціально-кримінологічне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом. *Актуальні проблеми кримінального права* : тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 207–210.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ПАСПОРТОМ АБО ІНШИМ ВАЖЛИВИМ ОСОБИСТИМ ДОКУМЕНТОМ.....	27
1.1. Стан наукового розроблення запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом	27
1.2. Міжнародно-правові заходи запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.	42
1.3. Генезис кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.	56
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОНОГО ЗАВОЛОДІННЯ ПАСПОРТОМ АБО ІНШИМ ВАЖЛИВИМ ОСОБИСТИМ ДОКУМЕНТОМ.	71
2.1. Рівень, динаміка та структура незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.	71
2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.....	104
2.3. Кримінологічні детермінанти незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.	122
Висновки до розділу 2	138
РОЗДІЛ 3 ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ПАСПОРТОМ АБО ІНШИМ ВАЖЛИВИМ ОСОБИСТИМ ДОКУМЕНТОМ.....	142
3.1. Загальносоціальне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.	142
3.2. Спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.	172
3.3. Віктимологічні заходи запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.	197
Висновки до розділу 3	218

ВИСНОВКИ.....	221
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	231
ДОДАТКИ.....	261

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
Портал Дія	Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Портал Дія»
ЗМІ	засоби масової інформації
КМУ	Кабінет Міністрів України
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
ВРУ	Верховна Рада України
СБУ	Служба безпеки України
ГПУ	Генеральна прокуратура України
ДСАУ	Державна судова адміністрація Україна
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
Європол	Європейське поліцейське управління
Євроюст	Європейське агентство, що співпрацює з судовими та поліцейськими органами країн-членів ЄС

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних реаліях за умови прийняття європейського вектору розвитку, в Україні необхідно вдосконалювати законодавство в усіх сферах суспільного життя. На сьогодні істотно зростає роль та значення документообігу як необхідної умови комфортної та безпечної життєдіяльності людини та громадянина. З метою захисту найуразливіших сфер суспільного життя необхідно приділяти значну увагу кримінально-правовим та кримінологічним заходам запобігання кримінальним правопорушенням, які посягають на суспільні відносини щодо законного порядку користування паспортом або іншим важливим особистим документом.

Чинне законодавство України передбачає широкий спектр гарантованих Конституцією прав і свобод людини, реалізація яких, в більшості випадків, передбачає процес ідентифікації особи. У сучасному суспільстві всі юридично значимі факти і відносини підлягають обов'язковому документальному посвідченню. Саме тому у структурі правового впливу на протиправну поведінку суб'єктів, що виражається у вчиненні незаконних дій спрямованих на заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, важливе місце посідає Кримінальний кодекс України. Зокрема кримінально-правові норми, які визначають підстави кримінальної відповідальності та відповідальність за кримінальні правопорушення предметом яких є паспорт або інший важливий особистий документ.

З 2013 по перше півріччя 2020 року динаміка кримінальних правопорушень щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом характеризується особливою мінливістю, і в цілому коливаннями. Так, якщо з 2013 до 2015 року фіксувалося поступове зменшення кількості кримінальних правопорушень, що у підсумку призвело до зменшення на 27,09 %, то у 2016 році вона зросла на 17,34 %. За 2017 рік абсолютний показник щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї категорії знизився на 27,51 %, що є піковим значенням зменшення. А вже у

2018 році показник динаміки знову збільшився – на 57,23 %, що є піковим значенням збільшення, 2019 рік характеризується зниженням на 14,53% по відношенню до попереднього року.

На підставі аналізу судових рішень та матеріалів кримінальних проваджень варто зауважити, що значна кількість корисливих кримінальних правопорушень вчиняється з використанням паспорту або іншого важливого особистого документу, які було отримано незаконним шляхом, а саме: шахрайство, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, контрабанда, торгівля людьми тощо. Для забезпечення документального прикриття різного роду махінацій, шахраї часто використовують викрадені паспорти громадян або ж їх ксерокопії. Як відомо, сьогодні в країні відбувається зростання саме цих кримінальних правопорушень, чим до певної міри пояснюється зростання рівня кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 357 КК України.

Варто зазначити, що у протиправну діяльність з використанням паспортів обманом або хитрістю нерідко втягують мало захищені категорії громадян: студентів, пенсіонерів, безробітних, що зумовлює необхідність віктимологічного запобігання. Така тенденція не може бути залишеною поза увагою науковців та ще раз підтверджує актуальність обраної теми, адже, специфікою юридичного складу кримінального правопорушення є цільова спрямованості злочинних дій.

Вивчення кримінального правопорушення передбаченого ст. 357 КК України проводили П.П. Андрушко, Ю.П. Дзюба, Л.В. Дорош, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, В.Г. Кундеус, С.Я. Лихова, В.О. Навроцький, О.М. Омельчук, В.І. Осадчий, Н.М. Парасюк, Н.О. Тімошенко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, С.С. Тучков, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк.

На рівні дисертаційного дослідження незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом було досліджено виключно з точки зору кримінального права, зокрема Ю.П. Дзюбою «Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів,

печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу кримінального правопорушення)» та Н.М. Парасюк «Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень (ст.ст. 357, 358 КК України)».

Сформульовані зазначеними авторами положення в галузі кримінального права, кримінології мають важливе наукове і практичне значення. Проте більшість наукових робіт із зазначеної проблематики належить до початку 90-х років минулого століття, тож їх актуальність в більшості випадків втрачена у зв'язку з оновленням законодавства. Крім того, окремих досліджень, присвячених комплексному аналізу кримінологічної характеристики незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом та проблемам їх запобігання на дисертаційному рівні в сучасних умовах до цього часу не проводилось. Зазначені обставини стали визначальними при обранні теми даного дисертаційного дослідження та визначили його об'єкт та предмет.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації обрано відповідно до положень Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), та відповідає Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126).

Результати дисертаційного дослідження використовуються в межах реалізації тем наукових досліджень «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (номер державної реєстрації 0111U0011288), а також є складовою плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ (протокол від 30 листопада 2017 р. № 6).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 28 листопада 2017 р. (протокол № 27) та

включена до Переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (затверджених у 2017 р.): розглянуті та схвалені координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України (№ 881, 2018 рік).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є надання комплексної кримінологічної характеристики незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом та розроблення на цій основі системи науково обґрунтованих заходів і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності запобігання цьому виду кримінальних правопорушень.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

– з'ясувати сучасний стан наукового розроблення проблеми запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом;

– проаналізувати зарубіжний досвід запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом та визначити можливість запровадження позитивного досвіду в національне законодавство і практичну діяльність в Україні;

– вивчити стан, динаміку та структуру злочинних посягань на паспорт або інший важливий особистий документ;

– виокремити кримінологічно значимі ознаки осіб, що вчиняють незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом;

– з'ясувати та систематизувати фактори, що детермінують злочинні посягання на паспорт або інший важливий особистий документ;

– визначити перспективи підвищення ефективності загальносоціальних напрямів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом;

– запропонувати спеціально-кримінологічні заходи, спрямовані на удосконалення запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом;

– надати загальну характеристику індивідуальним заходам запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим

документом;

– на основі узагальнення та систематизації віктимологічних ознак потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом розробити відповідні запобіжні заходи у цій сфері.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають під час запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

Предмет дослідження – запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи. *Історико-правовий метод* використано при вивченні та аналізі наукових досліджень, законодавства й правозастосовної практики пов'язаної з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим документом, а також при дослідженні генезису кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом (підрозділи 1.1. - 1.3.). За допомогою *порівняльно-правового методу* було вивчено законодавство іноземних держав щодо запобігання та передбачення відповідальності за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, а також оцінки можливостей упровадження іноземного досвіду в Україні (підрозділи 1.2, 3.1-3.4.). Використовуючи *статистичний метод* проведено вибіркове дослідження кримінальних справ (кримінальних проваджень), судових рішень, здійснено узагальнення, обробку та аналіз отриманих результатів (підрозділи 2.1-2.3, 3.3.). *Соціологічний (анкетування)* було використано для з'ясування прогалин в організаційно-правовому забезпеченні запобіжної діяльності, шляхом з'ясування поглядів респондентів на проблемні питання (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані статистичної звітності за 2013– першу половину 2020 року; узагальнені матеріали вивчення 286 кримінальних проваджень за ч.3 ст. 357 КК України упродовж 2013– першої половини 2020 років з усіх регіонів країни; офіційні

аналітичні звіти Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації України упродовж 2013– першої половини 2020 років, зведені дані опитувань 293 слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України Харківської, Київської, Одеської, Львівської, Чернігівської та Дніпропетровської областей, які безпосередньо здійснювали виявлення і розслідування таких кримінальних правопорушень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні дослідженням, в якому на основі комплексної кримінологічної характеристики та вивчення матеріалів кримінальних проваджень і судової практики запропоновано шляхи запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом. У дисертації сформульовано низку нових положень і висновків, які мають вагоме значення для кримінологічної теорії та юридичної практики. До найбільш суттєвих із них належать такі:

вперше:

➤ запропоновано авторське визначення поняття важливого особистого документу, як такого, що виданий уповноваженим органом, який фіксує певний статус особи, містить інформацію про факти, які мають юридичне значення для фізичної особи, засвідчує суб'єктивні права його власника або звільняє його від окремих зобов'язань.

➤ розроблено проект Плану заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом на період з 2020–2022 роки.

➤ віднесено до предмета незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом не лише паперові документи але їх цифрові аналоги, які формуються в Порталі Дія, зокрема е-паспорт, е-паспорт для виїзду за кордон, електронне посвідчення водія, які на законодавчому рівні за юридичною силою прирівняні до паперових.

➤ розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики

незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, зокрема, рівень, структуру та динаміку кримінально-караного діяння, детермінанти, які сприяють вчиненню, розглядуваного кримінального правопорушення .

➤ обґрунтовано необхідність виокремлення в окрему статтю склад кримінального правопорушення передбаченого ч.3 ст. 357 КК України щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, зважаючи на окремий предмет кримінального правопорушення.

➤ запропоновано здійснити індивідуалізацію покарання за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом для чого додати до КК України ст. 357 ¹ та викласти її у такій редакції: «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом або використання такого документа - карається штрафом до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до трьох місяців», що допоможе ефективно запобігати кримінальним правопорушенням даної категорії, мінімізувати ризики рецидивів та зберігати членів суспільства без деформації їх свідомості.

удосконалено:

➤ визначення головних детермінант незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, зокрема соціально-економічних, морально-психологічних, політико-правових.

➤ віктимологічну характеристику жертв незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

➤ систему імплементації зарубіжного досвіду запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом в Україні;

➤ комплекс заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуальному та віктимологічному рівнях.

дістало подальший розвиток:

- рекомендації щодо захисту паспорту та інших важливих особистих документів, в тому числі запровадження інноваційних підходів до технічного оснащення державних кордонів України.
- огляд безпечності використання та захисту особистих даних, які містить Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Портал Дія».
- кримінологічна характеристика злочинців, які посягають на паспорт або інший важливий особистий документ за низкою соціально-демографічних, кримінально-правових, морально-психологічних ознак, інтелектуальних, емоційних та вольових якостей на основі чого запропоновано кримінологічний портрет злочинця, який посягає на паспорт або інший особистий важливий документ.
- форми співпраці Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної міграційної служби України, Державної прикордонної служби України, служб соціального захисту населення України, інших державних органів, неурядових організацій і представників громадськості, засобів масової інформації в діяльності щодо запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаним з незаконним заволодінням паспорту або іншим важливим особистим документом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження є конкретним внеском як у кримінологічну науку, так і практику запобігання кримінальним правопорушенням, оскільки сприяють удосконаленню правових та організаційних засад діяльності правоохоронних органів і судових інституцій. Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані в:

законотворчій діяльності – при опрацюванні проектів змін і доповнень до кримінального законодавства, законодавчих актів регулятивного характеру, проектів положень й інструкцій спеціального характеру (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 156/19/006 від 14 травня 2019 року);

діяльності правоохоронних органів – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, у системі службової підготовки та у практичній діяльності оперативних працівників та слідчих при запобіганні, виявленні, розкритті та розслідуванні вказаної категорії кримінальних правопорушень (акт Головного управління Національної поліції в Київській області від 07 червня 2020 року);

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 25 травня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором на науково-практичних конференціях, всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2018 р.), круглий стіл «Роль інституту викривачів у запобіганні та протидії корупції» (м. Київ, 2018 р.), ІХ Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 2018 р.), міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2019 р.), VII Международная научно-практическая конференция (г. Могилев, 2019 г.), Актуальні проблеми кримінального права: X Всеукраїнська науково-теоретична

конференція, присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 12 наукових публікаціях, з яких 4 статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 2 у зарубіжних юридичних виданнях, науково-метричній індексній базі даних Web of Science, 6 у збірниках тез наукових доповідей, що оприлюднені на науково-практичних конференціях і під час проведення круглого столу.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (282 найменувань на 31 сторінках) та 13 додатків на 28 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 291 сторінки, із них основний текст – 214 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ПАСПОРТОМ АБО
ІНШИМ ВАЖЛИВИМ ОСОБИСТИМ ДОКУМЕНТОМ

1.1. Стан наукового розроблення запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом

Чинне законодавство України передбачає широкий спектр гарантованих Конституцією прав і свобод людини, реалізація яких, в більшості випадків, передбачає процес ідентифікації особи. У сучасному суспільстві всі юридично значимі факти і відносини підлягають обов'язковому документальному посвідченню. Саме тому у структурі правового впливу на протиправну поведінку суб'єктів, що виражається у вчиненні незаконних дій спрямованих на заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, вирішальну роль відведено закону України про кримінальну відповідальність (далі – КК України). Надання кримінально-правової охорони різним видам документів, є відправним моментом у встановленні меж між допустимою і забороненою поведінкою. У цьому контексті особливого значення набувають кримінально-правові норми, які визначають підстави кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення предметом яких є паспорт або інші важливі особисті документи.

Проблемам незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом присвячена низка робіт, як вітчизняних так і зарубіжних науковців.

Теоретичне підґрунтя дослідження шляхів і засобів запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом склали наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

До проблем запобігання злочинності в різні часи була прикута увага таких науковців, як Б.М. Головкін, В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, Я.Ю. Кондратьєв, Г.А. Аванесов, В.С. Устінов, І.М. Даньшин, Ю.О. Левченко та інших.

Кримінологія часів незалежної України характеризується плюралізмом думок та поглядів. Вітчизняна кримінологія розвивається у рамках двох кримінологічних шкіл з географічними центрами у Києві (Джужа О.М., Закалюк А.П., Костенко О.М. та ін.) та Харкові (Голіна В.В., Головкін Б.М., Кальман О.Г. та ін.) Одним з питань кримінології щодо якого точиться дискусія є узгодження позиції щодо правильності обрання терміну для діяльності, пов'язаною з боротьбою зі кримінальним правопорушенням и. Вчені-кримінологи у рівній мірі вживають терміни «запобігання», «попередження», «профілактика» та «припинення».

У працях Зелінського А.Ф. та Алексеєва А.І. зазначається термін «попередження» злочинності, як система заходів щодо зниження росту злочинності шляхом усунення її причин та умов (кримінологічна профілактика), а також запобігання та припинення конкретних кримінальних правопорушень [1; 2; 3, с. 109]. Деякі автори вважають попередження та профілактику тотожними поняттями. Проте, серед більшості кримінологів домінуючою є точка зору, що поняття «профілактика», «попередження» та «припинення» кримінальних правопорушень суто різняться. Під попередженням розуміється встановлення осіб, що намагаються скоїти кримінальне правопорушення, та застосування проти них заходів для припинення їхньої діяльності; профілактика розуміється як виявлення та усунення причин і умов кримінальних правопорушень ; припиненням є виявлення осіб, що готуються до вчинення кримінального правопорушення та прийняття до них заходів з метою недопущення переростання підготовчих дій у замах на кримінальне правопорушення або закінчене кримінальне правопорушення [4, с. 3–4].

А.П. Закалюк схиляється до терміна «запобігання» злочинності і

тлумачить його як «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [5, с. 324]. С.С. Малигін та А.Є. Чечетін запобігання кримінального правопорушення визначають як виявлення осіб, що перебувають на стадії формування задуму на скоєння кримінального правопорушення та недопущення реалізації їх задуму. О. Ключев запобіганням кримінального правопорушення вважає вжиття необхідних заходів щодо недопущення вчинення правопорушень, встановлення осіб, які намагаються скоїти правопорушення, та вжиття до них певних заходів з метою недопущення реалізації їх протиправних намірів [6, с.100].

Термін «запобігання» (*prevention*), згідно з думкою більшості західних кримінологів, охоплює будь-яку дію, що спрямована на зниження рівня злочинності, а також на зменшення почуття жаху перед злочинністю у населення [7; 8]. Крім того, запобігання злочинності відповідно до спільного Плану дій Європейського Союзу (ЄС) з боротьби з організованою злочинністю 98/733/ЖНА від 21 грудня 1998 р. визначається як «діяльність, що сприяє зменшенню злочинності як соціального феномену як кількісно, так і якісно завдяки постійним і структурованим заходам співробітництва або через спеціальні ініціативи» [9].

Отже, на підставі аналізу різних поглядів, ми підтримуємо думку тих вчених, які переконані що найбільш вдалим терміном для діяльності, пов'язаної, з боротьбою, в тому числі з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом підходить термін «запобігання злочинності».

Питанню вивчення «особистості злочинця» приділяли увагу такі кримінологи, як В.О. Бачинін, І.І. Карпець, О.О. Герцензон, Б.С. Волков, Ю.М. Антонян, О.І. Алексєєв, І.М. Даньшин, Є. Бафія, Н.М. Кропачев, О.І. Долгова, та інші. Кримінологічну характеристику, злочинців, які вчиняють окремі види кримінальних правопорушень вивчали Ю.М. Антонян, Ю.Д.

Блувштейн, В.М. Бурлаков, Л.М. Давиденко, П.С. Дагель, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Г.М. Міньковський.

Враховуючи, що склад кримінального правопорушення передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України (незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом) розташовано у розділі XV КК України, а сам належить до групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів, важливо зазначити, що окремі аспекти запобігання таким кримінальним правопорушенням досліджувались у працях Ю. В. Багалає, В. П. Беленока, А. В. Бойка, І. М. Зелялова, А. Ф. Імамутдинова, В. І. Осадчого, Д.В. Попова, М. М. Сенька, А. М. Удода, О. В. Юношева. Кримінологічний аналіз рівня, динаміки та структури таких кримінальним правопорушенням було здійснено вітчизняними кримінологами: Ігнатовим О.М., Орловим Ю.В та ін.

Зокрема, науковцю Загинею З. вдалось дослідити основні ознаки злочинця за допомогою яких вдалось побудувати типовий кримінологічний портрет особистості злочинця, який вчинив кримінальне правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян: це особа чоловічої статі, віком від 30 до 50 років, яка має загальну середню чи базову загальну середню освіту, є працездатною, але ніде не навчалася та не працювала або була безробітною, не мала судимостей та вчинила кримінальне правопорушення одноособово [10, с. 51-57]. Водночас, такий кримінологічний портрет є загальним та не враховує особливостей злочинця, який вчинив незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом. Отже, на кримінологічному рівні не здійснювалось жодного дослідження особистості злочинця, який вчиняє незаконні дії, пов'язані із заволодінням паспорту або іншим важливим особистим документом.

Детермінація вчинення кримінальних правопорушень у різних її проявах

була об'єктом дослідження багатьох учених, зокрема: А.І. Алексєєва, Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, І.М. Даньшина, О.М. Джужі, А.І. Долгової, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, О.М. Костенка, В.В. Лунєєва та ін.

Вищезазначені кримінологи в узагальненому контексті визначають такі найпоширеніші причини (фактори) кримінальним правопорушенням: недоліки сімейного та шкільного виховання; нерозвиненість сфери дозвілля; алкоголізація і наркотизація молоді; деградація вітчизняної культури на тлі експансії кримінальної культури з культом насильства та індивідуалізму; негативна роль засобів масової інформації; криза ідеології, моральності; політична та економічна кризи; соціальна нерівність; втрата авторитету батьків, закону, влади; неефективне функціонування правоохоронної системи; нерозвиненість системи віктимологічної профілактики кримінальних правопорушень [11, с. 149].

Кримінологи наголошують на тому, що причинами зростання рівня та підвищення небезпеки злочинності є низка чинників, а саме: докорінне переоцінювання колишніх цінностей і моральних принципів, визнання масовою свідомістю «влади» грошей, матеріального фактора як єдиної цінності і, як наслідок, знецінення людського життя, якщо воно не підкріплене високими матеріальними показниками; загальне розмивання меж моральності, морального і аморального; посилення масштабів і ступеня соціальної конфліктності у суспільстві у зв'язку з безпрецедентним зростанням соціально-економічної диференціації населення; виникнення жорстокості у суспільстві та переорієнтація на будь-які засоби досягнення мети, а також відчуття нестійкості й непередбачуваності [12, с. 45]

Однак, незважаючи на велику увагу кримінологів до причин та умов злочинності, чимало аспектів потребують належної інтерпретації та поглибленого розгляду в умовах динамічних змін у сучасному соціально-політичному житті, в тому числі це стосується умов та причин вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

Крім того, значна кількість українських та зарубіжних досліджень присвячена запобіганню кримінальним правопорушенням, водночас залишається не висвітленою проблема запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом, оскільки ані дисертаційних, ані монографічних досліджень за цим напрямом не було здійснено це підтверджує, що обраний нами напрям наукових досліджень є актуальним.

Враховуючи, що кримінологія нерозривно пов'язана з кримінальним правом, вважаємо за доцільне провести аналіз стану наукового дослідження незаконного заволодіння паспорту або іншого важливого особистого документу в кримінально-правовій площині.

Кримінально-правове дослідження ознак складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 357 КК України проводили П.П. Андрушко, Ю.П. Дзюба, Л.В. Дорош, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, В.Г. Кундеус, С.Я. Лихова, В.О. Навроцький, О.М. Омельчук, В.І. Осадчий, Н.М. Парасюк, Н.О. Тімошенко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, С.С. Тучков, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк [13, с. 6].

На рівні дисертаційного дослідження незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом було досліджено виключно з точки зору кримінального права, зокрема Ю.П. Дзюбою «Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу кримінального правопорушення)» та Н.М. Парасюк «Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень (ст.ст. 357, 358 КК України).

У своїх працях вищезазначені науковці працювали над спільними проблемами, в тому числі, які стосуються складу кримінального проступку пов'язаного з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом, передбаченим ч. 3 ст. 357 КК України.

У спільній дискусії науковці прийшли до висновку про обґрунтованість та доцільність захисту суспільних відносин щодо законного використання особистих документів саме кримінальним законодавством, шляхом закріплення складів кримінальних правопорушень щодо незаконних дій з документами у Кримінальному кодексі України та ще раз зазначили про суспільну небезпечність обраної категорії кримінальних правопорушень .

Теоретичним надбанням сучасної України є праці таких вчених, як П.П. Андрушко [14, с. 4-76; 15, с. 325-338], Н.О. Гуторовою [16, с. 445-451], Ю.П. Дзюбою [17], О.О. Дудоровим [18, с. 930-940], В.Г. Кундеусом [19], С.Я. Лиховою [20], В.О. Навроцьким [21], В.І. Осадчим [22], Н.О. Тімошенко [23], С.С. Тучковим [24], які у своїх працях прийшли до наукових висновків та рекомендацій щодо удосконалення кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження.

Усі без винятку, кримінологи впевнені, що склад кримінального правопорушення передбачений ст. 357 КК України є формальним, включає тільки суспільно небезпечне діяння, вважається закінченим з моменту здійснення цього діяння, незалежно від фактичного настання наслідків [88].

Окремо слід зазначити, що залишаються питання щодо яких не було досягнуто консенсусу. Так, у зв'язку з невизначеністю родового об'єкта обраної категорії кримінальних правопорушень серед науковців відсутня єдина думка щодо місця розташування вказаної категорії кримінальних правопорушень у Кримінальному кодексі України. Сьогодні, кримінальне правопорушення передбачений ч. 3 ст. 357 КК України розміщений законотворцем у розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Водночас, деякі науковці, зокрема, Коржанський М.Й., Осадчий В.І., Хавронюк М.І. переконані, що незаконні дії з документами жодним чином не стосуються посягання на «авторитет» органів державної влади та місцевого самоврядування.

Дзюба Ю.П. у своєму дисертаційному дослідженні пропонує визначити родовий об'єкт, як посягання саме на порядок управління [13, с. 7-8].

Існує також думка про те, що всі кримінальні правопорушення, предметом яких є документи необхідно виокремити та передбачити окремий розділ в Кримінальному кодексі України, Кузнецов А.В. пропонує назвати розділ «Про підроблення» [25, с. 119-120]. Ю.В. Щиголєв зазначав про необхідність виокремлення розділу «Документні кримінальні правопорушення» [26, с. 25].

Водночас, на нашу думку пропозиція щодо виділення кримінальних правопорушень в окремий розділ є не обґрунтованою, адже спільним у таких кримінальних правопорушеннях є предмет – тобто документи, в той час як суспільні відносини яким завдається шкода є різними, враховуючи, відсутність єдиного критерію для об'єднання, у правозастосовній діяльності спричинить труднощі.

Таким чином, на нашу думку, враховуючи, що предмет кримінального правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 357 КК України відрізняється від предмета кримінального правопорушення передбаченого ч.3 ст. 357 КК України, доцільно виокремити склад кримінального правопорушення який передбачає незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом в окрему статтю.

Найбільш дискусійним питанням стало визначення поняття та ознак предмету кримінальних правопорушень, передбачених ст. 357 КК України. Відсутність чіткого переліку документів, або хоча б їх суттєвих ознак, викликають сумніви під час правозастосовної діяльності та є причиною ухвалення різних рішень судами.

Диспозицією ч. 3 ст. 357 КК України передбачено такі предмети злочинного посягання, як паспорт та важливий особистий документ. Як зазначено в Положенні про паспорт громадянина України, затвердженого постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року паспорт громадянина України є документом, що посвідчує особу власника та підтверджує громадянство України [27].

15 квітня 2020 року постановою КМУ № 278 було затверджено Порядок застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, під час реалізації експериментального проекту щодо застосування зазначених відображень. Цей Порядок визначає процедуру замовлення, формування, пред'явлення та встановлення достовірності відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, на період проведення експериментального проекту щодо застосування зазначених відображень [28].

Порядком було введено в обіг два поняття паспортів, а саме:

е-паспорт - відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, оформленому особі засобами Єдиного державного демографічного реєстру, разом з унікальним електронним ідентифікатором (QR-кодом), який забезпечує отримання інформації з Реєстру інформаційними ресурсами єдиної інформаційної системи МВС на запит Єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Портал Дія» (далі - Портал Дія) [28];

е-паспорт для виїзду за кордон - відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, оформленому особі засобами Реєстру, разом з унікальним електронним ідентифікатором (QR-кодом), який забезпечує отримання інформації з Реєстру інформаційними ресурсами єдиної інформаційної системи МВС на запит Порталу Дія [28].

Е-паспорт та е-паспорт для виїзду за кордон можуть пред'являтися протягом періоду реалізації експериментального проекту замість паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон у таких випадках: перевезення пасажирів повітряним, залізничним транспортом

(у межах держави); надання послуг поштового зв'язку; проведення банківських операцій; підтвердження віку під час придбання пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, вин столових або тютюнових виробів; надання послуг з медичного обслуговування; пред'явлення на вимогу працівника правоохоронного органу документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України; користування бібліотеками та надання бібліотечних послуг; надання готельних послуг; надання телекомунікаційних послуг; пред'явлення на вимогу уповноваженої особи під час відвідування адміністративних будівель; надання адміністративних послуг; повернення сплачених за товар коштів; участь у виборах Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, всеукраїнських та місцевих референдумах [28].

Юридичні та фізичні особи мають право застосовувати у своїй діяльності е-паспорт та е-паспорт для виїзду за кордон також в інших випадках за умови виконання вимог цього Порядку [28].

Таким чином, Україна – одна з перших країн у світі, що реалізувала цифровий паспорт у смартфоні. Ми маємо найбільш повний перелік життєвих ситуацій, коли українці можуть застосовувати цифровий паспорт і не турбуватися про наявність при собі паперового чи пластикового аналогу. Держава надає е-паспортам у Порталі Дія юридичний статус офіційного документу прирівняний до статусу паспорту громадянина України та паспорту для виїзду за кордон та вважає їх цифровими аналогами паперових документів, відповідно до Порядку [29]. В подальшому вважаємо за доцільне дослідити більш детально безпечність та кримінологічні ризики застосування цифрових е-паспортів.

Враховуючи, що поняття паспорту визначено на законодавчому рівні, це не викликало суперечок серед науковців. Але, на відміну від паспорту, поняття та ознаки важливого особистого документу законодавцем не визначено, саме тому науковці у своїх дослідженнях та працях намагались віднайти ідеальну

формулу для ідентифікації таких документів.

Документ – це створений людиною матеріальний носій, на якому інформація відображена у вигляді символів і сигналів і який призначений для зберігання і передачі в часі і просторі.

Ще на початку ХХ ст. Жижиленко О.О. почав дослідження у галузі документів та вперше у радянській доктрині кримінального права визначив та обґрунтував слушність тлумачення документа як письмового акту, складеного згідно з формою і призначеного посвідчувати відомі правові відносини і події правового значення [30, с. 542].

Вітчизняний кримінолог Дзюба Ю.П. виокремив суттєві властивості (ознаки), яким повинен відповідати документ: 1) письмова форма, яка розуміється як сполучення певного матеріалу та письмових знаків, вказує на форму документа; 2) здатність відбивати ті або інші думки, містити дані (відомості) про факти, що мають юридичне значення, розкриває таку властивість документа, як інформативність. Документ – не просто матеріальний предмет, він насамперед носій інформації; 3) здатність свідчити або ж засвідчувати ті чи інші факти, служити їх доказом розкривають таку властивість документа, як посвідчувальність [13, с. 60-61].

Відповідно до ч. 3 ст. 43 Закону України «Про нотаріат» встановлення особи здійснюється за паспортом громадянина України або за іншими документами, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо особи громадянина, зокрема це можуть бути такі документи: паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи)[31].

Таким чином, враховуючи положення Закону України «Про нотаріат», до важливих особистих документів можна віднести ті, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо особи громадянина.

Порядком застосування електронного посвідчення водія та електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 956 було встановлено ще одне поняття, яке на нашу думку варто віднести до важливого особистого документу, зокрема це електронне посвідчення водія (далі - е-посвідчення) під яким слід розуміти цифрове відображення виданих особі національного посвідчення водія разом з унікальним електронним ідентифікатором (QR-кодом), який забезпечує перехід за посиланням на відповідний підтвердний запис в електронних ресурсах єдиної інформаційної системи МВС [32].

Варто зазначити, що важливість окремого особистого документа належить до оціночних понять, виникає питання, в чому саме його важливість, кому він повинен належати – потерпілому або злочинцю, та хто буде визнавати його важливим: потерпілий, особа, яка здійснює досудове розслідування або у судовому порядку.

В своїх дослідженнях Наумов А.В. визнає документ повинен бути важливим саме для потерпілого, що відбувається на підставі оцінки фактичних обставин справи (першою чергою, встановлення ступеня важливості викраденого документа для конкретного потерпілого) [33, с. 761].

На думку Комісарова В.С., вказівка в законі на особистий характер важливих документів свідчить про обов'язковість особистої характеристики статусу потерпілого або закріплення якого-небудь суб'єктивного права [34, с. 264].

За твердженням Парасюк Н.М., роль важливого особистого документа полягає у правовій індивідуалізації особистості власника у взаємовідносинах із владними або господарюючими суб'єктами. Особисті дані, які фіксуються в цьому документі, є виявом закріплених у Конституції України прав. Право на ім'я, місце проживання, належність до громадянства, утворення сім'ї визнаються недоторканими правами кожної людини. Офіційні документи, які підтверджують право або звільняють від обов'язку дають можливість їх власникам підтвердити свою приналежність до конкретної категорії осіб з

правом на одержання визначених законом пільг чи особливих гарантій. Фіксація юридичних фактів в офіційних документах зумовлює виникнення конкретних суб'єктивних прав і обов'язків громадян [35, с. 43-44].

Професор Дзюба Ю.П. визначив особливість предмета кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України яка полягає у тому, що у разі його відсутності нормальне існування особи, як суб'єкта суспільних відносин істотно ускладнюється або взагалі унеможлиблюється. Крім того, протиправне заволодіння паспортом або іншим важливим документом розриває соціальний зв'язок між суб'єктом управлінської діяльності, від якого виходить документ, та громадянином, у зв'язку з чим, управлінська діяльність зазнає від цього істотної шкоди [13, с. 46].

Окремо, варто зазначити що протягом значного проміжку часу у судовій практиці не було чітко сформованої позиції стосовно правового статусу платіжної картки. Верховний Суд України постановою від 20 червня 2011 року у справі № 8-ксл11 визначив, що для кваліфікації дій винної особи за ч. 3 ст. 357 КК України обов'язковою є наявність прямого умислу на незаконне заволодіння саме важливим особистим документом з усвідомленням специфічних ознак предмету цього кримінального правопорушення, а не чужим майном. Судом було встановлено, що платіжні картки, тобто пластикові банківські картки є власністю банку відповідно до умов договору укладеного між установою банку та клієнтом і надані держателю в тимчасове користування на час дії такого договору, після чого підлягають поверненню банку та не можуть визнаватися предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України. Незважаючи на вищезгадану правову позицію Верховного Суду України деякі суди продовжували кваліфікувати дії злочинців, які посягали на платіжну картку за ч. 3 ст. 357 КК України.

14 лютого 2019 року колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду було розглянуто та задоволено касаційну скаргу прокурора на вирок місцевого та ухвалу апеляційного судів. Відповідно до вироку особу було засуджено за ч. 3 ст. 357 (незаконне заволодіння

важливим особистим документом) та ч. 1 ст. 185 (крадіжка) КК України. Згідно з вироком суду першої інстанції чоловіка було визнано винним у таємному заволодінні особистим важливим документом іншої особи – пенсійною банківською карткою, в подальшому, дізнавшись пін-код викраденої картки, злочинець таємно заволодів грошовими коштами потерпілого. На думку Верховного суду віднесення платіжної банківської картки до важливих особистих документів має бути обґрунтованим з наведенням доводів на підтвердження, що ці документи були особистими та важливими для потерпілої особи.

Відповідно до Закону України «Про інформацію», Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Закону України «Про банки та банківську діяльність» документом визнається будь-який матеріальний носій, що містить інформацію, функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі, а засобами доступу до банківських рахунків (платіжним інструментом) – засоби певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ грошей з відповідного рахунку. Одним з видів доступу до банківських рахунків є спеціальні платіжні засоби (платіжні картки тощо). Тобто, як видно з аналізу законодавчих положень, платіжна картка є різновидом офіційних документів.

У цій справі не встановлено, що платіжна банківська картка потерпілого відповідала ознакам важливого особистого документа, тобто була предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 357 Кримінального кодексу України, натомість ця банківська картка є офіційним документом і, відповідно, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України [36].

Таким чином, правова позиція Верховного Суду стосовно платіжних карток є чіткою, обґрунтованою та повинна стати взірцем для судів будь-якої ланки.

Враховуючи вищезазначене, на нашу думку в кримінології є недоречним визначення поняття важливого особистого документа на підставі судової практики, водночас, зважаючи на неможливість передбачити всі можливі предмети кримінального правопорушення, з метою уникнення колізій,

нормотворцю необхідно попрацювати над визначенням юридично значущих ознак важливого особистого документа, як предмета кримінального правопорушення за ч. 3 ст. 357 КК України та закріпити їх у КК України, або у іншому нормативно-правовому акті, передбачивши при цьому відповідну бланкетну норму у КК України, яка буде відсилати до новоствореного акту.

Ще одним спірним питанням є визначення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України, зокрема, способу його вчинення. Диспозиція ч. 3 ст. 357 КК України передбачає, що кримінальне правопорушення вчиняється шляхом незаконного заволодіння предметом кримінального правопорушення будь-яким способом.

Парасюк Н.М. визначає, що «заволодіння», – це активні дії, які полягають у переміщенні предметів поза волею власника чи законного володільця. Та пояснює, що поняття «заволодіння» не відображає законної дії по відношенні до документів. Таким чином, протиправність незаконного заволодіння документами обумовлюється тим, що воно прямо заборонено як злочинне діяння у кримінальному законі. Законодавець не обмежує розглядуване діяння якимось конкретним способом вчинення [35, с. 117].

Кундеус В.Г. вказує, що заволодіння може здійснюватися будь-яким способом, як-то шляхом: одержання, утримання, обману, зловживання довірою та ін., в тому числі викрадення, де викрадення виступає як незаконне заволодіння [19, с. 11].

Отже, проаналізувавши чинне законодавство та правову доктрину ми пропонуємо таке визначення важливого особистого документа – це документ, виданий уповноваженим органом, який фіксує певний статус особи, містить інформацію про факти, які мають юридичне значення для фізичної особи, засвідчує суб'єктивні права його володаря або звільняє його від окремих зобов'язань [37].

Підсумовуючи, зазначимо, що у зв'язку з розвитком технічного прогресу в Україні та впровадженням сучасних технологій в процес документообігу, ототожнення паперових та пластикових документів з їх аналогами у цифровому

вигляді, важливо переглянути поняття предмету кримінального правопорушення передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України та вважати кримінально караним діянням не лише незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом але й їх цифровими аналогами, які на законодавчому рівні за юридичною силою прирівняні до паперових [37] .

До предмету кримінального правопорушення передбаченого ч.3 ст. 357 КК України вважаємо за доцільне відносити такі важливі особисті документи: паспорт громадянина України, е-паспорт, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, е-паспорт для виїзду за кордон, свідоцтво про народження, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення водія, електронне посвідчення водія, довідка внутрішньо переміщеної особи, посвідчення батьків та дитини з багатодітної сім'ї, свідоцтво про шлюб, свідоцтво про розлучення, пенсійне посвідчення, військове посвідчення, дипломи, атестати, трудові книжки, нагородні документи, реєстраційний номер облікової картки платника податків.

Крім того, враховуючи відсутність чіткого визначення поняття незаконного заволодіння в подальшому, в наступних розділах дисертації, на підставі аналізу судових справ та кримінальних проваджень спробуємо виокремити основні способи незаконного заволодіння саме паспортом або іншим особистим важливим документом.

1.2. Міжнародно-правові заходи запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

В Україні вже довгий час існує потреба в розробці стратегії запобігання злочинності з урахуванням загальноєвропейської політики та зарубіжного

досвіду. При цьому, необхідно розуміти, що наскрізне копіювання та впровадження сталих практик іноземних держав у правову систему України не є раціональним, адже, кожна держава має свої особливості, різний рівень розвитку суспільства, а методи повинні бути виваженими та максимально сприяти досягненню позитивних результатів, особливо коли це стосується кримінального законодавства.

З метою отримання інформації стосовно новацій та ефективних здобутків кримінології дослідникам та науковцям стає до пригоди порівняльна кримінологія, це один із напрямків кримінології, який пов'язаний з вивченням систем злочинності та кримінального правосуддя в геополітичному, історичному та культурному контексті. Мета порівняльної кримінології полягає в тому, щоб зрозуміти схожість і відмінності в тому, як суспільство реагує на злочинність і вивчення традицій, процесів, історії та географічних регіонів, які впливають на злочинність та її контроль.

Як зазначає вчений В.М. Кудрявцев, при вивченні всіх або деяких кримінологічних явищ, що спостерігаються в одній країні, аналізуються відповідні процеси і явища, які мають місце в інших країнах – з подібною або істотно іншою соціально-економічною та політичною системою. Мета цього аналізу полягає в тому, щоб глибше зрозуміти процеси, характерні для сучасного суспільства загалом і для країн з різними суспільними системами розглянути та запропонувати з урахуванням цього найбільш ефективні заходи боротьби зі злочинністю, а також розвивати міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю [38, с. 72].

В даному розділі ми розглянемо та проаналізуємо основні тенденції, механізми та підходи до запобігання кримінальним правопорушенням в зарубіжних країнах, у третьому розділі цієї дисертації ми запропонуємо варіанти імплементації світових досягнень у сфері запобігання кримінальним правопорушенням та сформуємо дієву систему заходів запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаним з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом.

В 60-х роках ХХ століття у світовому співтоваристві відбулись зміни у системі кримінального правосуддя, які були викликані різким підвищенням рівня злочинності та, як наслідок, втратою віри в систему кримінального правосуддя. Основними факторами, які вплинули на ситуацію що склалась, стали: підвищення рівня страху перед злочинністю, відсутність у державної політики запобігання кримінальним правопорушенням громадської підтримки, крім того поширення у суспільстві кримінологічних досліджень, які продемонстрували, неспроможність традиційних способів боротьби зі злочинністю ефективно досягати поставленої мети у забезпеченні суспільної безпеки [39, с. 122].

Аналіз зарубіжної практики запобігання злочинності показує поширення в більшості зарубіжних країн чітко визначеної системи, яка дозволяє побудувати дієвий механізм запобігання кримінальним правопорушенням .

До системи запобігання кримінальним правопорушенням віднесено такі напрями:

1) Розробка та застосування заходів, спрямованих на запобігання розвитку злочинного потенціалу особи. Вказаний напрямок орієнтований на виявлення ризиків, які можуть вплинути на формування злочинного потенціалу особи [4040, с. 102-103; 41].

2) Соціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у суспільстві. Соціальний напрям охоплює заходи виховного характеру відносно осіб, які є найбільш уразливими та схильними до девіантної поведінки, зокрема це стосується осіб, які зловживають алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами, безробітних, а також осіб, які мають психічні відхилення, тощо [42, с. 96].

Так, у зарубіжних країнах реалізуються програми запобігання кримінальним правопорушенням в яких використовується винагорода за інформацію, що має оперативно-профілактичне значення. Участь громадян у зміцненні правопорядку дає змогу знизити кількість кримінальних правопорушень на 30% [39, с. 123].

3) Ситуативне запобігання кримінальним правопорушенням, визначається як превентивний підхід, який спрямований не на покращення суспільства та вдосконалення його інститутів, а просто на зменшення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень [43, с. 3]. Державні органи вживають заходи для усунення умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень : під особливий контроль беруться не освітлені в нічний час місця, пункти скупчення молоді сумнівної поведінки, посилюється охорона фінансових установ, а також поліцейський контроль над підприємствами, які є місцями потенційного виникнення злочинності [42].

Таким чином, вище було розглянуто загальні підходи та деякі заходи запобігання кримінальним правопорушенням , які застосовуються в іноземних країнах. Наразі, розглянемо заходи які вживають іноземні держави для запобігання кримінальним правопорушенням , пов'язаним з незаконним заволодінням паспортом, або іншим особистим важливим документом.

Проаналізувавши кримінальне законодавство деяких країн, зокрема, Грузії, Німеччини, Швеції, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Молдови, Азербайджанської Республіки, Республіки Вієтнам, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистану, Туркменістану, Республіки Узбекистан, Естонії, слід зазначити, що в усіх державах, які було досліджено, на законодавчому рівні у кримінальному законі передбачено склад кримінального правопорушення предметом якого є паспорт або інший особистий важливий документ.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 363 Кримінального кодексу Грузії крадіжка особистого посвідчення або іншого важливого особистого документа, - карається штрафом або позбавленням волі на строк до одного року [44].

У Кримінальному кодексі Федеративної Республіки Німеччина передбачено ряд статей, які стосуються кримінальних правопорушень , пов'язаних з особистими ідентифікуючими документами. Відповідно до секції 273 Кримінального кодексу ФРН кожен хто здійснює підробку офіційного документа, який посвідчує особу або використовує такий документ підлягає

тюремному ув'язненню, на строк до трьох років або накладенню штрафу. Секції 274-279 Кримінального кодексу ФРГ передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, предметом яких є особисті важливі документи, зокрема: медичний сертифікат, сертифікат працездатності, документи, які надають право на проживання в країні. Об'єктивна сторона зазначених кримінальних правопорушень полягає в незаконному використанні особистих важливих документів, підробці, фальсифікації. Санкція статті передбачає тюремне ув'язнення до 2-х років, позбавлення волі на строк від 3-х місяців до 5 років, або накладення штрафу. Секція 283 Кримінального кодексу ФРГ передбачає покарання у вигляді позбавлення волі до одного року або штраф за використання особистого документа, іншої особи [45].

Відповідно до ч. 2 ст. 325 КК Російської Федерації викрадення у громадянина паспорта або іншого важливого особистого документа - карається штрафом в розмірі до вісімдесяти тисяч рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до шести місяців, або обов'язковими роботами на строк від ста двадцяти до ста вісімдесяти годин, або виправними роботами на термін до одного року, або арештом на строк до трьох місяців [46].

У КК Республіки Білорусь, а саме у статті 378 передбачено відповідальність за викрадення особистих документів. Викрадення у громадянина паспорта або іншого важливого особистого документа - карається громадськими роботами, або штрафом, або арештом, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк [47].

КК Республіки Молдови передбачає відповідальність за купівлю, продаж, вилучення, розкрадання, приховування, пошкодження, знищення або зберігання важливих документів фізичних осіб.

Так, статтею 359 КК Республіки Молдови передбачено такий склад кримінального правопорушення, як купівля або продаж офіційних документів, що надають права або звільняють від обов'язків, винуваті особи караються штрафом у розмірі до 550 умовних одиниць. Відповідно до ч. 2 ст. 360 КК Республіки вилучення, розкрадання, приховування, пошкодження, знищення

або зберігання посвідчень особи або інших важливих документів фізичних осіб з метою обмеження свободи особи, в тому числі свободи пересування, або позбавлення особи свободи - караються штрафом у розмірі до 850 умовних одиниць, або неоплачуваних працею на користь суспільства на строк від 180 до 240 годин, або позбавленням волі на строк до 5 років [48].

Кримінальним законом Азербайджанської Республіки ч.ч. 3.3, 3.4 ст. 144-3.3., 144-3.4. передбачено відповідальність за придбання підробленого посвідчення особи, паспорти або іншого документа, що посвідчує особу, або дорожніх документів (Для перетину кордону) для забезпечення цими документами торговця людьми або жертви торгівлі людьми з метою торгівлі людьми. Злочинець за вищенаведене кримінальне правопорушення карається позбавленням волі на строк від одного року до трьох років, а за вилучення, зберігання, приховування, пошкодження або знищення посвідчення особи, паспорта або іншого документа, що посвідчує особистість, або дорожніх документів (для перетину кордону) будь-якої особи з метою торгівлі людьми - позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років.

Крім того, ч. 2 ст. 326.2. КК Азербайджанської Республіки за викрадення посвідчення особи моряка, посвідчення особи, паспорта або іншого важливого особистого документа громадянина винна особа карається штрафом в розмірі до трьохсот манатів, або виправними роботами на строк до одного року, або позбавленням волі на той самий строк [49].

Відповідно до ч. 1 ст. 324 КК Республіки Armenії викрадення паспорта або іншого важливого документа громадянина - карається штрафом в розмірі від двісті і більше разів до 400 мінімальних заробітних плат, або арештом на строк не більше двох місяців, або позбавленням волі на строк не більше одного року [50].

Статтею 383 КК Республіки Казахстан передбачено відповідальність за незаконні придбання або збут офіційних документів, що надають права або звільняють від обов'язків, а також державних нагород Республіки Казахстан або СРСР у вигляді штрафу у розмірі до двохсот місячних розрахункових

показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до ста вісімдесяти годин, або арештом на строк до шістдесяти діб.

У відповідності до ст. 384 КК Республіки Казахстан незаконне вилучення у громадянина паспорта, посвідчення особи або іншого особистого документа - карається штрафом в розмірі до ста місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до ста двадцяти годин, або арештом на строк до сорока п'яти діб, а викрадення у громадянина паспорта, посвідчення особи або іншого особистого документа - карається штрафом в розмірі до двохсот місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до ста вісімдесяти годин, або арештом на строк до шістдесяти діб [51].

Згідно з ч. 2 ст. 348 КК Киргизької Республіки викрадення у громадян паспорта або іншого важливого особистого документа, - карається штрафом в розмірі від п'ятдесяти до ста розрахункових показників або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до ста вісімдесяти годин [52].

Частинами 1, 3 ст. 339 КК Республіки Таджикистану викрадення у громадянина паспорта або іншого важливого особистого документа,- карається виправними роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або штрафом у розмірі до двохсот показників для розрахунків або виправними роботами на строк до одного року. Крім того, відповідно до КК Республіки Таджикистану кваліфікуюча ознака викрадення у громадянина паспорта або іншого важливого особистого документа, визначається метою такого викрадення, а отже якщо такі діяння, вчинені з метою торгівлі людьми вони караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років [53].

Відповідно до ч. 3 ст. 217 КК Туркменістану викрадення у громадянина паспорта або іншого важливого особистого документа, - карається штрафом в розмірі від десяти до двадцяти середньомісячних розмірів оплати праці або виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк до

одного року [54].

Частиною 2 ст. 227 КК Республіки Узбекистан передбачено відповідальність за заволодіння, знищення, пошкодження або приховування паспорта, військового квитка або іншого важливого особистого документа. Такі дії караються штрафом від п'ятдесяти до ста мінімальних розмірів заробітної плати або обов'язковими громадськими роботами від трьохсот до трьохсот шістдесяти годин або виправними роботами від двох до трьох років або обмеженням волі від одного року до трьох років або позбавленням волі до трьох років [55].

Частиною 2 ст. 185 КК Естонії встановлено відповідальність за викрадення документа, що посвідчує особу та громадянство, чи іншого офіційного особистого документа, а так само використання чужого офіційного особистого документа, у вигляді штрафу, або арешту, або позбавлення волі на строк до одного року [56].

У підпункті 1.2. даної Дисертації було досліджено досвід зарубіжних країн у встановленні санкції за кримінальні правопорушення пов'язані з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом.

Так, з метою узагальнення, отриманої інформації було підготовлено таблицю (Додаток І).

Аналізуючи показники в таблиці можна зазначити наступне:

1. Всі країни, законодавство яких було розглянуто, передбачають покарання у вигляді штрафу, за кримінальні правопорушення пов'язані з незаконним заволодінням паспорту або іншим важливим особистим документом, розмір якого у більшості випадків в 3-5 разів більшим ніж в Україні. Такий вид покарання є актуальним саме тому, на нашу думку відсутня потреба у виключенні його із санкції статті, водночас максимальний розмір штрафу вирішується судом та не може бути більше 50-ти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що є невиправдано маленькою сумою та не може слугувати превентивним заходом.

2. Другим, за популярністю у кримінальному законодавстві

запропонованих країн покаранням, є виправні або громадські роботи. Варто зазначити, що в санкції ст. 357 КК України такі види покарання відсутні.

3. Обмеження волі, за такий вид кримінального правопорушення, передбачено лише в чотирьох країнах із чотирнадцяти, що свідчить про недовіру та необґрунтованість такого виду покарання для запропонованої категорії кримінального правопорушення.

4. Позбавлення волі застосовується, як правило за наявності обтяжуючих обставин, або мотивом, зокрема, це може бути торгівля людьми, незаконна міграція. За інших обставин застосування такого виду покарання є необґрунтованим та неадекватним по відношенню до суспільної небезпеки незаконного заволодіння особистим важливим документом.

Таким чином, на нашу думку доцільно внести пропозиції щодо санкції ч.3 ст. 357 КК України, зокрема збільшити розмір штрафу, додати громадські роботи та прибрати обмеження волі, як таке, що не відповідає суспільній небезпечності розглядуваного кримінального правопорушення. Більш детально кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом розглядатиметься в підрозділі 1.3. дисертаційного дослідження [57].

Сьогодні перед світовим співтовариством стоїть завдання з підвищення рівня захищеності міжнародних особистих документів та ефективність обміну інформацією, що слугує передумовою результативної діяльності правоохоронних органів у боротьбі з тероризмом, нерегульованою міграцією та транснаціональною злочинністю.

Значну роль у підвищенні ефективності запобігання кримінальним правопорушенням відіграють досягнення науки та техніки. Особливо перспективними визнаються застосування лазерної та іншої оптичної техніки з метою контролю за рухом транспорту, наркотиків, зброї тощо; удосконалення методики складання соціально-психологічного портрета злочинця за характерними ознаками кримінального правопорушення й обстановкою на місці його вчинення; підвищення рівня інформаційного забезпечення

запобігання і припинення кримінальних правопорушень [39, с. 123].

Крім вищезазначених заходів, у світі почали впроваджувати нові більш захищені форми особистих важливих документів, передбачається, що такі документи найбільш захищені від підробок. Головна ідея впровадження захищених документів, які забезпечують ідентифікацію особи - це суттєве підвищення рівня безпеки в суспільстві щодо проявів злочинності та міжнародного тероризму [58, с. 132].

Так, Департамент іноземних справ та торгівлі Австралії презентував електронний паспорт у жовтні 2005 року, у Сполученому королівстві Британія такий паспорт з'явився у 2006 році, у США електронні паспорти прийшли на заміну паперовим в 2007 році. Україна відстає від розвинених країн приблизно на 10 років, електронні паспорти в нашій державі почали впроваджувати лише з січня 2016 року.

Біометричні паспорти набувають все більшого поширення у світі. Відповідно до інформації всесвітньої організації цивільної авіації (ІСАО) більше 90 країн з 193 держав-членів ООН в даний час видають такі документи, при цьому ще більше двадцяти держав готові до впровадження таких документів в найближчі роки [59].

Близько 45 країн з числа тих, які видають біометричні паспорти та інші особисті важливі документи, зберігають на документах одночасно і відбитки пальців, і зображення особи, в той же час більше 30 країн використовують лише оцифроване фото власника документа. Решта країн в даний час використовують тільки зображення обличчя, але найближчим часом планують використовувати і дані дактилоскопії [59].

Безумовно, швидке прийняття електронних паспортів виявилось великим кроком вперед для безпеки держав та громадян. Водночас, боротьба за захист паспортів та особистих документів залишається актуальною в усьому світі.

Так, 12 травня 2018 року весь світ облетіла новина про масове шахрайство в Угорщині, яке дозволило приблизно 700 людям в'їхати в США використовуючи чужі документи. Даний інцидент продемонстрував вразливість

паспортної системи Угорщини.

Експерти США заявили, що шахрайське використання справжніх паспортів становить серйозну загрозу для країн у всьому світі. Найбільш очевидний ризик полягає в тому, що люди, які переїжджають до інших країн під чужими діючими документами, мають достатні причини для приховування своєї особистості. Як правило, такі особи є злочинцями та таким чином ухиляються від відповідальності за діяння, які ними було вчинено, зокрема це може бути контрабанда наркотиків, торгівля людьми, організована злочинність, виконання завдань терористичної організації чи нелегальна імміграція [60].

Незважаючи на впровадження новітніх технологій злочинцям вдається знайти слабкі місця у системі захисту. Збільшення використання мікропроцесорної технології підвищило захист, але не зупинило шахраїв. Злочинні дії стали більш витонченими.

Так, міжнародна компанія Gemalto розробила дієві технології захисту електронного паспорту, які зараз використовуються в понад 30 країнах, серед яких Алжир, Данія, Фінляндія, Франція, Гонконг, Італія, Корея, Марокко, Перу, Португалія, Норвегія, Сінгапур, Швеція та США на базі дослідження найбільш вразливих сторін паспорту [61].

Зважаючи, що національна безпека залежить від точної ідентифікації особи, а більшість країн не мають в аеропортах спеціалізованого програмного забезпечення для обробки зображень, перевірки відбитків пальців або радужної оболонки ока, науковцями із університетів Абердіна, Йорка і Нового Південного Уельсу, Австралія було проведено дослідження з метою визначення здатності офіцерів паспортного контролю ідентифікувати особу за її фотографією у паспорті [62].

У експерименті брали участь 49 працівників паспортного контролю, які мали досвід роботи у ідентифікації осіб за паспортом (в середньому 8 років), пройшли спеціальну підготовку та оволоділи ефективними стратегіями порівняння зображень, які містяться в паспорті з обличчями людей.

У першому експерименті учасникам необхідно було порівняти людину з

фотографією, яку було зроблено в день експерименту. Результати показали, що учасники дослідження, при ідентифікації осіб зробили велику кількість помилок: 6% дійсних фотографій були помилково відкинуті, а 14% фальшивих фотографій були помилково прийняті.

Враховуючи, що фотографія в закордонному паспорті залишається незмінною, протягом значного проміжку часу, що викликано терміном його дії, наприклад в Україні, він становить 10 років, а риси обличчя людини з кожним роком змінюються, дослідниками було проведено інший тест. Основним завданням тесту було ідентифікація особи за фотографією, зробленою два роки назад. Як результат, кількість помилок, у порівнянні з першим тестом збільшилась, особи, які приймали участь у експерименті, прийняли 20 % фальшивих фотографій [62].

Доктор Роб Дженкінс із Йоркського університету зазначив, що такий рівень помилок є недопустимим, проілюструвавши свою думку на прикладі одного із міжнародних аеропортів.

Доктор вказав, що в аеропорту Хітроу мільйони людей щороку намагаються в'їхати до Великобританії, у цьому масштабі коефіцієнт помилок в 20 % відповідав би допущенню через паспортний контроль декількох тисяч пасажирів, які використовують підроблені паспорти [63].

Науковцями, за результатами дослідження, не було виявлено жодної кореляції між досвідом роботи та здатності безпомилково ідентифікувати особу за фотокарткою, працівники паспортного контролю робили таку ж кількість помилок, як і прості студенти. Дослідження дозволило прийти до висновку, що здатність особи безпомилково ідентифікувати особу за фотографією не можна розвинути з роками. З огляду на очевидну вразливість, виявлену в системі ідентифікації з боку службових осіб, з метою покращення показників роботи, науковцями було запропоновано при відборі кадрів для паспортного контролю проводити спеціальні тести на визначення професійної придатності для виконання окремих трудових обов'язків [62].

Крім того, з метою мінімізації випадків крадіжки особистості та

запобіганню несанкціонованому перетину кордонів в міжнародних аеропортах почали встановлювати спеціальні електронні системи розпізнавання обличчя з технологією SmartGate, які дозволяють в автоматичному режимі звіряти біометричні дані особи з інформацією, що зберігається на чипі документа. За даними ICAO, більше 15 країн в даний час використовують автоматизовані контрольно-пропускні системи для власників електронних паспортів. Серед країн, які сканують електронні паспорти в аеропортах і на кордонах, є США, Великобританія, Сінгапур, Португалія, Нова Зеландія, Японія, Індонезія і Німеччина [59].

Водночас, навіть новітні технології не можуть гарантувати 100% безпеку при перетині кордону, злочинцям вдається реалізувати свій злочинний намір.

Важливу роль у запобіганні кримінальним правопорушенням у всьому світі відіграє Інтерпол. Це одна з найбільших в світі міжнародна організація, основною ідеєю якої є об'єднання поліції у всьому світі для того аби зробити світ безпечнішим, а основною метою є запобігання та боротьба зі злочинністю, шляхом посилення співпраці та інновацій у питаннях поліції та безпеки. До Інтерполу входять 192 країни-члена, в тому числі Україна. Високотехнологічна інфраструктура технічної та оперативної підтримки Інтерполу сприяє вирішенню питання боротьби зі злочинністю в 21 столітті [64].

Інтерполом було впроваджено глобальну систему обміну інформацією між країнами-членами, яка має назву «I-CHECKIT». Зазначена система працює на базі даних про вкрадені та втрачені документи про проїзд та дозволяє Національним центральним бюро Інтерполу та іншим уповноваженим правоохоронним органам, зокрема, працівникам міграційної служби та прикордонного контролю, визначити дійсність проїзного документа (паспорти, посвідчення особи, візи) за лічені секунди [65].

За даними Інтерполу з 2010 року по 2016 рік кількість вкрадених та втрачених паспортів в Європі зростає з 15 914 740 до 34 085 965 паспортів, тобто на 47 %, , а у світі (враховуючи Європу) з 23 985 965 до 54 962 452 паспортів, таким чином, показник збільшився на 43,6 % [66] (Додаток К).

Таким чином, світове співтовариство потерпає від незаконного заволодіння паспортом або іншого важливого особистого документу. Найчастіше це трапляється у країнах та містах, які є туристичними осередками.

Одразу виникає питання, чим викликаний високий попит на чужі важливі особисті документи. Виявляється крадіжка паспортів це один із видів заробітку. У світі поширені чорні ринки на яких збувають викрадені паспорти. Вартість паспортів залежить від індексу пасажера Хенлі - це рейтинг усіх паспортів світу за кількістю країн, власники яких можуть проходити кордони у безвізовому режимі. Рейтинги базуються на ексклюзивних даних Міжнародної асоціації повітряного транспорту (ІАТА), яка є найбільшою та найповнішою в світі інформаційною базою даних про подорожі, і покращується завдяки великим внутрішнім дослідженням [67, с. 69].

Так, за індексом пасажера Хенлі всі країни світу розділяють 102 місця, на першому місці розташувались Японія та Сінгапур, які дозволяють своїм власникам подорожувати в 189 країн без віз та окремих дозволів, в п'ятірку найкращих європейських країн, входить Германія, Франція, Італія, Швеція, Іспанія, Норвегія, Сполучене Королівство Британії, Австрія, Люксембург, Нідерланди. Україна посідає 38 місце та гарантує громадянам безвізовий доступ до 128 країн [68; 69] (Додаток И).

Отже, найбільш досвідченні злочинці обирають туристів, які за окремими ознаками можуть бути власниками «найкращих» паспортів.

Підсумовуючи зазначимо, що іноземні держави, враховуючи високу ймовірність використання діючого паспорту або іншого особистого важливого документу, отриманого незаконним шляхом, приділяють значну увагу безпеці під час їх виготовлення, проходженні паспортного контролю, при доборі персоналу, посадові обов'язки якого передбачають ідентифікацію особи, з тим аби мінімізувати вдалі спроби злочинців у використанні чужого паспорту або особистого важливого документу. Зазначені заходи, є запобіжними та мають змогу позбавити злочинців мотиву для незаконного заволодіння паспортом або іншими важливими особистими документами [70].

Крім того, на підставі аналізу міжнародно-правових заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом можемо запропонувати такі пропозиції що можуть бути запозичені і успішно запровадженні в Україні:

- реформування кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, що буде розглянуто більш детально в наступному підрозділі.

- впровадження спеціальних зчитувальних пристроїв для біометричних паспортів в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, установах, організаціях де існує потреба в перевірці особистої інформації громадян.

- встановлення в аеропортах автоматизованих контрольних-пропускних систем, спеціалізованого програмного забезпечення для розпізнавання обличчя, обробки зображень, перевірки відбитків пальців або радужної оболонки ока осіб, які бажають перетнути державний кордон України.

1.3. Генезис кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

Генезис кримінальної відповідальності, як інституту кримінального права як правило, відбувається в залежності від основних етапів розвитку держав, права та враховує різноманітні історичні періоди. Термін «кримінальна відповідальність» є доволі вживаним у сучасному світі, Україна не стала виключенням.

Розглядаючи питання кримінальної відповідальності не можна стояти осторонь від такого важливого поняття як кримінально-правова політика держави, яка є структурною одиницею правової політики держави та перебуває у різних сферах, зокрема:

- визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання;

- визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних

(криміналізація) і виключення тих або інших діянь із числа кримінальних правопорушень (декриміналізація);

- установлення характеру караності суспільно небезпечних діянь (пеналізація) та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміна його більш суворих видів менш суворими (депеналізація)

- визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру (замінюючих заходів), а також заходів, які застосовуються разом із покаранням (підкріплюючих заходів).

- запобігання кримінальним правопорушенням методами кримінально-правового впливу (загальна й спеціальна превенція);

- діяльність правоохоронних органів щодо застосування норм та інститутів законодавства про кримінальну відповідальність, з'ясування ефективності впливу кримінально-правових заходів на правосвідомість населення (правове виховання) [71; с. 325; 72; с. 23-24].

Розглядаючи будь-які правові явища необхідно розуміти його цілі, так у кримінально-правовій політиці можна виокремити наступні:

- зниження рівня злочинності в країні;
- прийняття під кримінально-правову охорону найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів, які мають загальносуспільне значення;

- притягнення до відповідальності всіх осіб, які вчинили порушення кримінально-правових приписів і не користуються правом на звільнення від кримінальної відповідальності;

- звільнення від кримінальної відповідальності максимально можливого кола осіб, притягнення до відповідальності яких не може вважатися відповідним, виходячи із мети спеціальної превенції;

- призначення покарання, яке є відповідним ступеню суспільної небезпеки діяння та особи винного;

- економія кримінальної репресії;

- попередження злочинності (загальна та спеціальна превенція) на підставі здійснення максимального впливу на осіб з нестійкою морально-правовою установкою;

- формування правосвідомості громадян [73; с. 47-48].

Так, в даному розділі ми розглянемо такі сфери кримінально-правової політики як криміналізації та декриміналізації, пеналізація та депеналізація. В. Голіна пропонує виокремити показники, здійснивши всебічний аналіз яких можна виокремити підстави для об'єктивної криміналізації та декриміналізації, пеналізація та депеналізація окремих діянь, зокрема: статистичне спостереження певних подій, фактів, посягань, які спричиняють чи загрожують спричиненням шкоди людині, суспільству, державі; історичну спадкоємність правових норм; неефективність інших галузевих правових засобів впливу на подібного роду порушення; географічну їх поширеність у країні/регіоні; можливість адекватного закріплення відповідних заборон у нормах кримінального права; політичну і соціально-економічну доцільність; достатність доказової бази для реального втілення принципу невідворотності кримінальної відповідальності і покарання; відношення населення до криміналізації/декриміналізації певного діяння чи явища; відповідність норм українського законодавства нормам міжнародного права; реальна можливість ресурсного забезпечення впровадження змін у КК України та ін. [74; с. 109-110].

Отже, розглянемо кримінально-правову політику держави в контексті кримінальних правопорушень, які спрямовані на незаконне заволодіння паспортом, або іншими особистими важливими документами особи. Проаналізуємо кримінальну відповідальність за незаконні дії з паспортом або іншими важливими особистими документами з часів Української СРСР по теперішній час.

Слід зазначити, що підставою криміналізації будь-якого діяння є його поширеність, суспільна небезпечність та усвідомлення того що криміналізація діяння стане ефективним заходом для виконання всіх функцій кримінального

законодавства.

Законодавцеві при застосуванні такого заходу, як криміналізація, належить точно знати, що саме відсутність кримінальної відповідальності або її м'якість є однією з причин збільшення кількості випадків учинення цих діянь (правопорушень) [75, с. 44].

З одного боку, діяння, що забороняються, повинні не тільки бути небезпечними, шкідливими в реальній дійсності, а й відобразитися як такі у правовій свідомості суспільства. З другого боку, сама кримінально-правова заборона покликана відповідно впливати на правосвідомість громадян. Кримінальне право виконує свої політичні завдання тоді, коли, оголошуючи те або інше суспільно небезпечне діяння кримінальним правопорушенням, воно враховує менталітет народу і разом із цим виховує громадян у дусі дотримання законів, тим самим попереджаючи можливість вчинення ними правопорушень. В обох випадках роль правосвідомості у виконанні кримінально-політичних завдань є очевидною [72, с. 24].

Вперше, Кримінальним кодексом УРСР було криміналізоване таке діяння як вмисне викрадення, пошкодження, утаювання або знищення офіціальних чи приватних документів, що є в державних, громадських і кооперативних установах, санкція статті 74 за вказане кримінальне правопорушення передбачала позбавлення волі на строк до одного року [76, с. 29].

Закономірно, що суспільні відносини, як і розвиток самої держави є нескінченним, вже у 1961 році статтею 193 Кримінального кодексу (редакція від 01.04.1961 р.) було криміналізовано таке діяння, як викрадення у громадян паспорта або іншого важливого особистого документа, яке каралось позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк або штрафом у розмірі до п'ятдесяти карбованців.

В подальшому наступними редакціями зазначеного кодексу Української РСР змінювалася санкція. Так, указом Президії Верховної Ради Української РСР № 4571-X від 12.01.1983 р. розмір штрафу за викрадення у громадян паспорта або іншого важливого особистого документа було збільшено з

п'ятдесяти карбованців до ста карбованців.

Законом України № 41/95-ВР від 08.02.1995 р., було змінено санкцію статті, відтепер з 08 лютого 1995 року за викрадення у громадян паспорта або іншого важливого особистого документа тягло за собою, в тому числі, штраф найбільший розмір якого дорівнював сорок мінімальних заробітних плат, зазначена редакція ст. 173 Кримінального кодексу України проіснувала до моменту прийняття нового Кримінального кодексу України у 2001 році.

Так, у 2001 році було здійснено реформу та прийнято новий КК України. Стаття, пов'язана з незаконними діями з паспортом або іншим особливим важливим документом зазнала змін. З 2001 року було криміналізоване таке діяння як незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом на противагу кримінального правопорушення передбаченого КК 1960 року, коли особи підлягали відповідальності за діяння, об'єктивною стороною якого було саме таємне викрадення зазначених предметів кримінального правопорушення. Таким чином, законотворцем було розширено об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Крім того, варто зазначити що в санкцію статті також було внесено зміни.

Як було зазначено вище, за КК 1961 року санкція статті за викрадення паспорту або іншого особливо важливого документа передбачала альтернативні види покарання: позбавлення волі, виправні роботи або штраф.

Сучасна редакція статті 357 КК України, передбачає санкцію у вигляді альтернативних видів покарань, зокрема: штраф, арешт, обмеження волі.

Таким чином, під час розробки чинного КК України на противагу Кримінального кодексу 1960 року, у санкціях норм Особливої частини КК України відображено кримінальну політику держави щодо гуманізації системи покарань.

По-перше, усі санкції Особливої частини побудовано за такою схемою: від менш суворих покарань до більш суворих. Сенс такої побудови в тому, що суд, відмовляючись від призначення менш суворого покарання, повинен навести мотиви щодо необхідності звернення до більш суворого покарання.

Враховуючи, що санкції передбачають, як правило, в альтернативі не два, а три, а то й більше видів покарання, то, безумовно, рух до найбільш суворого покарання потребує пошуку достатньо зважених і обґрунтованих для цього аргументів [77, с. 618].

По-друге, характерною рисою Особливої частини є також зниження для більшості кримінальних правопорушень покарання у виді позбавлення волі і введення в санкції покарань, альтернативних позбавленню волі [77, с. 618].

Окремо слід зазначити, що структура побудови санкцій у статтях Особливої частини кореспондується загальним положенням, що стосуються кримінального покарання та закріплені у Загальній частині Кримінального кодексу України.

Так, відповідно до статті 51 КК України до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані такі види покарань: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі.

Аналізуючи зміни, які відбулися у кримінальному законодавстві України у 2001 році можна стверджувати про депеналізацію розглядуваних кримінальних правопорушень, ми бачимо, що незважаючи на те що арешт залишився незмінним у двох редакціях Кримінального кодексу, одне з найбільш суворих покарань – позбавлення волі було замінено на обмеження волі, виправні роботи було замінено на найменш суворе покарання серед всіх, які існують в державі – штраф, що свідчить про пом'якшення кримінальної репресії.

Водночас, суспільні відносини є не стабільними. В усьому світі здійснюється перегляд кримінально-правової політики. Кримінальна відповідальність потребує гуманізації.

Сьогодні, в усіх розвинутих країнах кримінально-правова політика прагне до гуманізації кримінальної відповідальності, у зв'язку з чим превалює ідея застосування альтернативних видів покарань по відношенню до позбавлення волі. Положення, які були актуальні ще 15–20 років тому, нині вже не спрацьовують або ж потребують змін. Євроінтеграційні процеси України та відхід від радянського минулого зумовлює необхідність здійснення правової реформи, зокрема у сфері призначення та застосування кримінальних покарань.

Як зазначалось в підрозділі 1.2 найпоширенішими покараннями, які застосовуються в іноземних державах за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом є штраф, другим за популярністю є громадські або виправні роботи, обмеження волі, передбачено лише в чотирьох країнах із чотирнадцяти, що свідчить про недієвість та необґрунтованість такого виду покарання для запропонованої категорії кримінального правопорушення, позбавлення волі.

Тож на підставі іноземного досвіду пропонуємо розглянути актуальність та доцільність покарань, які призначаються в разі незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

Орловська Н.А. розробила типові санкції, які є достатніми та обґрунтованими для ефективного виправлення злочинця, який вчинив кримінальний проступок. Зокрема, на думку науковця типова санкція повинна включати такі види покарання: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, штраф, виправні роботи і арешт [78, с. 585-586].

На нашу думку, типова модель санкції розроблена Орловською Н.А. для кримінальних правопорушень є вдалою, про що свідчать санкції статей кримінальних кодексів зарубіжних держав, серед яких одне з провідних місць посідають покарання у вигляді штрафу або громадських робіт.

Враховуючи вищезазначене, спробуємо змоделювати санкцію ч. 3 ст. 357 КК України, яка буде відповідати сучасному стану розвитку суспільних відносин щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим

важливим документом, враховуючи досвід іноземних держав.

Одразу стає зрозумілим, що покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не може бути застосовано, у зв'язку з тим, що суб'єкт є загальним, а кримінальне правопорушення не пов'язане з певною посадою або діяльністю.

Звідси, у нас не дослідженими залишаються такі покарання, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі та арешт.

Проаналізувавши кримінальне законодавство Грузії, Германії, Швеції, Республіки Білорусь, Республіки Молдови, Азербайджанської Республіки, Республіки Арменії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистану, Туркменістану, Республіки Узбекистан, Естонії нами було встановлено, що найпоширенішим покаранням за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим документом є штраф, розмір якого у більшості випадків в 3-5 разів більшим ніж в Україні. У зв'язку з чим, вважаємо, що штраф є дієвим та більш гуманним покаранням, ніж умовна судимість або реальний строк у в'язниці. Водночас, ми пропонуємо встановити максимальний розмір штрафу за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом на рівні 150 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, замість діючої санкції у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. На наш погляд, застосування більш високого штрафу при призначенні покарання за вказані кримінальні правопорушення крім виховних цілей матиме, поряд з іншим, позитивний вплив на формування державного бюджету.

Відповідно до ст. 36 КВК України, ст. 56 КК України громадські роботи полягають у виконанні засудженим за місцем проживання у вільній від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

Громадські роботи або їх аналоги за останні 25 років є успішно діючою санкцією. У багатьох зарубіжних країнах вони посідають третє місце у списку альтернатив тюремному ув'язненню після штрафів, відстроченого покарання

або пробації [79, с. 32].

Згідно з ст. 41 КВК України, ст. 57 КК України покарання у виді виправних робіт встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків.

За сучасних умов, питання застосування такого альтернативного позбавленню волі виду покарань, як виправні роботи, в умовах демократизації українського суспільства й побудови правової, європейської держави набуває особливого значення. Серед науковців і практиків точиться дискусія щодо доцільності існування даного виду покарань наряду з іншими покараннями [80, с. 27].

Узагальнюючи звіти Державної судової адміністрації України щодо покарань за вироками судів, які набрали законної сили, можна з впевненістю стверджувати, що такий вид покарання, як виправні роботи стає менш актуальним в судовій системі України. У таблиці нижче пропоную проаналізувати динаміку призначення судами покарань у вигляді громадських та виправних робіт за період з 2016 по 2019 роки [81].

Таблиця 1.3.1.

№	Рік	2016		2017		2018		2019	
		Абс.	Пит. вага	Абс.	Пит. вага	Абс.	Пит. вага	Абс.	Пит. вага
1.	Вид покарання								
2.	Громадські роботи	10265	10,05	8622	9,10	6 626	8,69	5 323	6,93
3.	Динаміка (абсолютна/питома)	-1643 (-16,0 %)				-1 303 (-19,7 %)			
4.	Виправні роботи	262	0,26	224	0,24	161	0,21	122	0,16
5.	Динаміка (абсолютна/питома)	-38 (-14,5 %)				-39 (-24,2 %)			

Таким чином, аналізуючи вищезазначені показники, можна стверджувати, що загальна динаміка за чотири роки вказує на те, що виправні роботи все менше

призначаються судами. Крім того, головним аргументом прихильників виключення даного виду покарань є те, що праця, яку засуджений виконував до засудження, виправляти не може. І тут слід зауважити, що сама праця не виправляє, оскільки в житті людини вона служить зовсім іншим цілям. На засудженого впливають лише певні правообмеження [80, с. 29]. Крім того, цей вид покарання суперечить і не відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України про заборону примусової праці, соціально-економічній ситуації в країні та ін. [82, с. 199–203].

Громадські ж роботи спрямовані на збереження у засудженого соціально значущих корисних зв'язків із суспільством, що передбачає безпосередню активну участь у їх виконанні місцевих органів самоврядування, територіальних громад [83, с.39]. На підтвердження ефективності громадських робіт в якості превенції кримінальним правопорушенням свідчать також результати опитування працівників кримінально-виконавчих інспекцій 46,4 % з яких переконані, що покарання у виді громадських робіт зменшує можливість повернення засуджених до вчинення нових кримінальних правопорушень [83, с.24].

Ми підтримуємо думку вітчизняного кримінолога О.В. Ткачової про те, що безоплатність праці при відбуванні даного покарання спрямована на формування в засудженого поважливого ставлення до суспільства й суспільних інтересів, що має не аби яке значення при формуванні в особи злочинця позитивних поглядів та корисних моделей поведінки [83, с. 101].

Отже, існування виправних робіт на сьогодні є недоцільним та надієвим видом покарання. Водночас, громадські роботи сприятимуть формуванню позитивних установок у засуджених. Враховуючи вищезазначене, спираючись на світовий досвід пропонуємо доповнити санкцію ч.3 ст. 357 КК України таким видом покарання, як громадські роботи строком від вісімдесяти до двохсот сорока годин, що на нашу думку сприятиме досягненню мети покарання.

Відповідно до ст..ст. 50-51 КВК України особи, засуджені до арешту, відбувають покарання, як правило, за місцем засудження в арештних домах, а військовослужбовці - на гауптвахтах. Засуджені до покарання у виді арешту

тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. На засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Застосування покарання у вигляді арешту за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим документом є розумним видом покарання, в окремих випадках, що обумовлено його строком та режимом відбування та виконання. Зважаючи на низку пом'якшуючих особливостей застосування штрафу дозволяє не тільки зменшити пагубний вплив застосування покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі, але й збільшити ймовірність досягнення цілей покарання. Крім того, до позитивних рис арешту можна віднести відносно дешевизну для держави й те, що у більшості випадках не виникає потреби у соціальній адаптації та тривалому лікуванні засуджених після їх звільнення [84, с.176].

Отже, на нашу думку, застосування судами арешту за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом є доцільним та розумним покаранням, у зв'язку з чим ми пропонуємо залишити цей вид покарання у санкції ч.3 ст. 357 КК України.

Відповідно до ст. 61 КК України покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

Як зазначалось в попередньому розділі покарання у вигляді обмеження волі за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим документом, передбачено лише в чотирьох країнах із чотирнадцяти, що свідчить про недовіру та необґрунтованість такого виду покарання для запропонованої

категорії кримінального правопорушення . Це пояснюється, між іншим, значними матеріальними витратами держави та негативними наслідками правового, морального і соціального характеру, що настають для особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення або обмеження волі.

Обмеження волі може застосовуватися, як правило за наявності обтяжуючих обставин, або в залежності від мотиву, зокрема, це може бути торгівля людьми, незаконна міграція. Крім того, варто зазначити, що подальше використання чужого паспорту або іншого важливого особистого документу потребує окремої кваліфікації за відповідною статтею КК України, у зв'язку з чим, судом обов'язково буде призначено більш суворіше покарання за вчинення декількох кримінальних правопорушень .

Крім того, важливо зазначити, що в Україні відсутні умови для неналежного виконання такого виду покарання, як обмеження волі, зокрема:

- порядок та умови відбування засудженими покарання у виді обмеження волі, встановлені КВК України та відомчими нормативними актами Департаменту, не відповідають вимогам національного законодавства і, зокрема, змісту цього виду покарання, закріпленого у ст.61 КК України.

- існуючі норми КВК України не передбачають можливості надання засудженим невідкладної та амбулаторної медичної допомоги безпосередньо за місцем відбування покарання, що у певних випадках (тим більш за віддаленості установи від лікувальних закладів охорони здоров'я) може призвести до небажаних, або навіть летальних наслідків.

- на сьогоднішній день в Україні ще не створено установ відкритого типу – виправних центрів, які б дійсно відповідали вимогам цього виду покарання, як альтернативного позбавленню волі. За своїм технічним обладнанням, архітектурою (паркан суцільного заповнення, вежі, колючий дріт, інженерно-технічні засоби охорони, КПП, іноді й локальні сектори) та організацією діяльності ці установи є нічим іншим, як виправно-трудовами колоніями-поселеннями, які передбачалися у ВТК України для виконання покарання у виді позбавлення волі. Особи, які засуджені до покарання у виді обмеження

волі, фактично перебувають в умовах, які являють собою симбіоз положень ВТК України, що встановлювали порядок та умови виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі та умовного засудження до позбавлення волі (звільнення з місць позбавлення волі) з обов'язковим залученням засудженого до праці (ст. 82-2 ВТК України) [85].

У багатьох державах триває пошук покарань альтернативних позбавленню та обмеженню волі, серед яких позитивний результат демонструють інститут пробації й електронного моніторингу [86, с.302].

Зважаючи на що, ми вважаємо, що застосування такого виду покарання, як обмеження волі є неефективним, необґрунтованим та неадекватним по відношенню до суспільної небезпеки незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, у зв'язку з чим пропонуємо виключити такий вид покарання, як обмеження волі із санкції ч.3 ст. 357 КК України.

Отже, враховуючи вищезазначене, ми робимо висновок про існування необхідності реформування ч. 3 ст. 357 КК України, для чого пропонуємо:

- виокремити ч. 3 ст. 357 КК України в окрему статтю 357¹, враховуючи самостійний предмет злочинного посягання не пов'язаний з ч. 1,2 ст. 357 КК України

- змінити санкцію статті, зокрема додати громадські роботи, збільшити розмір штрафу та прибрати обмеження волі;

- додати до диспозиції статті новий спосіб, зокрема використання паспорту або іншого важливого особистого документа.

У зв'язку з чим, пропонуємо викласти ст. 357¹ КК України у такій редакції: «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом або використання такого документа - карається штрафом до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до трьох місяців».

Вищезазначені пропозиції знайдуть своє відображення в законотворчій

діяльності – при опрацюванні проектів змін і доповнень до кримінального законодавства, законодавчих актів регулятивного характеру, проектів положень й інструкцій спеціального характеру (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 156/19/006 від 14 травня 2019 року) (Додаток 3).

Висновки до розділу 1

Перший розділ дослідження присвячений питанням стану наукового розроблення проблем кримінологічної характеристики та запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом, а також питанням удосконалення кримінальної відповідальності за такі кримінальні правопорушення. Варто зазначити, що до теперішнього часу проблема запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом не було досліджено на дисертаційному рівні.

До предмету злочинного посягання, передбаченого ч.3 ст. 357 КК України можна віднести паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, свідоцтво про народження, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення водія [ч.3 ст.43, **Ошибка! Источник ссылки не найден.**], довідка внутрішньо переміщеної особи, посвідчення батьків та дитини з багатодітної сім'ї, свідоцтво про шлюб, свідоцтво про розлучення, пенсійне посвідчення, військове посвідчення, дипломи, атестати, трудові книжки, нагородні документи, реєстраційний номер облікової картки платника податків. Вперше, як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст.357 КК України пропонуємо виокремити такі електронні документи, як е-паспорт, е-паспорт для виїзду за кордон та електронне посвідчення водія.

Іноземними фахівцями було розроблено систему запобігання кримінальним правопорушенням на трьох рівнях: розробка та застосування

заходів, спрямованих на запобігання розвитку злочинного потенціалу особи; соціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у суспільстві та ситуативне запобігання кримінальним правопорушенням. За допомогою вивчення кримінального законодавства іноземних держав було проаналізовано заходи запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом. Під час дослідження нами було встановлено, що найпоширенішими заходами є:

- охорона розглядуваних суспільних відносин кримінальним законом, зокрема встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. Зокрема, найпоширенішим покаранням за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом в іноземних державах є штраф, розмір якого у більшості випадків в 3-5 разів більшим ніж в Україні та громадські роботи;

- використання сучасних досягнень науки та техніки. Можемо виокремити наступні: впровадження нових більш захищених форм паспортів та інших особистих важливих документів, використання глобальних систем обміну інформацією стосовно вкрадених або втрачених паспортів та інших важливих особистих документів, оснащення пунктів пропуску при проходженні паспортного контролю обладнанням, що допомагає безпомилково ідентифікувати осіб, які мають на меті потрапити в іншу державу;

- виховна робота серед населення, пропаганда законослухняності та правової грамотності.

Запропоновано заходи запобігання кримінальним правопорушенням, які можуть стати в Україні ефективними. Проведено аналітичний огляд генезису кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом з часів Української СРСР по теперішній час.

Обґрунтовано доцільність та запропоновано виокремити в окрему статтю ст. 357¹ КК України склад кримінального правопорушення передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОНОГО ЗАВОЛОДІННЯ ПАСПОРТОМ АБО ІНШИМ ВАЖЛИВИМ ОСОБИСТИМ ДОКУМЕНТОМ.

2.1. Рівень, динаміка та структура незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

У кримінологічних дослідженнях злочинність як соціальне явище взагалі та окремі кримінальні правопорушення як індивідуальні акти поведінки та форми прояву злочинності зокрема характеризують за станом, динамікою та структурою. Для здійснення аналізу стану злочинності використовується низка абсолютних і відносних показників. Абсолютні показники різнобічно характеризують злочинність: це кількість виявлених кримінальних правопорушень в цілому, і окремих видів по лініям роботи; число виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; встановлена сума матеріальних збитків та інші. Відносні показники, в основному, відображають інтенсивність, структуру та динаміку злочинності [87, с. 28-35]. Завдяки аналізу показників злочинності з'являється можливість отримати уявлення про зміну показників, виявити закономірності й тенденції цієї зміни, а також розробити кримінологічний прогноз про можливу зміну того чи іншого виду злочинності у майбутньому.

Переважає більшість науковців схиляються до думки, що кримінологічна характеристика кримінального правопорушення є основою вихідних засад побудови системи запобігання окремого виду або групи кримінальних правопорушень її [8888, с. 201–202; 89, с. 5]. Крім того, слід погодитися з зауваженням професора М.І. Фіалка стосовно того, що кримінологічна

характеристика кримінального правопорушення це сукупність статистично значимих показників про злочинність і особистість злочинців, які відображають їх кількісний та структурний стан, а також ступінь їх суспільної небезпеки. Сукупність основних статистичних характеристик злочинності, дають можливість здійснити кількісно-якісне вимірювання даного явища, а саме: створити уявлення про її розміри, міру змінюваності, ймовірність та величину майбутнього прояву, а також для розроблення відповідно до цього предметних заходів щодо запобігання та протидії злочинним проявам [90, с. 361].

Показники злочинності завжди відчувають на собі певний вплив як з боку причин і умов злочинності, так і з боку змін у кримінальному законодавстві. Для отримання інформації про стан злочинності в будь-якій сфері діяльності єдиних даних про зміни причин та умов замало – необхідною умовою також є отримання даних про зміни в кількісних характеристиках цих видів кримінальних правопорушень в часі. Зміни причин, умов або факторів, що можуть провокувати вчинення кримінальних правопорушень, дають змогу прогнозувати, передбачати чи припускати зростання або зниження кількості вчинених кримінальних правопорушень. Для отримання наочних даних потрібна інформація про зареєстровані факти вчинення кримінальних правопорушень. Насправді, для здійснення моніторингу та аналітичного огляду злочинних посягань на встановлений порядок здійснення операцій з металобрухтом використовується низка статистичних показників, серед яких розглянемо основні [91, с. 66].

Як вже зазначалося, в якісному та кількісному відношенні злочинність характеризується трьома основними показниками: рівнем (станом), структурою та динамікою [91, с. 66]. Стан злочинності – кількісний показник, який відображає загальну кількість кримінальних правопорушень у визначений період часу, структура якісно характеризує ці кримінальні правопорушення. Динаміка показує зміну стану та структури злочинності в той чи інший період часу, тому використовується для аналізу кількості вчинених кримінальних правопорушень. І вітчизняними, і зарубіжними кримінологами в різні часи

пропонувалися визначення основних показників злочинності, в тому числі і динаміки. Так, російський кримінолог В.Д. Малков визначає динаміку злочинності як її зміну в часі. Для її розрахунку використовуються такі характеристики, як абсолютне зростання (зниження) та темпи її зростання та приросту [92, с. 41; 93]. На думку вітчизняного кримінолога професора І.М. Даньшина, динамікою є показник, який відображає рух злочинності в часі. Оскільки злочинність піддається безперервним змінам, дослідникам (і практикам, і вченим) необхідно знати не тільки рівень та структуру злочинності на конкретну дату, але й рух вказаних показників в часі. Досягається це шляхом встановлення співвідношень рівня та структури злочинності теперішнього чи іншого періоду часу до її рівня та структури за попередні періоди. Тому даний показник є комплексним. Він характеризує злочинність і з якісного, і з кількісного боків [94, с. 33; 95].

Показники злочинності стають в пригоді задля відкриття безліч можливостей для вдосконалення системи запобігання кримінальним правопорушенням, що допомагає проаналізувати зміни показників, прослідкувати тенденції цієї зміни, а також розробити кримінологічний прогноз про можливий розвиток та стан злочинності в подальшому.

Динаміка злочинності відображає рух злочинності у часі. Досягається це шляхом встановлення відношення рівня і структури злочинності теперішнього часу до її рівнів і структури за попередні періоди. Аналіз динамічних рядів злочинності слід провадити за тривалі проміжки часу. За такого підходу усувається вплив на стан злочинності випадкових обставин [96, с.23-25].

Задля здійснення аналізу динамічних рядів злочинності в межах дисертації, нами було взято інформацію з офіційного сайту Генеральної прокуратури України щодо облікованих кримінальних правопорушень за ч. 3 статті 357 КК України (незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом), Державної судової адміністрації України (за 2013 перше півріччя 2020 років) результати анкетування 293 слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України Харківської, Київської,

Одеської, Львівської, Чернігівської та Дніпропетровської областей, а також вивчення кримінальних проваджень за період часу з 2013 по перше півріччя 2020 року.

З 2013 по перше півріччя 2020 року динаміка кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним заволодінням паспорту або іншим важливим особистим документом відрізняється особливою мінливістю, і в цілому характеризується коливаннями. Так, якщо з 2013 до 2015 року фіксувалося поступове зменшення кількості кримінальних правопорушень, що у підсумку призвело до зменшення на 27,09 %, то у 2016 році вона зросла на 17,34 %. За 2017 рік абсолютний показник щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї категорії знизився на 27,51 %, що є піковим значенням зменшення. А вже у 2018 році показник динаміки знову збільшився – на 57,23 %, що є піковим значенням збільшення, який наблизився до показника 2013 року, 2019 рік характеризується зниженням на 14,53% по відношенню до попереднього року, ілюструє в таблицях 2.1., 2.1.1, 2.1.2.

Таблиця 2.1

Кількість облікованих кримінальних правопорушень за ч. 3 статті 357 КК України та їх динамічні показники з 2013 по перше півріччя 2020 року за даними Генеральної прокуратури України.

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (Півріччя)
Обліковано кримінальних правопорушень за ч.3 ст. 357 КК України, од.	<u>2470</u>	<u>1923</u>	<u>1828</u>	<u>2145</u>	<u>1555</u>	<u>2445</u>	<u>2087</u>	<u>1105</u>
Динаміка облікованих кримінальних правопорушень за ч.3 ст. 357 КК України до попереднього року, %	0,00	-22,15	-4,94	17,34	-27,51	57,23	-14,64	-4,16

Рисунок 2.1.1

Схематичне зображення кількості облікованих кримінальних правопорушень

за ч. 3 ст. 357 КК України з 2013 по перше півріччя 2020 року
за даними Генеральної прокуратури України.

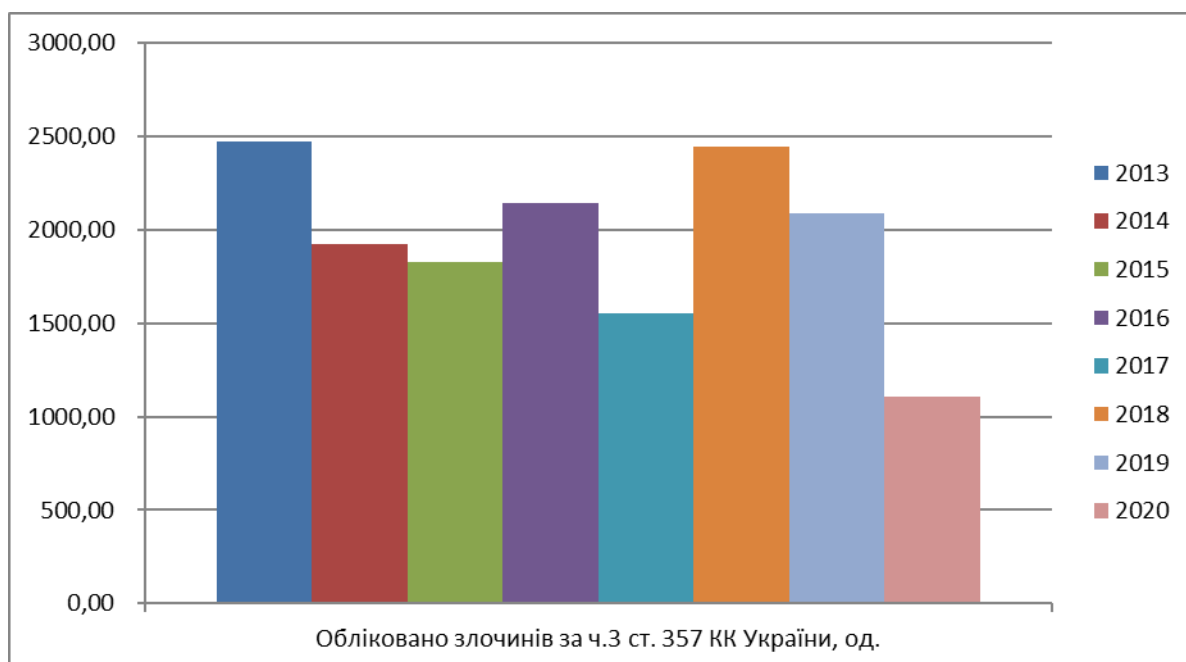

Рисунок 2.1.2.

Динаміка облікованих кримінальних правопорушень за ч.3 ст. 357 КК України
з 2013 по перше півріччя 2020 року за даними Генеральної прокуратури
України

Оскільки злочинність піддається безперервним змінам, дослідникам (практикам і вченим) спираючись на показники динаміки кримінальних

правопорушень необхідно розуміти чинники, які на неї впливають.

Так український кримінолог Даньшин І. М. визначає, що на динаміку злочинності як на соціально-правове явище впливають дві групи факторів. Перша – це причини та умови злочинності, демографічна структура населення, зміна соціально-економічних умов життя суспільства, стан і характер тих соціальних явищ і процесів, які детермінують злочинність; демографічна ситуація, що склалася в країні (зростання рівня народжуваності або смертності населення, зміна його вікової структури, активізація міграції громадян із інших країн), демографічна ситуація, що склалася в країні (зростання рівня народжуваності або смертності населення, зміна його вікової структури, активізація міграції громадян із інших країн) й інші соціальні процеси та явища, що впливають на злочинність. Друга – зміни кримінального законодавства, що розширюють або звужують сферу злочинних діянь (криміналізація – введення до КК нових складів кримінальних правопорушень або декриміналізація – скасування складів, що вже є, або часткова зміна їх конструкцій) [96, с.23-25]. Крім того ми переконані, що не можна нехтувати й ефективністю правоохоронної і правозастосовної діяльності (підвищення або зниження активності органів кримінальної юстиції, недосконалість реєстрації кримінальних правопорушень і т. ін.)

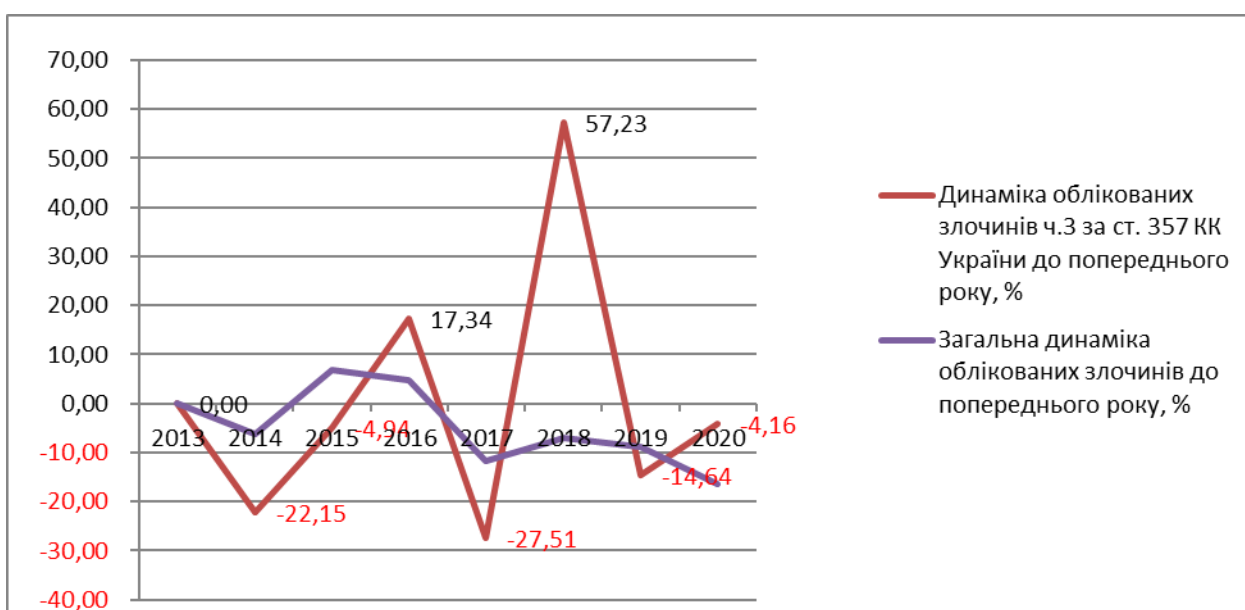
Слушною є думка кримінолога професора О.М. Джужі, про те що диференціація соціальних і правових факторів впливає на статистичну криву злочинності, необхідну для об'єктивної оцінки реальних змін у її динаміці та прогнозі. Зниження чи зростання рівня злочинності відбуваються внаслідок як реальних соціальних змін рівня та структури злочинності, так і в результаті правових змін у законодавчій характеристиці кола кримінально-караних діянь, у повноті реєстрації та в інших юридичних факторах [97, с. 67].

Також слід звернути увагу й на ту обставину, що показники динаміки облікованих кримінальних правопорушень за ч.3 ст. 357 КК України категорично не співпадають із відповідними показниками загальної злочинності в Україні з 2013 по перше півріччя 2020 року. Порівняння

динаміки всієї злочинності зі кримінальним правопорушенням и передбаченими ч. 3 статтею 357 КК України запропоновано у графіку (рисунок 2.1.3).

Рисунок 2.1.3.

Зведені данні стосовно загальної динаміки облікованих кримінальних правопорушень та динаміки облікованих кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 357 КК України з 2013 по перше півріччя 2020 року за даними Генеральної прокуратури України

Як свідчать, офіційні статистичні дані Генеральної прокуратури України, представлені у вигляді графіку, загальна динаміка злочинності протягом останніх 7 років характеризується плавними хвилеподібними коливаннями, найвище значення амплітуди яких припадає на 2015 рік, а найнижче – на 2017 рік. В той час, як динаміка кримінальних правопорушень облікованих за ч. 3 ст. 357 КК України характеризується ризьким коливанням.

Надалі пропонуємо зупинитися на такому складнику злочинності, як її рівень. Як стверджує вітчизняний професор О.М. Джу́жа, рівень злочинності це загальна кількість кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили, за певний проміжок часу в країні або в її окремому регіоні. Цей показник характеризує злочинність із кількісного боку. Він виражається в абсолютних

цифрах [96**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.23-25].

При визначенні рівня злочинності беруться два об'єкти обліку: а саме кількість кримінальних правопорушень і кількість осіб, які вчинили ці кримінальні правопорушення. Будь-який з названих об'єктів, узятий окремо, відображає рівень злочинності однобічно, а звідси і неповно, тому що одне кримінальне правопорушення може бути вчинено і однією людиною, і декількома особами [96, с.23-25].

Рівень злочинності не можна ототожнювати з рівнем судимості, оскільки до даних про судимості не включаються відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, але кримінальні провадження про яких припинені на законних підставах до суду або щодо них ухвалено виправдувальний вирок. За межами судимості за звітний період залишаються, природно, нерозкриті кримінальні провадження [96, с.23-25].

Отже, основними показниками, що характеризують рівень злочинності, є кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та кількість виявлених осіб, що вчинили кримінальні правопорушення.

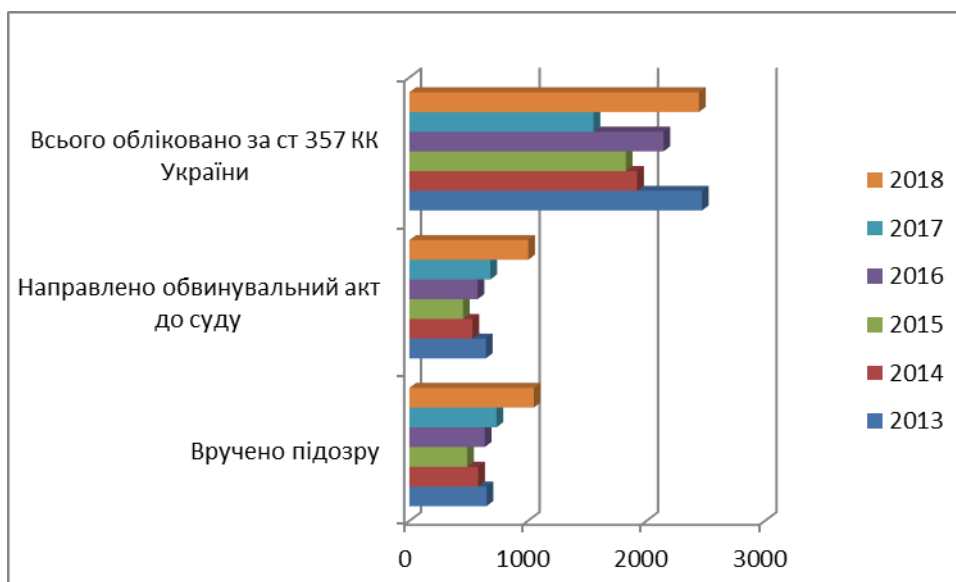
З метою визначення рівня злочинності було вивчено та здійснено аналіз статистичних показників діяльності органів внутрішніх справ на офіційному сайті Генеральної прокуратури України. Відповідно до даних Генеральної прокуратури України органами внутрішніх справ було обліковано таку кількість кримінальних правопорушень, передбачених статтею 357 Кримінального кодексу України: у 2013 рік – 2470 кримінальних правопорушень, у 2014 рік – 1923 кримінальних правопорушень, у 2015 рік – 1828 кримінальних правопорушень, у 2016 рік - 2145 кримінальних правопорушень, у 2017 рік - 1555 кримінальних правопорушень, у 2018 рік - 2445 кримінальних правопорушень [98].

Окремо варто зазначити показники щодо кількості осіб, яким було вручено підозру: у 2013 рік – 652, з яких до суду направлено з обвинувальним актом 647 проваджень; у 2014 рік – 582, з яких до суду з обвинувальним актом направлено 533 проваджень, у 2015 рік – 488, з яких до суду з обвинувальним

актом направлено 453 провадження; у 2016 рік - 637, з яких до суду з обвинувальним актом направлено 577 проваджень; у 2017 рік - 736, з яких до суду з обвинувальним актом направлено 684 проваджень; у 2018 рік – 1051, з яких до суду з обвинувальним актом направлено 1004 проваджень [98]. З метою ілюстрації отриманих даних пропонуємо графік (рисунок 2.1.4.).

Рисунок 2.1.4.

Зведенні дані щодо кількості осіб, яким вручено підозру за вчинення кримінальних правопорушень кваліфікованих за ст. 357 КК України та кількості обвинувальних актів за ст. 357 КК України направлених до суду з 2013 по 2018 роки за даними Генеральної прокуратури України

Отриманні данні свідчать про наявність кількох точок різкого зростання кількості випадків пов'язаних з викраденням, привласненням, вимаганням документів, штампів, печаток, заволодінням ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження та періодів її поступового зменшення. При цьому піки припадають на 2013 та 2018 роки, що свідчить про стабільність злочинного посягання та гостру необхідність у запобіганні зазначеним кримінальним правопорушенням .

Варто зазначити, що кримінальні правопорушення щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, характеризуються високим рівнем латентності, існує ряд обставин, за допомогою яких можна пояснити таку тенденцію, зокрема: а) суб'єктивні:

небажання потерпілих розголошувати той факт, що вони стали суб'єктом посягання, сором за власну необачність та довірливість; впевненість у неспроможності органів внутрішніх справ розкрити це кримінальне правопорушення, знайти злочинців і повернути викрадені документи. Крім того, враховуючи, що предметом кримінального правопорушення є не лише документи, що посвідчують особу, але й документи, які надають особі певні права або засвідчують окремі факти, у законодавстві не передбачено обов'язку звертатися до органів внутрішніх справ щодо кожного документу. б) об'єктивні: недоліки у роботі органів внутрішніх справ, пов'язані з низьким рівнем реагування на подібні звернення громадян, складність у розслідуванні таких кримінальних правопорушень та виявленні зловмисника; в) суб'єктивно-об'єктивні: значний проміжок часу між моментом вчинення кримінального правопорушення та моментом виявлення незаконного заволодіння.

Зупинімося докладніше на структурі злочинності, яка означає відношення окремого виду кримінального правопорушення або групи кримінальних правопорушень до всієї маси злочинності в тому чи іншому регіоні за конкретний період. Вона визначає частку (питому вагу) виділених за певними підставами різних категорій злочинності. Завдяки цьому показнику виявляється будова злочинності, її внутрішній склад. Структура злочинності виражається у відсотках і характеризує її з якісного боку [99].

Питома вага кримінальних правопорушень , передбачених ст. 357 КК України у структурі злочинності України за 2013 - 2018 роки складає приблизно 0,38 % (рисунок 2.1.5).

Рисунок 2.1.5.

Питома вага кримінальних правопорушень , передбачених ст. 357 КК України у структурі злочинності України за 2013 по перше півріччя 2020 року

Здебільшого структура злочинності може бути побудована за соціально-демографічними, кримінально-правовими і кримінологічними підставами. Серед соціально-демографічних ознак, які становлять інтерес при вивченні структури злочинності, насамперед, необхідно назвати такі ознаки особи злочинця, як стать, вік, освіта, сімейний стан, рід занять, види населених пунктів, де вони постійно проживають, ступінь пристрасності до спиртного, наркотиків тощо [96, с. 23-25].

Крім того, за їх допомогою видається за можливе встановити питому вагу чоловічої і жіночої злочинності; частку кримінальних правопорушень, учинених особами різних вікових груп; відсоток кримінальних правопорушень, учинених неодруженими, сімейними; алкоголіками, наркоманами; жителями міст і сільської місцевості та ін. [96, с. 23-25].

Характеристика показників злочинності щодо кримінальних правопорушень спрямованих на незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом буде неповною без аналізу географії, тобто розповсюдження в різних регіонах цього виду кримінальних правопорушень. Ми погоджуємося з думкою вітчизняного кримінолога М.І. Фіалки, що географія злочинності займається проблемами просторового та часового розподілу злочинності (місця кримінального правопорушення, місця проживання злочинця) в світі, країні, регіонах, та типах населених пунктів.

Крім того, вона з'ясовує вплив соціального середовища того чи іншого регіону на рівень та характер злочинності, встановлює межі та напрямки переміщень злочинців, а також вивчає регіональні відмінності в реакціях на злочинність [90, с. 367].

Погоджуємось з думкою вітчизняного кримінолога А.М. Бабенко про те, що регіональні особливості злочинності – це визначальні кількісно-якісні параметри злочинності, що відображають специфіку кримінологічної обстановки територій регіонального значення, області чи групи областей, країни або декількох країн, які зумовлені існуванням та дією як загальних, так і особливих місцевих факторів (географічних, історичних, соціально-економічних, культурних, організаційних тощо), які необхідно враховувати під час розробки та реалізації стратегії із запобігання злочинності [100, с. 276–277]

Таким чином, географія злочинності дозволяє визначити розповсюдження в різних регіонах кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним заволодінням паспорту або іншим особистим важливим документом. Основним показником, що визначає географію злочинності, є питома вага кількості кримінальних правопорушень регіону в загальній кількості кримінальних правопорушень. Якщо розглядати кількість злочинних посягань на паспорт або інший особистий важливий документ в адміністративно-територіальному розрізі, то прослідковується залежність від розміру міста (переважно великі міста), розташування території адміністративної одиниці до кордонів сусідніх держав, кількістю та густозаселенню населення. Це пов'язано зі спрямуванням злочинної мотивації та мету злочинної діяльності, що обумовлено можливістю злочинців використовувати паспорти або інші особисті важливі документи, отриманні незаконним шляхом в подальшій злочинній діяльності.

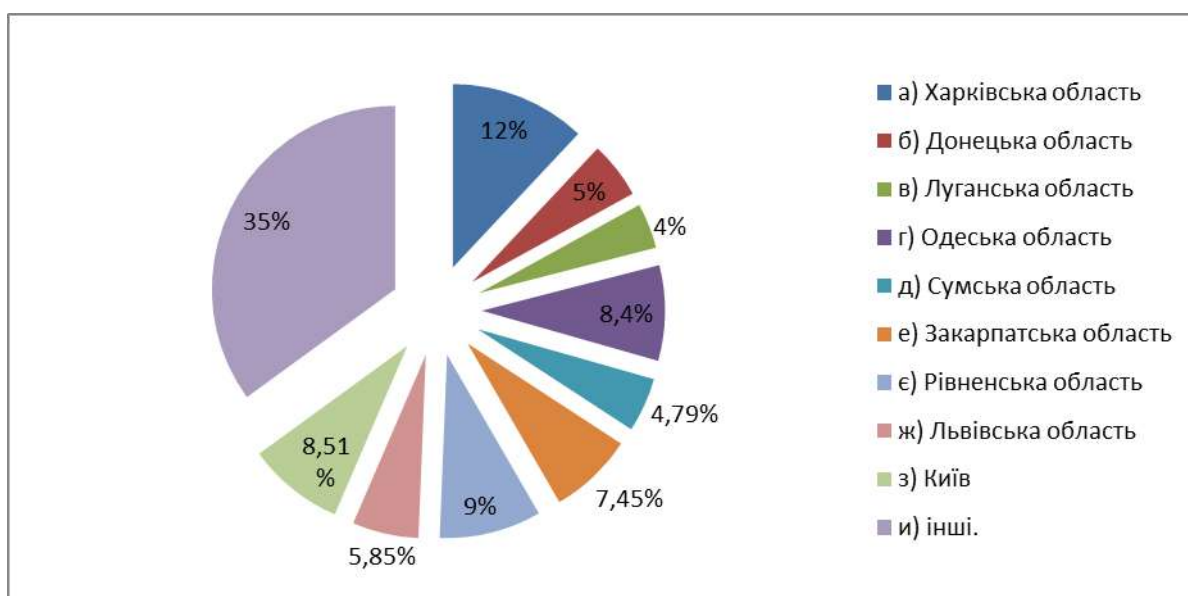
Крім вищезазначених обставин, які викликані особливостями саме незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом нам необхідно враховувати й специфічні місцеві фактори. До таких факторів А.М. Бабенко відносить: рівень доходів та рівень безробіття у регіоні; співвідношення рівня смертності до рівня народжуваності; рівень насиченості

регіону установами, що виконують покарання у вигляді позбавлення волі; ступінь політичної та економічної стабільності у регіоні (як правило похідний від загальнодержавного); рівень алкоголізації та наркотизації регіону; економічні проблеми в регіоні, нестача фінансових ресурсів, нерозвинена інфраструктура; ступінь психологічного відчуття незахищеності населення, відсутність упевненості в майбутньому; нездатність органів місцевої влади й місцевого самоврядування вирішувати соціально-економічні проблеми регіону; незадовільна економічна ситуація в регіоні; низький професіоналізм управлінського персоналу в галузевих структурах виконавчої влади; прорахунки у діяльності місцевих правоохоронних органів у запобіганні злочинності і т.д. [100, с. 286].

За результатами анкетування працівників поліції України та вивчення кримінальних проваджень нами було встановлено за період з 2013 по перше півріччя 2020 року, що найбільша кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 357 КК України в м. Києві 8,51%, Харківській 12%, Донецькій 5%, Луганській 4%, Одеській 8,40%, Сумській 4,79%, Закарпатській 7,45%, Рівненській 9%, Львівській областях 5,85% та інших областях 35% (рисунок 2.1.6).

Рисунок 2.1.6

Географія інтенсивності злочинності у регіонах України з 2013 по перше півріччя 2020 року

Узагальнюючи основні теоретичні положення причинно-наслідкового зв'язку щодо такого явища, як злочинність, зауважимо, що центральний момент у генезисі злочинної поведінки відіграє спосіб. Саме спосіб вчинення кримінального правопорушення є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події [101, с. 73].

М.І. Єнікеєв зазначає, що спосіб вчинення кримінального правопорушення – це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними і фізичними якостями особи, в яких виявляються психофізіологічні і характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності. Для кожного кримінального правопорушення існує свій системний «набір», комплекс дій і операцій. У кожної людини також є система узагальнених дій, що свідчать про її індивідуальні особливості. Ці комплекси так само індивідуалізовані, як і папілярні візерунки пальців, проте, відрізняючись від останніх, сліди цих комплексів завжди залишаються на місці кримінального правопорушення [102, с. 105].

Отже, враховуючи важливість способу вчинення кримінального правопорушення для вивчення генези злочинної поведінки зупинимось на способах незаконного заволодіння паспортом або іншими особистими важливими документами.

При ознайомленні з судовими рішеннями Державного реєстру судових рішень та вивчені кримінальних правопорушень було встановлено, що найчастішими способами незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом є викрадення, придбання, привласнення, вимагання документів, заволодіння ними шляхом шахрайства.

На думку Л. М. Кривоченко, викрадення виражається в дії (активній поведінці) і означає незаконне, безоплатне вилучення чужого майна поза волею власника. Викрадення повинно бути безоплатним: винний не повертає викрадене, не оплачує його вартість, не відшкодовує її будь-яким еквівалентом

[103, с. 494]. В.Г. Кундеус зазначає, що суть викрадення у злочинах проти власності полягає в тому, що винна особа вчиняє фізичне вилучення рухомого майна, що характерно для вчинення крадіжки, грабежу і розбою [19, с. 15].

Як правило, викрадення документів відбувається з автомобілів разом з іншими предметами (сумками, барсетками і т. д.), а також під час грабежів в громадських місцях: на вулицях, площах. Найчастіше потерпілими стають жінки.

Так, обвинувачена знаходячись у себе вдома, помітивши, що з карману верхнього одягу потерпілого, випав паспорт, у ході раптово виниклого умислу, з метою розкрадання чужого майна, з корисливих мотивів, шляхом вільного доступу, таємно, переслідуючи корисливі мотиви, викрала паспорт громадянина України. Після чого, обвинувачена особа, з метою подальшого використання викраденого документу, умисно, шляхом вклеювання власної фотокартки, підробила офіційний документ - паспорт громадянина України. В подальшому, продовжуючи свою злочинну діяльність, з метою отримання кредиту надала завідомо підроблений паспорт громадянина України [104].

Обвинувачений перебуваючи на стаціонарному лікуванні у неврологічному відділенні Обласної клінічної лікарні, шляхом вільного доступу незаконно заволоділа паспортом громадянина України, яка разом з нею перебувала на стаціонарному лікуванні у вищевказаному відділенні лікарні, після чого протягом тривалого часу приховувала його у себе. В подальшому Обвинувачений звернувся з паспортом громадянина України у відділення банку, де представившись працівникам банку потерпілою та надавши на підтвердження цього паспорт громадянина України на підставі якого ним було отримано дублікат кредитної картки, яку вона цього ж дня використала, шляхом зняття грошових коштів [105].

Науковці піддали розгорнутій критиці віднесення до одного із способів заволодіння - придбання особистого документу, вважаючи на те, що придбання за змістом ближче до правомірного акту. Ми не підтримуємо такі погляди, на нашу думку, придбання майна в цивільному та кримінальному праві мають лише

зовнішню подібність і жодним чином не співвідносяться.

Так, у цивільному праві під придбанням майна необхідно розуміти укладання цивільно-правової угоди майнового характеру: договору купівлі-продажу, дарування, обміну тощо. У таких випадках право власності на майно переходить від особи, яка відчужує майно, до набувача. Інший зміст поняття «придбання» має в кримінальному праві. Особа, яка відчужує майно, що здобула шляхом вчинення кримінального правопорушення, стає неправомірним власником майна, тому передає набувачеві лише фактичну можливість розпоряджатися й володіти майном, що було здобуте, при цьому юридичних прав на це майно набувач не одержує. Поняття придбання й одержання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, близькі за своїм змістом. Як придбання, так і одержання забезпечують можливість розпоряджатися зазначеним майном як своїм власним [106, с. 647].

Так, протягом досліджуваного періоду з 2013 року по 2019 рік на чорному ринку велика кількість осіб пропонували до продажу свої паспорти. В подальшому, такі паспорти використовувалися для шахрайських махінацій з автомобілями іноземної реєстрації, реєстрація юридичних осіб, з метою прикриття нелегальної діяльності та відмивання коштів.

Більшість торговців українськими паспортами мають добре налагоджений бізнес. Крім паспорта, на чорному ринку можна обзавестися будь-яким іншим документом: ідентифікаційним кодом, свідоцтвом про народження, водійськими правами.

На одному з сайтів, які торгують українськими документами, особливу увагу привертає послуга «пошук двійника». Зателефонувавши за вказаним на сторінці номером, вдалося з'ясувати, що за певну плату «паспортисти» готові підібрати вам особистість будь-якого громадянина України, схожого на вас [107].

Привласнення полягає в протиправному, безоплатному поверненні знайденого майна або такого, що випадково опинилося у винного, чужого майна чи скарбу на свою користь або на користь інших осіб [108, с. 130].

Привласнення під час учинення цього кримінального правопорушення полягає в тому, що особа, до якої потрапляє чуже майно, протиправно залишає його у своєму володінні (звертає у свою власність), при цьому суб'єкт не вчиняє жодних дій для втрати власником належного йому майна. Отже, чуже майно потрапляє до винного випадково, внаслідок знахідки. Привласнюючи знайдене або таке, що випадково опинилося в особі чуже майно, винний включає його до фонду майна, що належить йому на праві власності, користується ним як таким, що належить йому на праві приватної власності. Злочинним наслідком такого діяння є те, що власник майна втрачає його й не може здійснювати свою правомочність щодо користування, володіння та розпорядження ним [109, с. 134].

Так, Роменським міськрайонним судом Сумської області було встановлено, що Обвинувачений перебуваючи в автобусі на підлозі, під сидінням, побачив паспорт громадянина України, підняв паспорт та розуміючи належність даного паспорту іншій особі поклав його до кишені та залишив у себе [110].

Київський районний суд м. Полтави під час судового розгляду справи встановив, що Обвинувачений на землі знайшов паспорт громадянина України. Після чого, діючи умисно, з метою використання його для пред'явлення документів у зв'язку з працевлаштуванням, підробив зазначений паспорт вклеївши в нього своє фото на 1-й сторінці документа поверх попередньої фотокартки. В подальшому, Обвинувачений використав підроблений ним паспорт, влаштувавшись на роботу, де видавав себе за іншу особу. Вказаний паспорт носив при собі та пред'являв його по мірі необхідності [111].

Об'єктивна сторона вимагання характеризується протиправною вимогою, спрямованою на примушування потерпілого до передачі певного майна, права на майно чи майнових вимог або відмови від майнових прав [112, с. 84]. Дії винного спрямовані на примушування потерпілого виконати ці вимоги. Примушування полягає у вимозі щось передати чи від чогось відмовитись під погрозою. Форми погрози: а) погроза насильством щодо потерпілого чи його

близьких родичів, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб; б) погроза знищення або пошкодження майна потерпілого чи близьких його родичів, а також майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною; в) погроза розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, тобто шантаж [113, с. 137].

Так, в ході досудового розслідування було встановлено, підозрюваний, за попередньою змовою з іншими особами, маючий протиправний корисливий умисел на заволодіння чужим майном, за допомогою телебачення, через чат СМС знайомств, від імені дівчини назначили потерпілому, зустріч. На зустрічі з потерпілим, шляхом вимагання, а саме присвоєнням документів потерпілого, для подальшого обміну їх на грошові кошти, погрожуючи та застосовуючи насилля, яке виразилось в тому, що підозрюваний наніс удар рукою по обличчю потерпілого, заволоділи його документами, а саме паспортом і водійським посвідченням та технічним паспортом на автомобіль. Після чого, задля того, щоб довести свій умисел до кінця, почали вимагати від Потерпілого гроші в сумі 500 доларів США, за повернення даних документів [114].

У Славутському міськрайонному суді на розгляд чекає справа щодо жителів Хмельниччини, котрим інкримінують ч.2 ст. 149 КК України, «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Окрім цієї статті Кримінального кодексу, одного з чоловіків, котрий вже притягувався до кримінальної відповідальності, підозрюють і у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ще й ч. 2 ст. 189 ККУ (вимога передачі чужого майна з погрозою вбивства), ч. 2 ст. 186 ККУ (грабіж, вчинений повторно), ч. 2 ст. 263 ККУ (носіння іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу) та ч. 3 ст. 357 ККУ (незаконне заволодіння паспортом). Останню статтю інкримінують й іншому обвинуваченому.

За матеріалами досудового розслідування, потерпілою «підприємливих» чоловіків стала 21-річна жителька Ставучини, котра працювала барменом в одному із клубів райцентру. Його власник, «повісив» на неї виплату боргу одного з клієнтів закладу, змусивши з погрозою вбивства, написати боргову розписку про

повернення 40 тис. грн. Відпрацювати не підйомну для молодої жінки суму, у котрої не було стабільного заробітку і хвора мати (вразливий соціальний стан), підприємець разом зі своїм знайомим змусили у Польщі. Для цього за власний кошт виготовили закордонний паспорт, щоправда, у руки потерпілій документів, як і телефон, не давали.

Утім, успішному здійсненню задуманого зашкодили органи внутрішніх справ, котрі затримали одного із обвинувачених при проходженні паспортного контролю під час перетину пункту пропуску «Ягодин» у Волинській області, іншого – того ж дня, на території Хмельниччини [115].

Заволодіння документами шляхом шахрайства полягає у протиправному заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману потерпілого чи зловживання його довірою і відзначається тим, що особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, сама передає таке майно винному [116, с. 166].

Шахрайство являє собою своєрідну «інтелектуальну» злочинну діяльність. Її здійснення передбачає, що шахрай у своїй свідомості розробляє схеми проведення шахрайської операції, обирає організаційні та технічні заходи, спрямовані на забезпечення можливостей її практичної реалізації. Встановлено такі розумові завдання, що вирішуються шахраями та спрямовані на визначення: предмета посягання; кола осіб, які зацікавлені в одержанні майнової вигоди; механізму впливу на потерпілого; місця, часу, обстановки вчинення шахрайських дій [117, с. 37].

Особливістю вилучення при шахрайському заволодінні відповідними предметами виступає те, що вилучення тут відбувається за волею потерпілого, який сам передає документи, печатки або штампи винному. Але воля потерпілого у разі шахрайського заволодіння фальсифікована обманом, спрямованим на те, щоб ввести потерпілого в оману та схилити його до участі у процесі вилучення. Це, на нашу думку, визначає інструментальну своєрідність вилучення при шахрайському заволодінні документами, печатками або штампами [13, с. 117]. За твердженням К. О. Галустьяна самим популярним обманним приводом для

отримання на нетривалий час чужого паспорта є намір оформити по ньому реєстрацію або влаштувати на роботу [118, с. 89];

Так, обвинувачений, перебуваючи біля будинку і, маючи умисел на незаконне заволодіння паспортом громадянина України, з корисливих мотивів, шляхом шахрайства, ввівши в оману потерпілого, під приводом тимчасового зберігання незаконно заволодів його паспортом громадянина України. В подальшому, діючи із корисливих мотивів, з метою використання підробленого паспорта, для заволодінням чужого майна, маючи умисел видати себе за потерпілого вніс неправдиві відомості в паспорт громадянина України, шляхом наклеювання на фотокартку потерпілого свою особисту фотокартку. В подальшому, використавши завідомо підроблений паспорт громадянина обвинувачений заволодів музичним пультом та двома програвачами марки, залишив підроблений паспорт як залог. Повертати вказані речі він не мав наміру, реалізував їх, а отримані кошти використав на власні потреби [105].

Цікавим, з токи зору кримінології є вирок Соснівського районного суду міста Черкаси у квітні 2020 року. Суд визнав винною місцеву жительку у вчиненні шахрайства (кримінальне правопорушення, передбачене частиною третьою статті 190 Кримінального кодексу України) та незаконного заволодіння важливим особистим документом та паспортом (кримінальне правопорушення, передбачене частиною третьою статті 357 Кримінального кодексу України). За вчинення вказаних кримінальних правопорушень винуватиці призначено покарання у вигляді 6 років позбавлення волі. У вирокі суду вказано, що обвинувачена у період часу з 2013 року по 2014 рік, пообіцяла потерпілим сприяти у придбанні житла через участь у торгах з продажу квартири та зловживаючи їх довірою, яка обумовлювалась дружніми зв'язками з ними, заволоділа грошовими коштами останніх на загальну суму 332 916 гривень 00 копійок. Отримавши грошові кошти, винуватиця розпорядилась ними на свій розсуд, чим завдала потерпілим майнової шкоди на зазначену суму.

Крім того, на початку квітня 2014 року під приводом надання допомоги із

придбання житла для потерпілих, участі у торгах (аукціонах), просила у потерпілого паспорт громадянина України на ім'я останнього, повідомивши завідомо неправдиві відомості про те, що їй вищезазначений паспорт потрібен на вказані цілі та потреби. Потерпілий, повіривши на слово, добровільно передав обвинуваченій свій паспорт громадянина України, яким вона заволоділа та на його законні вимоги не повернула. А, в кінці квітня 2016 року обвинувачена заволоділа чужою трудовою книжкою, увійшовши в довіру до знайомої жінки, через дружні стосунки з останньою, під приводом надання роботи та подальшого працевлаштування. Потерпіла, будучи введеною в оману, добровільно передала обвинуваченій свою трудову книжку, якою остання незаконно заволоділа та незаконно утримувала до моменту вилучення вказаного документу під час обшук її помешкання.

Дії обвинуваченої суд кваліфікував, як заволодіння чужим майном шляхом обману та зловживання довірою (шахрайство), вчинене в великих розмірах (частина третя стаття 190 КК України) та як незаконне заволодіння будь-яким способом іншим важливим особистим документом та незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом (частина третя статті 357 КК України) [119].

Крім того важно зазначити, що реальне становище кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 357 КК України щонайменше в п'ять – шість разів гірше того, що зареєстроване кримінальною статистикою.

В ході нашого дослідження було встановлено, що найчастіше кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням паспорту або іншим особистим важливим документом здійснюються: особами, які намагаються незаконно отримати громадянство або інший законний статус іноземної держави, злочинці, з метою приховати або змінити свою особу, втікачі, терористи, фінансові шахраї, шахраї з нерухомістю, особи, які вчиняють інші кримінальні правопорушення, такі як торгівля наркотиками та контрабанда, торгівля людьми [120, с. 31-36; 121, с. 61-67].

Окремо, вважаємо за доцільне, розглянуть основні шляхи використання

паспорту або іншого важливого особистого документу, які зумовлені метою та мотивом незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим документом.

Підробка документів з метою подальшого використання таких документів у злочинних цілях. Паспорти є і завжди будуть символом національної гордості і суверенітету, їх безпека залежить від того, які технології було використано при їх створенні. Сучасні заходи безпеки, які використовуються при виготовленні паспортів дозволяють легше виявляти підробку, фальсифікацію та інші незаконні дії з нашими особистими важливими документами. У той же час, злочинці винаходять все більш витончені методи впливу на паспорти і інші особисті важливі документи, з метою їх подальшого використання, тому важливо, щоб наша паспортна безпека могла розвиватися і прогрес завжди був на крок попереду злочинців [122].

Технології захисту паспортів розробляються виходячи із способів подальшого використання особистих документів. За дослідженнями Gemalto – компанії яка є світовим лідером у галузі цифрової безпеки, виділяє 4 основні способи «маніпуляції» з паспортами та іншими документами, що засвідчують особистість, з метою досягнення злочинного результату: 1) повна підробка паспорта; 2) часткова зміна інформації в чинному паспорті; 3) фальсифікація паспорта; 4) використання чинного паспорта без змін [122].

Повна підробка документів може передбачати такі дії: використання подібних матеріалів для імітації справжнього документа (папір, полікарбонат) сканування дійсного документа для його модифікації за допомогою комп'ютерного програмного забезпечення; відтворення фону і логотипів з використанням альтернативних технологій друку; остаточне ламінування; створення документа за допомогою комп'ютерного програмного забезпечення; використання оригінальних матеріалів, які можуть бути отримані злочинним шляхом [122].

У 2019 році під час прикордонного контролю Державною прикордонною службою України було виявлено понад 1 000 осіб, з підробленими

документами, що більше на 6%, ніж у 2017 році. При цьому порушники в своїй більшості намагались використовувати підробки державної належності таких іноземних країн як Туреччина, Єгипет, Болгарія, Греція, Ізраїль, Німеччина, Франція, Великобританія, Іспанія, Індія та інші. Додамо, що підробленими документами серед іноземців переважно користувалися громадяни Туреччини, Ірану, Єгипту, Молдови, Індії, Афганістану, Грузії, Іраку, Шрі-Ланки та Росії. Також більше 6 тисяч осіб виявлено з недійсними та чужими документами, а 352 особи намагались перетнути кордон без документів [123].

Рисунок 2.1.7

Інфографіка щодо повної підробки особистих важливих документів за 2013 – 2019 роки за даними Державної прикордонної служби України [123]

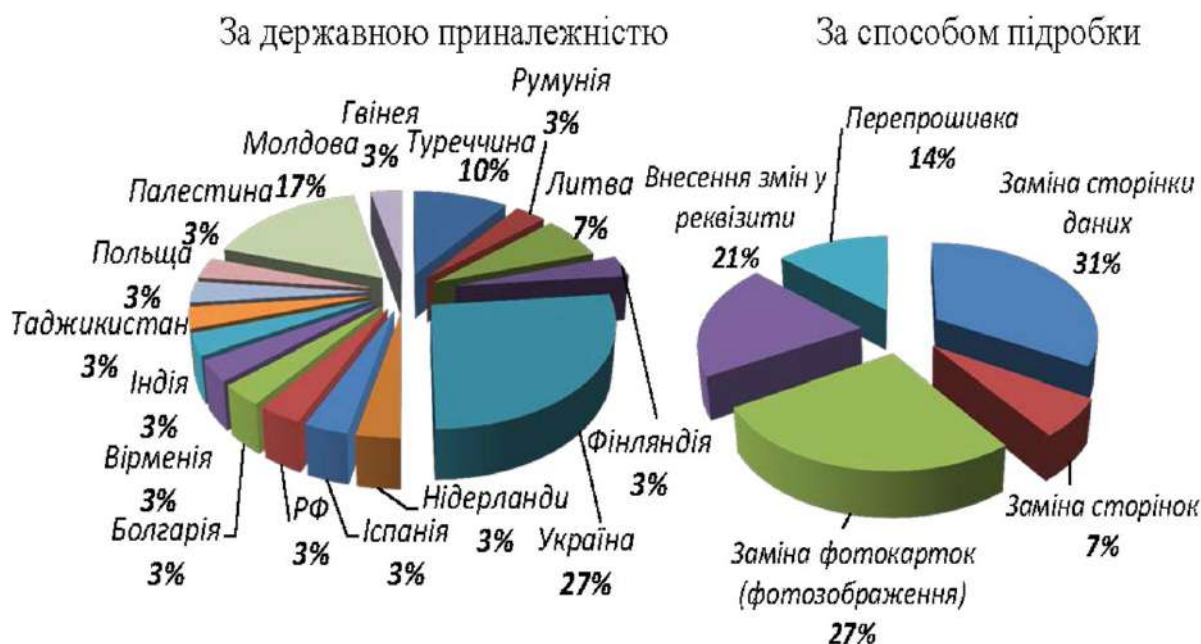
Аналізуючи отримані дані можна стверджувати, що за державною приналежністю перше місце посідають документи України – 56%, друге місце – документи Німеччини – 17% и третє місце документи Туреччини – 11%. Найбільш популярними особистими важливими документами стали – посвідка на проживання – 39%, візові етикетки – 22%, документи водія, спеціальні паспорти – по 11%.

Часткова зміна інформації в чинному документі зазвичай включає в себе: заміну фотографії; заміна біографічних даних в візуальній або

машинозчитуваної зоні; видалення записів на сторінках паспорта; механічне та хімічне стирання біографічних даних; використання додаткового ламінування, з метою зміни портрета, сторінок біографічних даних, історії подорожей.

Рисунок 2.1.8

Інфографіка щодо часткової підробки особистих важливих документів за 2013 – 2019 роки за даними Державної прикордонної служби України [123]

Таким чином, за даними Державної прикордонної служби України злочинцями найчастіше вчиняються часткова підробка особистих важливих документів таких країн: України – 27%, Палестини – 17%, Туреччини 10%. Найпоширенішим способом підробки є заміна сторінки даних – 31%, заміна фотокарток – 27%, внесення змін в реквізити – 21%, перепрошивка – 14%, заміна сторінок – 7%.

З метою запобігання зазначеного виду втручання, сучасний паспорт передбачає використання: витиснених рис обличчя на фотографії, захисні вторинні зображення і багат шарову друк, для того щоб будь-які ознаки вторгнення в паспорт легше було відстежувати [122].

Так, у м. Харкові групу осіб було засуджено за те, що вони викравши у потерпілого паспорт, вклеїли в нього фотографію одного з співучасників. Реалізуючи свій злочинний намір, діючи умисно з корисливих мотивів,

видаючи себе за власників квартири, ввели в оману потерпілого-2, надалі, перебуваючи у приміщенні нотаріальної контори, оформили довіреність на право надання інтересів потерпілого, з правом подальшого продажу квартири. Група осіб, перебуваючи у приміщенні ЖЕКу, надали завідомо підроблений паспорт, використовуючи його в якості документа, який посвідчує особу власника. На підставі вищевказаного підробленого паспорта було видано довідку про склад сім'ї та заяву до центру приватизації. Після чого, надали підроблений паспорт громадянина України оформили на ім'я одного з підозрюваних приватизаційні документи на квартиру. В подальшому, на підставі вищевказаного підробленого паспорта, нотаріусом було посвідчено договір купівлі-продажу квартири [124].

Фальсифікація паспорта передбачає створення документів, з використанням матеріалів, які були вилучені з діючих документів, зокрема: зміна сторінок, які були вилучені з інших діючих паспортів; втручання у функції безпеки цього документа для повторного використання в фальсифікований вигляді.

Зважаючи на вищезазначене, з метою забезпечення безпеки паспортів, його друкують на особливих матеріалах, використовуючи різні верстви друку, сторінки поєднують за допомогою складних швів, які практично не можна відтворити, поєднують зображення на різних сторінках, які повинні складати єдине ціле [122; 125].

Наступний спосіб, це використання чинного або анульованого або недійсного паспорта без змін. Враховуючи, той факт, що до електронного паспорта все складніше внести зміни, злочинцям легше використовувати діючий паспорт конкретної людини без здійснення підробки. З цією метою, злочинець приймає зовнішній вигляд власника паспорта, що у багатьох випадках дозволяє йому безперешкодно перетнути кордон, здійснити шахрайство у фінансовій або банківській сфері [122].

Так, під час судового розгляду справи міськрайонним судом було встановлено, що підозрюваний привласнив паспорт потерпілого. В обкладинці

даного паспорта було виявлено квитанцію з ломбарду про те, що потерпілий заклав ноутбук «Леново» під викуп. Розуміючи, що ноутбук може коштувати більше, ніж сума, на яку він закладений, підозрюваний вирішив заволодіти грошовими коштами для чого, надав працівникам ломбарду паспорт громадянина України та квитанції з ломбарду, після чого йому видали грошові кошти у розмірі повної суми на яку було оцінено ноутбук [110].

24 березня 2020 року Конотопським міськрайонним судом Сумської області було винесено вирок по справі № 577/3554/19. Відповідно до фабули справи обвинувачений після вчинення крадіжки майна, офіційного документу та незаконного заволодіння паспортом та іншим важливим особистим документом потерпілого, знаходячись за місцем свого проживання, використовуючи, викрадені мобільний телефон та документи потерпілого, а саме: оригінал картки платника податків та паспорт громадянина України у формі ID-картки, маючи умисел на незаконне заволодіння грошовими коштами шляхом незаконних операцій, використовуючи вказаний мобільний телефон, підключений до мережі загального доступу Інтернет, заповнив on-line заяву від імені потерпілого, надавши його анкетні та паспортні дані на отримання кредитної позики через мережу інтернет на сайті «Vashagotivochka» на суму 1800 гривень, на сайті «GreditUP» ТОВ «ВЕЛЛФІН» на суму 1950 гривень, на сайті «GreditPlus» на суму 2000 гривень після чого в банкоматі здійснив зняття грошових коштів, якими розпорядився на власний розсуд [126].

Окремо вважаємо за доцільне зупинитися на фактах використання недійсних особистих важливих документів. За даними Державної міграційної служби та Міністерства внутрішніх справ є декілька основних причин, за яких паспорт може бути анульований серед них найпоширенішими є: смерть власника, втрата або знищення документу, викрадення паспорту. Основні причини, за яких паспорт може бути визнано недійсним пропонуємо у вигляді рисунку (Додаток Л).

В більшості випадків анульований паспорт забирає Державна міграційна служба, проте в деяких випадках залишається невідомим, де саме й

у кого знаходиться документ. До прикладу – паспорт було втрачено, вкрадено або це паспорт померлої особи і його не віддали в Державну міграційну службу. Зловмисники продовжують використовувати анульований паспорт, який не було вилучено державною міграційною службою. Станом на 2018 рік в Україні Державна міграційна служба зафіксувала 1,5 млн. таких паспортів. З них майже 1,3 млн. – втрачені, 90 тисяч – викрадені, 25,7 тисяч – це паспорти померлих, які не були здані до Державної міграційної служби. Саме такі паспорти можуть використовувати шахраї [127; 128]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Отже, враховуючи, що нами було розглянуто основні способи незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом та шляхи їх використання, саме час розглянути найпоширеніші механізми використання паспорту або іншого особистого важливого документу отриманого злочинним шляхом. Зокрема, до яких ми віднесемо:

Отримання суб'єктивних прав передбачених для окремої категорії осіб, зокрема, таких як пенсіонери, соціально незахищені верстви населення, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені сім'ї, військовослужбовці, багатодітні сім'ї, постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, учасники бойових дій, тощо. Чинним законодавством передбачено ряд пільг, соціальних виплат та інших привілеїв, у зв'язку з чим для злочинців документи, які надають окремі суб'єктивні права є цінними.

Так, обвинувачений, на землі виявив пенсійне посвідчення, усвідомлюючи той факт, що вказане посвідчення є документом, що видається і посвідчується уповноваженою на те установою, яке дає право безоплатного проїзду у громадському наземному транспорті у обвинуваченого виник злочинний умисел направлений на привласнення вищевказаного пенсійного посвідчення в особистих інтересах, а саме з метою подальшого його використання для придбання безкоштовного квитка для проїзду у громадському наземному транспорті та посвідчення своєї особи [129].

Використання підробленого паспорту, посвідчення водія або іншого

особистого важливого документа з метою отримання кредитних коштів, оформлення кредитної картки, іпотеки, оформлення позики, оформленні документів на машину, у туристичній сфері, шахрайство з нерухомістю, укладання нікчемних угод про оренду нерухомості, при влаштуванні на роботу, тощо.

Так, обвинувачений перебуваючи у квартирі своєї знайомої таємно викрав паспорт громадянина України та ідентифікаційний код. В подальшому, маючи умисел, направлений на заволодіння чужим майном шляхом обману, усвідомлюючи протиправність власних дій та бажаючи настання наслідків, видаючи себе за іншу особу, звернувся із заявою про отримання кредиту. При оформленні відповідної документації, необхідної для отримання кредиту надав працівникові банку паспорт потерпілого та його ідентифікаційний код, тим самим увівши в оману працівника банку. Як результат, було укладено кредитний договір та отримано грошові кошти [130].

Нелегальна міграція це глобальний процес, який полягає у переміщенні іноземцями кордону будь-якої держави. До нелегальних мігрантів відносяться особи, які незаконно прибули в країну, або не мають законних підстав перебувати в ній, або вони спробували нелегально перетнути її державний кордон і виїхати з держави, причому в усіх трьох випадках вони могли користуватися оплачуваними послугами третіх осіб, які сприяли їм у цих протиправних діях [131, с. 71].

З метою нелегальної міграції злочинці використовують паспорт або інший важливий особистий документ, який належить іншій особі, незаконно купують такі документи, використовують підроблений паспорт або інший особистий важливий документ, який було отримано незаконним шляхом, утримують паспорт або інший важливий особистий документ, який належить іншій особі, що унеможливорює перетин кордону особою, документи якої утримуються (суміжне кримінальне правопорушення – торгівля людьми), тощо.

Органи досудового розслідування здійснювали розслідування гучної справи. Як зазначається, група громадян України займалася переправленням до

Польщі громадян Пакистану, Сирії, Алжиру, Іраку, Єгипту, Лівії, Ірану та Індії, а потім легалізувала їхнє проживання на терені країни. Механізм діяльності групи полягав у реалізації іноземцям документів, що дозволяють клопотати про надання дозволів на тимчасове перебування та працю. Члени групи представляли також іноземців під час адміністративних проваджень. Своїми злочинними діями банда організувала незаконну міграцію для майже 500 іноземців [132].

Міським судом Івано-Франківської області було встановлено, що обвинувачений користуючись довірливими відносинами, під приводом зберігання отримав у потерпілого паспорт громадянина України, який в подальшому привласнив з метою виготовлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, враховуючи те, що у паспорті обвинуваченого було внесено відмітку про депортацію, чим заборонено в'їзд на територію Республіки Польща. Реалізуючи злочинний умисел обвинувачений, шляхом підроблення, з метою подальшого використання, виготовити паспорт громадянина України для виїзду за кордон подав його в міграційну службу на підставі чого отримав паспорт громадянина України для виїзду за кордон на ім'я потерпілого [133].

Слов'янський міськрайонний суд Донецької області при розгляді справи № 243/1890/2020 встановив, що обвинувачений-1 незаконно заволодів паспортом громадянина України, який має схожу зовнішність з сином обвинуваченого-2, який є громадянином Російської Федерації. Обвинувачений-1 мав передати зазначений незаконно одержаний паспорт громадянина України обвинуваченому-2 для використання його сином обвинуваченого-2 у якості особистого документа, який посвідчує особу та приналежність до громадянства України, у тому числі при перетинанні КППВВ на лінії розмежування тимчасово окупованих територій Донецької області. Надалі обвинуваченому-2 разом з сином, який перетинаючи лінію розмежування через КППВВ «Новотроїцьке» скористався паспортом громадянина України, вдалось потрапити на тимчасово окуповану територію до м. Донецьк [134].

Створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона. Так, за допомогою таких підприємств реалізується переважна більшість різноманітних схем ухилення від сплати податків, створюються передумови для легалізації коштів, здобутих незаконним шляхом, забезпечується приховування заборонених видів підприємницької діяльності, здійснюється незаконне перерахування безготівкових грошових коштів у готівку, незаконна конвертація безготівкових грошових коштів у вільно конвертовану іноземну валюту з наступним привласненням, незаконне відшкодування з державного бюджету фактично не сплачених сум ПДВ, нецільове витрачання одержаних кредитів або їх неповернення. Від протиправного втручання з боку підприємницьких структур, які збільшують обсяги відпливу грошових коштів за межі України, значною мірою потерпають фінансово-кредитна та банківська сфери економіки [135, с. 211].

Держинським районним судом м. Харкова було встановлено, що обвинувачений, переслідуючи особисті корисливі інтереси, незаконно заволодів паспортом на ім'я потерпілого, залишивши його у себе на зберіганні та використав у злочинній діяльності. А саме, реалізуючи свої особисті корисливі інтереси, направлені на придбання прав власності на суб'єкт підприємницької діяльності та отримання можливості виконання організаційно - розпорядчих та адміністративно - господарських функцій у якості власника та керівника підприємства, перебуваючи у нотаріуса та використовуючи завідомо підроблений документ - паспорт здійснив нібито від імені потерпілого угоду, направлену на набуття частки у розмірі 100% у статутному капіталі підприємства, таким чином фактично ставши одноособово власником та керівником (директором) вказаного підприємства [136].

Знищення або пошкодження паспорту або інших особистих важливих документів. О.С. Горелік зазначає, що «поняття знищення і пошкодження документів не відрізняється від загальноприйнятих: знищення полягає у

повному винищенні, пошкодження – в частковому доведенні до стану, непридатного для використання документа, штампу, печатки за призначенням» [137, с. 247; 138]. *Знищення* документів – це незворотне руйнування вказаних предметів, яке унеможлиблює їх подальшу ідентифікацію та використання відповідно за призначенням. Можливість посвідчення ними певних юридичних фактів втрачається. На відміну від знищення, *пошкодження* документа не тягне за собою їх зникнення як предметів документообігу, однак позбавляє можливості законного володільця використовувати їх за призначенням. Під *пошкодженням* документів слід розуміти приведення їх у часткову технічну непридатність, що ускладнює їх використання без відновлення до попереднього стану. Функціональність пошкоджених предметів може бути відновлена при певних затратах, і вони знову стануть придатними для використання в офіційному обігу. Якщо пошкодження документа, штампу чи печатки виступає як спосіб підроблення, то кваліфікація вчиненого має відбуватися за ст. 358 КК України. Пошкоджений документ, на відміну від підробленого, не втрачає своєї юридичної сили і після відновлення може бути введений в офіційний обіг або слугувати підставою для виготовлення дублікату документа, штампу чи печатки [35, с. 121-122].

Слушною є думка вітчизняного кримінолога Ю.П. Дзюби який стверджує, що якщо спочатку відбулося протиправне заволодіння предметом кримінального правопорушення, то його наступне знищення (пошкодження) не потребує додаткової кваліфікації, бо воно вже є своєрідним актом розпорядження предметом кримінального правопорушення та знаходиться за межами закінченого складу кримінального правопорушення (за межами заволодіння), передбаченого ч. 3 ст. 357 КК. Разом з тим практика застосування законодавства свідчить про те, що правозастосовні органи припускаються у цьому питанні помилок. Так, вироком Харківського апеляційного суду від 30 січня 2007 р. І. засуджений за ч. 1 і 3 ст. 357 КК за те, що 17 лютого 2006 р. він, вчинивши вбивство К., вилучив з нагрудної кишені останнього паспорт, а згодом вирвав з нього декілька сторінок та викинув. Учинене було кваліфіковано судом як незаконне, здійснене шляхом

викрадення, заволодіння паспортом потерпілого за ч. 3 ст. 357 КК, а також умисне пошкодження зазначеного предмета за ч. 1 ст. 357 КК. У даному випадку після вчинення вбивства та наступного заволодіння паспортом до моменту його пошкодження, як випливає із матеріалів справи, минуло достатньо часу, а тому кваліфікація за ч. 1 ст. 357 КК видається зайвою. Крім того, суд не врахував, що караним за протиправні дії з паспортом згідно з ч. 3 ст. 357 КК є лише протиправне *заволодіння* цим предметом. Пошкодження зазначеного документа, взяте окремо, утворює ознаки адміністративно-правового делікту (ст. 198 КпАП України) [13, с. 119-120].

Розглядаючи питання незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом ми не можемо стояти осторонь такої важливої проблеми, як *торгівля людьми*. Варто зауважити, що відповідно до статті 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, торгівля людьми означає найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. Експлуатація включає в себе, принаймні, експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів.

У даний момент найбільш повне визначення торгівлі людьми дає «Протокол з попередження торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми», який доповнює Конвенцію ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю. Протокол є основним сучасним документом, спрямованим на боротьбу з цим кримінальним правопорушенням. Він визначає торгівлю людьми як: Здійснення з метою експлуатації вербування, перевезення, передачі, приховання чи отримання людей шляхом погрози силою або її застосування чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливістю стану або шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод для

одержання згоди особи, яка контролює іншу особу [139].

У звіті Державного департаменту США про торгівлю людьми у світі у 2016 році Україну помістили в другу групу як «країну походження, транзиту й призначення для чоловіків, жінок та дітей, які зазнають примусової праці та сексуальної експлуатації». Кількість випадків торгівлі людьми та рабства в Україні почастишали. Росія залишається основною країною призначення для торгівлі людьми з України – 67% випадків у 2016 році. На другому місці – країни-члени Європейського Союзу, звідки повернулося 17% постраждалих осіб, з них понад 86% постраждали у Польщі, решта – в Італії, Німеччині, Греції, Фінляндії, Литві, Австрії, Чехії та Великобританії [140].

Жертвами торгівлі людьми можуть стати чоловіки, жінки, діти. Метою торгівлі жінками може бути насильницький шлюб, примусова праця, використання в домашньому господарстві і промисловому чи сільськогосподарському секторах, народження дитини примусово чи за замовленням, використання в сексуальному бізнесі. Чоловіків переважно використовують на будівництвах, у промисловості, сільському господарстві, дітей – у жебрацтві, осіб будь-якої статі і віку – для вилучення і трансплантації органів [139]. Крім всього з'явився новий вид експлуатації – торгівля людьми з метою використання у перевезенні наркотичних речовин [140].

Підводячи підсумки, зауважимо, що відповідно до географічного розповсюдження незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом найбільш криміногенними областями є Харківська, Донецька, Луганська, Одеська, Сумська, Закарпатська, Рівненська, Львівська області. Найпоширенішими способами незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом є викрадення, придбання, привласнення, вимагання документів, заволодіння ними шляхом шахрайства. Крім того, варто виокремити такі шляхи використання паспорту або іншого важливого особистого документу, як повна підробка; часткова зміна інформації в чинному документі; фальсифікація або використання чинного документа без змін. Що стосується механізму використання паспортів або інших особистих

важливих документів, варто звернути увагу на такі, як отримання суб'єктивних прав передбачених для окремої категорії осіб, отримання кредитних коштів, оформлення кредитної картки, іпотеки, оформлення позики, оформленні документів на машину, у туристичній сфері, шахрайство з нерухомістю, укладання нікчемних угод про оренду нерухомості, при влаштуванні на роботу, нелегальна міграція, знищення або пошкодження паспорту або інших особистих важливих документів, торгівля людьми.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, зважаючи на широкий спектр можливостей щодо злочинного використання паспорту або іншого особистого важливого документу запобігання незаконному заволодінню такими предметами кримінального правопорушення є вкрай важливими.

2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

Особистість злочинця є однією з головних кримінологічних проблем. Вона займає центральне місце серед детермінант окремого кримінального правопорушення та злочинності взагалі і саме вона, в першу чергу, є відправною точкою аналізу причин злочинної поведінки й основним об'єктом профілактичного впливу з метою попередження кримінальних правопорушень . Особистість злочинця відіграє особливу роль серед чинників злочинної поведінки. Саме в криміногенних якостях особистості акумулюється весь негативний вплив різноманітних умов, обставин і ситуацій, в яких особа жила та виховувалась. Тому вивчення особистості людини, яка вчинила кримінальне правопорушення, має істотне значення для ретроспективного аналізу чинників злочинної поведінки і дає можливість повно та всебічно встановити усі умови вчинення кримінального правопорушення та істинну вину особи у скоєнні кримінального правопорушення [141, с. 64-65].

В чому ж різниця між особистістю та особистістю злочинця? По-перше, особа є індивідом в аспекті його соціальних якостей, які формуються в процесі

історично конкретних видів діяльності і суспільних відносин. Але особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, володіє й іншими, не соціальними чи людськими (фізіологічними, генетичними, психічними тощо) якостями, які також як і соціальні якості, потребують кримінологічного вивчення, оскільки становлять необхідний компонент причинності. По-друге, кримінологічна категорія «особа злочинця» на відміну від філософської або загальнонаукової категорії особистості не містить ніякої специфічної особистісної якості, крім оцінки експертом поведінки як кримінальної. Ця оцінка умовна, так само як умовним є й характер самих соціальних, у тому числі правових норм. Тому «абсолютна» точка зору, що встановлює якісь «одвічні» межі між злочинним і не злочинним, є помилковою [95, с. 25].

За визначенням представників Харківської школи кримінології особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому кримінальному правопорушенні, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у ньому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [142, с. 277; 95, с. 26].

Вітчизняний кримінолог Даньшин І.М. вважає, що поняття особистості злочинця необхідно розглядати як: а) особистість індивіду, котрий вчинив конкретне кримінальне правопорушення, б) особистість окремих категорій (видів) злочинців (наприклад, убивць, хабарників, крадіїв та ін.), в) особистість злочинця взагалі [143, с. 84].

Однією з новацій у кримінології є вивчення особистості злочинця шляхом побудови його кримінологічного портрета, що розкриває особливості особистості злочинця. Кримінологічний портрет злочинця – описовий процес створення штучного образу конкретної людини із застосуванням соціологічних, психологічних, кримінологічних прийомів та способів для встановлення об'єктивних індивідуальних рис злочинця, який досліджується з метою

розроблення конкретних індивідуальних, групових або загальносоціальних профілактичних заходів [144, с. 1430].

З поглядів кримінологічного вивчення особи злочинця зрозуміло, що сукупність особистих якостей, які зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, з'являється не в момент його вчинення, а складається в процесі всієї попередньої життєдіяльності індивіда. Крім того, важливим моментом є те, що особисті властивості, які впливають на вчинення кримінального правопорушення, не зникають і після його вчинення. Надалі вони зазнають лише змін, але в будь-якому разі становлять кримінологічний інтерес. Слід також зазначити, що загальне поняття особи злочинця є достатньо абстрактною категорією і використовується переважно як робочий інструментарій у процесі проведення наукового аналізу конкретних осіб. Як зазначає С.А. Тарарухін, відправним положенням при вивченні будь-якої особи є розуміння її як цілісного утворення, як єдності усіх властивостей і якостей, що відображують взаємозв'язок та взаємозалежність особи й соціального середовища, у якому живе та виховується людина і в якому вона себе виявляє. Жодна з якостей людини, взята ізольовано, не визначає і не може визначати змісту поведінки, її соціальну або антисуспільну спрямованість [145, с. 18].

Отже, особа злочинця – це поняття, що поєднує у собі три взаємодоповнюючі складові будь-якої людини: біологічну, психологічну та соціальну.

Біологічна природа людини не може орієнтуватися на норми права, оскільки вони мають не біологічний, а соціальний характер. Від біологічних особливостей, насамперед, залежить те, що візьме особа від навколишнього середовища, які громадські відносини ввійдуть до її структури. Інакше кажучи, природа наділяє людей ніби своєрідним фільтром, через який не кожний соціальний фактор може пройти. Біологічне постає як обставина, під впливом якої формується система суспільних відносин, які складають сутність особистості. Генетичні й інші біологічні, фізіологічні відхилення, звичайно, певною мірою впливають на поведінку людини [146, с.171-172].

Отже, вказані негативні особливості, що не виключають осудності особи, є соціально зумовленими, їхній характер залежить від соціальних факторів, адже особистість формується під провідним впливом соціального середовища. Якщо ці ознаки стали безпосередньою причиною суспільно небезпечної поведінки, то йдеться про неосудну поведінку, що виключає злочинність і кримінальну караність [146, с.171-172].

Соціальне – це не що інше, як особливо організоване біологічне, а особа людини формується під впливом двох потоків інформації – соціальної та генетичної, що діють одночасно. Генетично успадковується темперамент, від якого значно залежить характер людини, зокрема, така його особливість, як залежність поведінки від зовнішнього впливу. Успадковує людина й інтелектуальні та інші здібності, талант, обдарованість. Підструктура біологічно зумовлених рис особи – темпераменту, здібностей, типу нервової системи, а також патології психіки – бере дійову участь у процесі саморегуляції, а іноді навіть є визначальною. Деякі види психопатії за певних умов визначають протиправну поведінку особи, а патологічні відхилення психіки зумовлюють підвищений ризик насильницьких посягань на життя, здоров'я, честь і гідність інших. Успадковується також фізична організація індивіда, що має важливе, а іноді вирішальне значення для формування особи злочинця [146, с.171-172].

Крім того, життя наводить приклади природженої схильності до вчинення кримінальних правопорушень – це випадки вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми в ранньому віці, коли стверджувати про вплив соціального середовища недоцільно. Спостерігається підвищена кримінальна активність серед певних національних груп (мігрантів з Кавказу, Середньої Азії, циган) на теренах колишнього СРСР, афроамериканців та іммігрантів з країн Латинської Америки у США, що неможливо пояснити виключно соціальними факторами. Проте ця тема залишається практично недослідженою через побоювання звинувачень у расизмі [146, с.171-172].

Отже, соціальне та біологічне в людині не суперечать одне одному, тим

паче не є взаємно виключеними, а перебувають у взаємодії та взаємозв'язку [146, с.171-172].

Вивчення особи злочинця, яка посягає на особистий важливий документ передбачає виявлення в неї специфічних рис, які б характеризували її. У кримінології існує декілька концепцій структури особи злочинця.

Ми поділяємо думку О. Г. Кальмана щодо системи основних ознак кримінологічної характеристики особи злочинця, який виділяв наступну її структуру:

1. *Соціально-демографічна характеристика* – певний статус особи, який визначається належністю особи до того чи іншого класу (соціального прошарку) та до групи із соціально-демографічною характеристикою (стать, вік, освіта, сімейний стан, службове становище, національна та професійна приналежність, рівень матеріального достатку тощо);

2. *Кримінально-правова характеристика* – спрямованість і характер учиненого кримінального правопорушення, наявність судимості, вчинення кримінального правопорушення в складі організованої групи або злочинної організації, роль у злочинній організації тощо;

3. *Морально-психологічна характеристика* – спрямованість особи, система ціннісних орієнтацій, моральні якості особи, її соціальні позиції та інтереси, основні потреби, ставлення до норм моралі, рівень правосвідомості, звички; основні психічні та психофізіологічні особливості; соціальна поведінка, взаємини в колективі, сім'ї, навчальному закладі, найближчому оточенні, а також зв'язки з антисуспільним елементом та самооцінка [97, с. 113; 147, с. 133].

4. Нарешті, остаточні характеристики, що розкривають поняття злочинця - його *інтелектуальні, емоційні та вольові якості*. Особистість злочинця, що розглядається в контексті описаних домагань, характеризується егоїстичними мотивами, зневажливим ставленням до життя або здоров'я іншої людини, багатства, антисоціальним ставленням до прийнятих норм і правил поведінки, безвідповідальним ставленням до обов'язків [148].

1. Соціально-демографічні ознаки особи злочинця включають у себе: стать, вік, освіту, сімейний стан, місце проживання, громадянство, матеріальне забезпечення, професійну приналежність й інші дані демографічного характеру. Ці ознаки властиві будь-якій особі й самі по собі не мають кримінологічного значення. Але у статистичній звітності стосовно осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, соціально-демографічні ознаки дають важливу інформацію, без якої неможлива повна кримінологічна характеристика особи злочинця [149, с. 136].

Аналіз вивчених кримінальних справ, що пов'язані з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом, свідчить про те, що в 73,87 % злочинцями були чоловіки, а в 26,13 % – жінки. Особи жіночої статі зазвичай можуть допомагати у групових кримінальних правопорушеннях вчинених у змові з чоловіками. Статистичні відомості Державної судової адміністрації України підтверджують те, що аналізовані посягання досить часто вчиняють жінки, але відсоток засуджених за них жінок значно менший – 18,23 %. Відповідно до статистичних даних, значна частина жінок не отримує покарання за вчинення цих кримінальних правопорушень (Додаток А, Б).

Ще однією з ключових ознак є співвідношення осіб за громадянством та національністю, яке виглядає наступним чином: 98,49% – громадяни України, 1,51% громадяни інших держав (за результатами вибіркового дослідження – це країни колишнього Союзу радянських соціалістичних республік). Вчинення досліджуваної групи кримінальних правопорушень переважно громадянами, зумовлено подальшою злочинною діяльністю на яку спрямований злочинний умисел (Додаток А,Б).

З віком пов'язані певні біологічні, психологічні та психічні зміни в структурі особистості. Варто відмітити, що суб'єктом незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом є загальний суб'єкт, у зв'язку з чим неповнолітня особа не може бути розглянута як правопорушник.

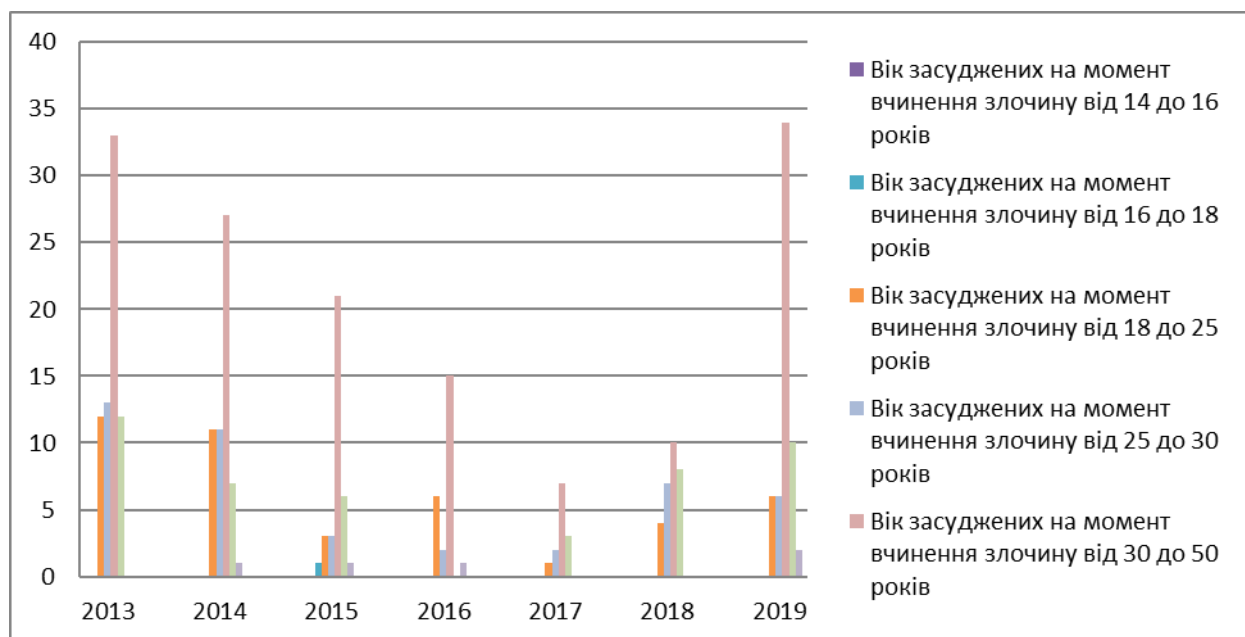
Найбільш криміногенною при вчиненні кримінальних правопорушень

передбачених ч. 3 ст. 357 КК України виявилася група осіб від 30 до 50 років - 51,75% правопорушників саме такої вікової групи. Приблизно однакову питому вагу мають вікові групи від 18 до 25 років (16,58%), від 25 до 30 років (15,57%) та від 50 до 65 років (14,07%). Незаконне заволодіння особистим важливим документом, є кримінальним правопорушенням, що в основному вчиняється особами більш старшого віку. Поясненням цього може слугувати те, що для злочинної діяльності такого типу, злочинцю необхідно мати певний життєвий досвід, психологічні якості, які сприяли б подальшому вчиненню пов'язаних кримінальних правопорушень (Додаток А,Б).

Наочне уявлення про розподіл злочинців, які вчинили незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, за віком показано на рис. 2.2.1.

Рисунок 2.2.1.

Розподіл за віком осіб, які вчинили незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом

Як відомо, високий освітній рівень проявляється як антикриміногенний фактор [150]: чим вище рівень освіти людини, тим менше ймовірність вчинення нею кримінального правопорушення.

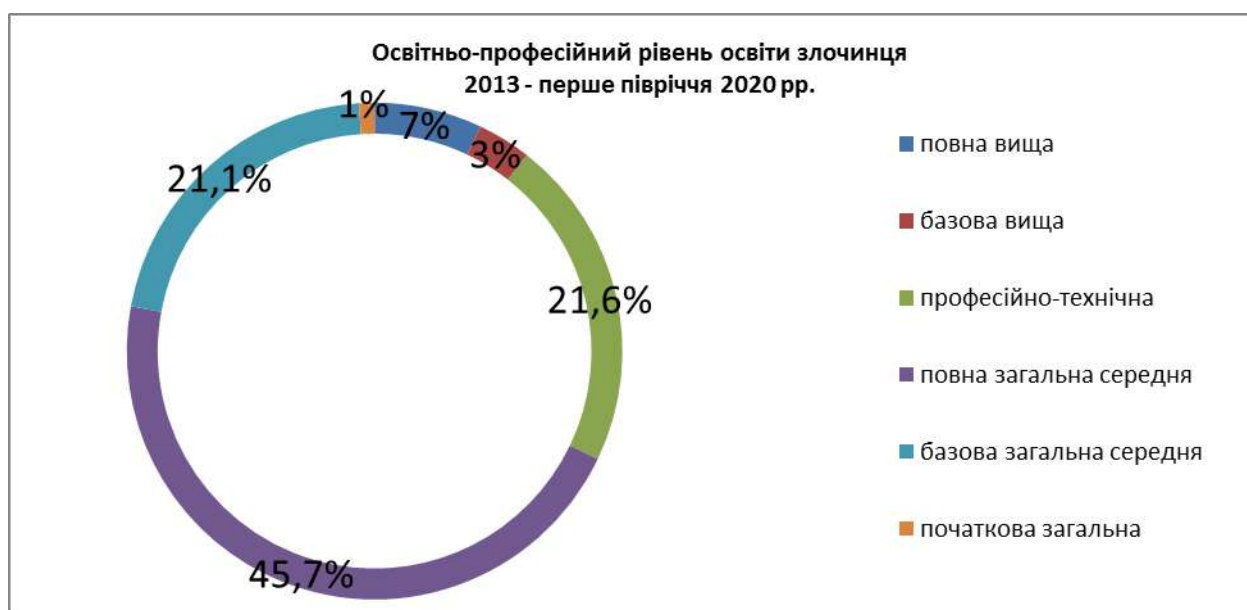
Слід відмітити, що аналіз освітньо-професійного рівня освіти показав,

що незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом вчиняють у більшості випадків особи з загальним рівнем освіченості. Вивчення дисертантом архівних кримінальних проваджень, матеріалів кримінального провадження свідчить, про те, що освітній рівень, осіб, які посягали на особисті важливі документи характеризується наступним чином: особи, що мали повну загальну середню складають 45,72%, професійно-технічну - 21,6%, базову загальну середню - 21,1%, повну вищу освіту мали лише 7,03% (Додаток А,Б).

Наявність повної загальної середньої освіти можна пояснити тим, що вчинення такого виду кримінального правопорушення потребує певного рівня розумових здібностей, комунікабельності та інтелектуального підґрунтя. Особливо це стосується того випадку, коли злочинець в подальшому має на меті подальше вчинення кримінальних правопорушень з використанням паспорту або іншого важливого особистого документу, який було здобуто незаконним шляхом.

Рисунок 2.2.2.

Розподіл осіб, які вчинили незаконне заволодіння особистим важливим документом за рівнем освіти

Найбільша частка осіб, які вчинили кримінальні правопорушення передбачений ч. 3 ст. 357 КК України, ніде не навчалися та не працювали,

будучи працездатними (77,88%), цікаво, що пенсіонери складають 7,03% від загальної кількості злочинців. Аналіз роду занять осіб, які скоювали ці кримінальні правопорушення, свідчить, що приблизно однакову питому вагу має кількість робітників (5%) та безробітних (4,51 %). Близько 50% злочинців фактично перебували на утриманні членів родини або органів соціального захисту населення (Додаток А,Б).

Аналізуючи кримінально-правові ознаки, погоджуємось з Головкіним Б.М., який зазначає, що аналіз комплексу ознак, які охоплюються поняттям «кримінально-правова характеристика особистості злочинця», дозволяє зробити висновки про генезис злочинного посягання, глибині і стійкості антигромадської спрямованості злочинця, його суспільної небезпеки [151].

Значний інтерес для побудови кримінологічного портрета особистості злочинця, становить аналіз попередніх судимостей. Вчинення умисного кримінального правопорушення знову при наявності незнятої або непогашеної судимості за вчинення нового умисного кримінального правопорушення може свідчити про стійкість антисоціальних поглядів особи, його ігноруванні загально визнаних соціальних цінностей, нехтування нормами права і моралі [91, с. 105].

Згідно із статистичними даними 26,13% осіб було засуджено за вчинення кримінальних правопорушень зазначеної категорії та мали не зняту або непогашену судимість, з яких, 61,53% злочинців мали одну судимість, а 25% - мали три і більше судимостей, 13,46% злочинців мали дві судимості. 65,38% злочинців раніше вчиняли кримінальні правопорушення проти власності, 19,23% - кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (Додаток А,Б).

Отже, здебільшого особи, засуджені за ч. 3 ст. 357 КК України, раніше вчиняли переважно корисливі та корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення.

Лише 1,5 % випадків кримінальних правопорушень спрямованих на

незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом мали груповий характер та були вчинені у складі групи осіб без попередньої змови та групи осіб за попередньою змовою або у складі організованої групи. За аналізований період не було випадків засудження осіб за вчинення таких кримінальних правопорушень у складі злочинної організації (Додаток А,Б). Наведені данні свідчать про те, що злочинна діяльність здійснюється переважно одноособово.

Важливо дослідити й кримінальне покарання, якому підлягали злочинці. Найбільшу питому вагу серед осіб, вироки (постанови) щодо яких набрали законної сили, становлять засуджені особи 75 % (303) (Додаток А,Б).

Найбільшу питому вагу становить призначення засудженим за вчинення кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 357 КК України такого покарання, як штраф 43,31% , арешт 4,95%, обмеження волі 2,97% та позбавлення волі на строк від 1 до 10 років 1,73%. Звільнено від відбування покарання з випробуванням 20,54% осіб, у наслідок амністії – 1,23%. Таким чином, судом переважно обиралися заходи, не пов'язані з ізоляцією від суспільства. Призначено покарання за сукупністю кримінальних правопорушень до 16,08% обвинувачених (Додаток А,Б).

Великим є відсоток осіб, провадження щодо яких було закрито – 24,75%. При цьому основною підставою для закриття провадження слугувало примирення винного з потерпілим 32%, 8% проваджень було закрито, у зв'язку з дійовим каяттям та 4% у зв'язку зі смертю обвинуваченого (Додаток А,Б).

Загальноприйнятою є думка про те, що життя людей у суспільстві регламентується не тільки нормами права, а й моральної свідомості. Як зауважує щодо цього О.М. Джужа, моральна свідомість особи злочинця варто відносити світогляд, духовність, переконання, установки та ціннісні орієнтації, які порушують або негативно відображаються в поведінці злочинця, недотриманні правових норм, виборі законних засобів задоволення власних потреб [152, с. 90-92]. Цей аспект особистості головним чином відображає ставлення особи до норм моралі й права, спосіб життя, потреби, інтереси.

На думку більшості науковців, морально-психологічна підсистема особи злочинця містить чотири основні структурні елементи, серед яких підструктури:

- спрямованості (сукупність пов'язаних із правосвідомістю соціально значущих якостей особистості, зокрема світогляд, особистісні орієнтації, соціальні установки, ключові мотиви тощо);
- психічних форм відносин, які виявляються в пізнавальних процесах, психічних, емоційних станах особи;
- темпераменту й інших біологічних, спадково зумовлених властивостей, що поряд із соціальними чинниками впливають на формування характеру людини;
- досвіду (знання, навички, звички та інші якості, що визначають вибір форм діяльності) [153, с. 286].

Як зазначає Р.Мертон, асоціальна (в тому числі насильницька, агресивна, корисливо-насильницька) поведінка є результатом прірви між офіційними цінностями у суспільстві та можливістю їх досягнути. Значущими життєвими цінностями в обох вибірках є здоров'я, матеріальний успіх, почуття задоволення, спілкування. Проблемність досягнення цінності здоров'я у нашому суспільстві обумовлюється соціально-економічними та екологічними чинниками. Вітчизняна система охорони здоров'я не повною мірою безкоштовно забезпечує соматичне, психічне та психологічне здоров'я населення, а забрудненість повітря й інші екологічні негаразди сприяють психологічній напрузі, здатні посилювати агресивність людей і тривогу за власне здоров'я [137, с. 247-248].

Матеріальний успіх та матеріальна забезпеченість це цінність, яка завжди була вагомою у структурі цінностей і набула значущості зараз, в ринкових умовах розвитку українського суспільства, коли життєвий успіх пов'язаний з рівнем споживання матеріальних благ. Але більша частина населення України належить до категорії бідних, їхні матеріальні можливості обмежені. При цьому зростає жорсткість боротьби за «місце під сонцем», скорочується можливість

чесною працею змінити соціальний статус у бік його підвищення. Все це відображається у психіці людини, де формуються, як дослідив професор М.Й. Варій, псі-програми відповідної поведінки, зокрема кримінальної [154, с. 246].

І чоловіки, і жінки демонструють гіперпотяг до відпочинку, їх дозвілля одноманітне та примітивне. Втіху та фізичний комфорт приносять їжа, алкогольні напої, наркотичні речовини. Вчинені кримінальні правопорушення часто задовольняють саме ці гіпертрофовані потреби та інтереси злочинців. Кожного року збільшується кількість засуджених, які залежні від наркотичних речовин та алкоголю. На жаль, злочинці не схильні признавати цю проблему, зберігають позитивну мотивацію на зловживання алкоголем та наркотиками, навіть до лікування ставляться формально. Втім, зловживання алкоголем та наркотиками є передумовою, а не причиною злочинної поведінки, для її реалізації потрібні ще додаткові зовнішні та внутрішні складові. Бажання «жити одним днем», користуватися тим, що «потрапило до рук» не сприяє формуванню гідної мотивації особистості та разом з невмінням продуктивно вирішувати життєві ситуації, може призвести до імпульсивності у діях і поступках й злочинної поведінки зокрема [137, с. 248].

Варто зазначити, що всім злочинцям без виключення добре відомі норми чинного законодавства, якими охороняється життя, здоров'я людини, чужа власність, їх правова оцінка, можливі несприятливі наслідки недотримання цих нормативних імперативів і моральний осуд оточуючими. Деякі злочинці, ставали жертвами насильницьких, корисливих і навіть корисливо-насильницьких правопорушень. Проте, вони діяли врозріз наявних знань, життєвого досвіду [91, с. 120].

Вищенаведене, підкреслює ущербність правосвідомості таких осіб, її деформацію, що характеризується зміною стану цієї правосвідомості, при якій у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, почуття і настрої, переживання і емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права, законності і правопорядку [9292].

Вітчизняним кримінологом Шевченко Л.О. було встановлено, що серед цінностей злочинців значущими є такі, що відображають спрямованість на свою вигоду: власне здоров'я, матеріальні блага, дозвілля та спілкування. Для чоловіків важливою цінністю є визнання, можливість впливати на людей у своєму колі; для жінок-злочинниць важливими цінностями є власна зовнішність, любов та прихильність людей. Існує також певна кількість незначущих цінностей, які вважаються злочинцями, і чоловіками, і жінками, суто абстрактними та суперечливими їх наявної системи ціннісних орієнтацій. Отже, має місце залежність певних цінностей від умов життя людини, оточуючого середовища [137, с. 249].

Тобто культурне середовище та ментальні традиції у поєднанні із характерними рисами незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, як виду кримінального правопорушення – створює передумови для більш чіткої детермінації психологічних особливостей саме злочинця який вчиняє розглядуване кримінальне правопорушення. Такими факторами є:

- мотивація корисливо-паразитичної діяльності;
- усталення психології консюмеризму;
- культурна маргіналізація та деградація особистості через падіння рівня соціальної культури;
- слабкість особистості щодо сприйняття негативних проявів оточення та навколишнього світу;
- легкість та швидкість набуття корисливих мотивів із розривом причинно-наслідкового зв'язку із вчиненням дій або працею особи;
- поширеність правового нігілізму та панування вседозволеності в суспільстві;
- пропаганда не правових цінностей, низькій рівень розвитку інститутів громадянського суспільства;
- наближеність до можливостей та джерел незаконного разового збагачення (наявність можливостей використовувати власне соціально-трудове

становище в позаправовій площині);

- низький рівень суспільної моралі та низький рівень моральної культури в особи;

- поширення детермінант суспільної та особистої психології безкарності, недостатня ефективність державної політики у сфері правової освіти [155, с. 305-306].

Злочинець, який посягає на паспорт або інший особистий важливий документ схожий з іншими категоріями злочинців (крім розкрадачів). Однак у нього відзначається можливість більш високого контролю своєї поведінки. Профіль злодіїв має подібність із профілем корисливо насильницьких злочинців, їхні психологічні особливості подібні корисливо насильницьким, але мають значно менший ступінь виразності. Вони більш соціально адаптовані, менш імпульсивні, мають меншу ригідність і стійкість афекту, більш рухливі, у них менше виражена тривога і загальна незадоволеність актуальним становищем. Їхня агресивність значно нижча і вони більшою мірою можуть контролювати свою поведінку. Поведінка їх у порівнянні з іншими злочинцями відрізняється гнучкістю, упевненістю при необхідності приймати рішення. І якщо поведінка убивць направляється в основному афективними ідеями і перекрученими соціальними вимогами, а імпульсивна поведінка корисливо насильницьких злочинців обумовлена складнощами в засвоєнні й усвідомленні соціальних норм, то для злодіїв характерна гарна орієнтація (у порівнянні з іншими злочинцями, крім розкрадачів) у цих нормах і вимогах, але, незважаючи на це, внутрішнє неприйняття їх і свідоме порушення. Вони найбільш товариські, з добре розвинутими навичками спілкування й більшою мірою прагнуть до встановлення міжособистісних контактів. Вони соціально адаптовані. Для них менш характерна реакція самодокору і самозвинувачення за зроблені раніше асоціальні дії [156, с.70-71].

Образ злочинця був би неповним без характеристики психологічної та психічної сторони особи. Психічні розлади здатні справити помітний вплив на поведінку людини. У 78,32% злочинців, виявлено психічні аномалії, які в

цілому не виключали осудності (Додаток А,Б). Психологічні властивості часто впливають і на рецидив злочинності. Зокрема виділяються такі психологічні детермінанти: примітивізація інтересів і потреб, орієнтація на безпосередні бажання і вигоди, закомплексованість, прагнення компенсувати низький соціальний статус, соціальну ізолюваність, демонстративність в додержанні жаргону, традицій і звичаїв злочинного середовища, його ієрархії, озлобленість, нестриманість, неадекватність і примітивізм емоційних реакцій [157, с. 15].

Окрему увагу слід звернути на психічні аномалії та їх вплив на особу. Загалом, у більшості людей з психічними аномаліями переважають нормальні психічні явища і процеси, а тому вони в основному зберігають свої соціальні зв'язки: в переважній більшості випадків такі особи працездатні, дієздатні і осудні [157, с.15].

Психічні аномалії сприяють виникненню або породжують такі риси характеру, як дратівливість, агресивність, жорстокість, знижують волюві процеси, підвищують навіюваність, ускладнюють контрольні механізми. Психічні аномалії є перепорою для соціалізації індивіда, засвоєння ним суспільних цінностей, встановлення нормальних зв'язків і відносин, заважають певним видам діяльності, в тому числі трудовій, підвищують вірогідність вчинення протиправних дій, ведення антисуспільного способу життя. Психічні аномалії можуть протікати приховано, не проявлятися явно, а сприйматися оточуючими не як психічні розлади, а як дивацтва, неврівноваженість, інтриганство, сутяжництво, незрозуміла жорстокість, тупість і т. п. Ці аномалії за певних умов знижують опір у впливі на людину ситуації, в тому числі конфліктної, криміногенної, створюють перепони для розвитку соціально цінних рис, особливо для адаптації в оточуючому середовищі, послаблюють механізми внутрішнього контролю, звужують можливість вибору рішень і варіантів поведінки, полегшують реалізацію імпульсивних, випадкових, непродуманих, у тому числі протиправних, вчинків [158, с. 8-9].

За результатом аналізу кримінальних проваджень та судових справ можна зробити висновок лише щодо одного показника морально-психологічної

характеристики особистості злочинця, який вчинив незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом. Це вчинення їх у стані сп'яніння (алкогольного та наркотичного): 28,64 % засуджених на момент вчинення кримінального правопорушення перебували у стані алкогольного сп'яніння (Додаток А,Б); показовим є те, що за 6 років, які було досліджено не було зареєстровано жодної особи у стані наркотичного сп'яніння [10, с. 54].

2. Інтелектуальні, емоційні та вольові якості.

Особистість злочинця характеризується такими негативними моральними якостями, як скупість, малодушність, підлість, нескромність, авантюризм, нігілізм, духовна порожнеча і цинічне ставлення до моральних цінностей суспільства і т.д. Але у неї зберігаються і позитивні моральні якості, на які спирається процес перевиховання злочинців, їх ресоціалізації [159].

Психологи зазвичай вказують на те, що злочинцям притаманні сильні вольові якості. Існує думка, що саме сильна воля дає змогу особі піти проти устоїв, які існують у суспільстві. Водночас, не випадково суди часто констатують діяльне каяття злочинців, їх активне сприяння розкриттю кримінальних правопорушень. Усвідомлення скоєного, очевидно, приходить *post factum*, а стан стресу дає про себе знати через деякий час. Тому сам факт вчинення кримінального правопорушення не може слугувати аргументом щодо наявності сильної волі. Навпаки, така поведінка може свідчити про «податливість» вольової та емоційної сфери злочинця впливу інших осіб [91, с.124].

Як відзначили багато з опитаних злочинців, їх злочинним діям був притаманний імпульсивний характер: план здійснення кримінального правопорушення особливо не продумували; теж не вибудовувалася і лінія можливого захисту в разі їх викриття, діяли, зазвичай, по ситуації. Це дозволяє зробити висновок про те, що в поведінкової регуляції злочинця процеси збудження тяжіють над гальмівними процесами, також має місце невміння контролювати свої вчинки [91, с.124].

Об'єднуючою ланкою між інтелектуальної, вольової та емоційної

сферами особистості виступає психологічна категорія «Мотивація». У мотивації дій злочинців переважає, користь в негативному (криміногенному) її аспекті як прояв спонукання до антисоціального матеріально-речового характеру, спрямованого на отримання економічної вигоди, збагачення, звернення певних благ на свою користь [160].

Підсумовуючи, зауважимо, що для характеристики особи злочинця, що незаконно заволодіває паспортом або іншим важливим особистим документом, нами були визначені основні соціально-демографічні, соціальні, морально-психічні якості та кримінально-правові. Особа злочинця є одним із найважливіших структурних елементів кримінологічної характеристики усіх кримінальних правопорушень, і незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом не є виключенням.

За допомогою конструктивної моделі «кримінологічна характеристика особистості злочинця» можна найбільш повно і системно розкрити соціальні та психологічні особливості особистості людини, яка посягала на особистий важливий документ, проаналізувати мотивацію злочинної поведінки, виявити певні зв'язки окремих морально-психологічних рис з характером протизаконною діяльністю і т. д. При всьому різноманітті існуючих в кримінології підходів щодо структури особистості злочинця вважаємо за доцільне проводити вивчення такої особистості, використовуючи наступну схему змістовних блоків кримінологічної характеристики особистості правопорушника: а) соціально-демографічні; б) кримінально-правові; в) морально-психологічні та г) психічні ознаки; д) інтелектуальні, емоційні та вольові якості.

Проведене дослідження дало можливість виділити характерні соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені частиною 3 статті 357 КК України. Переважно це громадяни України, особи чоловічої статі віком від 30 до 50 років – 51,75%, які мають повну загальну середню освіту - 45,72%, більшість з них є працездатними, які не працюють і не навчаються – 77,88%. Характерною особливістю злочинності

є частка осіб, які мали незняту або непогашену судимість – 26,13%, при цьому варто зазначити, що 65,38% злочинців раніше вчиняли кримінальні правопорушення проти власності, 19,23% - кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Звертає на себе увагу, незначна кількість кримінальних правопорушень - 1,5 % спрямованих на незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, які мали груповий характер та були вчинені у складі групи осіб, а також практична відсутність кримінальних правопорушень цієї категорії, які були вчинені особами у стані алкогольного, наркотичного, токсичного, психотропного сп'яніння, що пояснюються умисним характером таких кримінальних правопорушень, де досягнення злочинного результату повністю залежить від цілеспрямованої, заздалегідь підготовленої, вольової діяльності правопорушника.

Проведений аналіз стану судимості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення щодо незаконного заволодіння паспортом або особистими важливими документами, дозволив зробити висновок, що типовими рішеннями у справах цієї категорії є призначення покарання у вигляді штрафу - 54,16%, та звільнення від покарання з випробуванням – 30,09 %, 36,36 % справ було закрито, у зв'язку з примирення винного з потерпілим.

2.3. Кримінологічні детермінанти незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

З давніх-давен людство намагалося приборкати протизаконну, деструктивну поведінку людей, що руйнує моральні канони і посягає на різні соціальні блага. Наукові уявлення про запобігання злочинності у минулому (Платон, Аристотель, Монтеस्क'є, Беккарія, Бентам, Говард, Маркс та ін.) були пов'язані із різними варіантами ліквідації і нейтралізації злочинності та її окремих проявів [161, с. 48].

Для розроблення заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом необхідно враховувати, що ця група кримінальних правопорушень, будучи частиною злочинності у цілому, функціонує під впливом тих самих чинників, а отже нам необхідно оперувати загальнокримінологічними характеристиками, показниками та категоріями. Водночас, аналіз має бути спрямованим на виявлення факторів та обставин, що мають значення саме для злочинних проявів, пов'язаних з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом, що дозволить з'ясувати їх специфіку та здійснити необхідні міри запобіжного впливу, а саме дозволить визначити ті причини, які спонукають злочинців та обумовлюють їх дії, обставини, які створюють сприятливі умови для вчинення таких діянь [162, с. 80-81].

Враховуючи, що детермінанти незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом є малодослідженою, вважаємо за необхідне розглянути теоретичні та прикладні аспекти детермінації цього різновиду злочинної поведінки. Для визначення основних детермінант даного кримінального правопорушення ми користувалися даними авторського кримінологічного дослідження кримінальних проваджень за ч. 3 ст. 357 КК України, опитуванням працівників правоохоронних органів, а також науковими теоріями, концепціями та поглядами на загальні питання детермінації

злочинності.

Ми підтримуємо думку про те, що злочинність соціальна тому, що соціальними є її причини та умови, якими можуть бути економічні, господарські, соціально-політичні, ідеологічні, морально-психологічні, організаційно-керівні та інші явища і процеси, що мають свідомо соціальний характер [163, с. 20].

Необхідно відзначити, що злочинність детермінується цілим комплексом умов, що мають свої причини. Це, як правило, соціально-економічні, соціально-політичні, суспільно-управлінські процеси й явища більш високого рівня [5, с. 212], які ми можемо визначити як соціальні корені злочинності, в тому числі тієї що пов'язана з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом.

Пропонуємо використовувати таку класифікацію детермінантів незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом соціально-економічні, політико-правові, морально-психологічні:

а) соціально-економічні (соціальна стратифікація - розшарування суспільства з ознаками зростаючого нерівності, падіння рівня життя, прогресуючого зубожіння, незабезпеченість населення товарами, житлом, послугами, низький рівень доходів, недоліки у сфері зайнятості населення тощо);

б) політико-правові (недоліки у сфері розробки та реалізації економічної політики держави, що тісно пов'язана з економічними факторами, недосконале державне регулювання економічних процесів, правовий нігілізм, правова легковажність, відсутність політичної та правової культури та ін.);

в) морально-психологічні (недостатній освітній рівень населення, звичаї, традиції, стереотипи поведінки, які обумовлені етнопсихологічними, національними, релігійними, історичними та іншими особливостями тощо) [164, с.92].

Вітчизняний кримінолог Є.Ю. Смотрицький, розглядаючи питання соціальних причин злочинності, слушно зауважує, що людина, загублена у

натовпі, відчужена від конкретного людського співтовариства (громади, комуни, племені), в умовах руйнування традицій і способу життя, розпалювана спокусами реклами, заздрістю і фрустрацією схильна впадати в стан деморалізації, що переходить в аморальність. Якщо помножити соціальний дискомфорт на духовну деградацію, на втрату сенсу, а значить, і цінності життя, то дивуватися криміналізації суспільства не доводиться. Неясність цілей породжує нерозбірливість засобів [165].

Ми можемо спостерігати прогресуючі відмінності між мораллю сучасного суспільства і традиційного суспільства, що особливо чітко проглядається на прикладі численних мігрантів, що прибувають у розвинені західні країни, в Україну з держав «третього світу» і привносять у приймаючі суспільства традиції, цінності та поведінкові установки своїх країн, етнічних груп. Як зазначає Д.О. Назаренко, інтеграціоналізуючись, нелегальні міграційні потоки сприяють, з одного боку, утвердженню у світі мультикультуризму, а з іншого – є соціальною базою окремої частини злочинності, в тому числі й з міжнародним корінням [166, с. 255].

Слід зазначити, що незважаючи на те, що незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом розташовано в розділі XV Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян» ми впевнені, що ця група кримінальних правопорушень стосується переважно кримінальних правопорушень проти власності, а отже охоплює досить широке різноманіття природи детермінант як за походженням, так і за механізмом впливу на злочинність.

Найперше належить зазначити, що в структурі детермінації кримінальних правопорушень прийнято виокремлювати дві групи обставин: обставини формування особистості (антисупільна установка) та обставини зовнішнього матеріального світу (конкретна життєва ситуація), що впливають на особу в процесі вибору нею злочинної поведінки.

Щодо антигромадської установки особистості слід зазначити, що це стан

психічного здоров'я, в якому людина має довгострокову схему маніпулювання, експлуатації або порушення прав інших. Психологи довели, що негативні зміни відбуваються з людиною починаючи з 15 років. Основними критеріями ідентифікації негативних змін в установках особистості, яка посягає на паспорт або інший особистий важливий документ є: невідповідність соціальним нормам; безвідповідальність; оманливість; байдужість до добробуту інших; безрозсудність; неспроможність заздалегідь спланувати своє життя; дратівливість і агресивність. Такі злочинці проявляють риси імпульсивності, високої негативної емоційності та низького сумління, стан пов'язаний з широким діапазоном міжособистісних і соціальних порушень [167; 168].

Варто зазначити, що установки особистості формуються під впливом різноманітних чинників, тож у рамках дисертаційного дослідження нам уявляється можливим зосередити свою увагу лише на основних групах факторів, що підтверджується результатами аналізу кримінальних проваджень. До їх числа ми віднесли: соціально-економічні та морально-психологічні, політико-правові [162, с. 86].

Багатьма вченими та психологами доведено, що родина має визначальний вплив на формування особистості. Родина повинна, по можливості, забезпечувати підлітку адекватну соціальну підтримку, останній повинен відчувати матеріальну стабільність і впевненість у задоволенні необхідних потреб законним доступним способом. Сім'я покликана бути джерелом добра, турботи і доброзичливості до дитини, що відбивається на його подальших вчинках і поведінці. В іншому випадку при невиконанні чи неналежному виконанні батьками покладених на них обов'язків по вихованню дитини, що призвело до вчинення останнім кримінального правопорушення, їх необхідно залучати до юридичної відповідальності [167; 168].

За результатами вивчення кримінальних проваджень було встановлено, що приблизно 63% злочинців (Додаток А,Б), засуджених до незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом виховувались та/або проживали в родині, з німецькими сімейними зв'язками,

нездоровими стосунками між подружжям; нездоровими взаємовідносинами між батьками і дітьми; з наявною аморальною, протиправною поведінкою батьків або дорослих членів сім'ї, зокрема пияцтво, прояви злоби, жорстокості, вульгарності, систематичне здійснення протиправних вчинків, порушення правил спільного проживання; притягнення батьків або дорослих членів сім'ї (іноді неодноразове) до кримінальної відповідальності тощо [96, с. 43]. При цьому, варто зазначити, що серед злочинців з проблемними сім'ями, відсоток злочинців, які виховувалися в повних складає 30% та не повних сім'ях 33%, показники практично не відрізняються, це ще раз доводить той факт, що визначальним у формуванні особистості є взаємозв'язки в середині родини, але ж ніяк не обов'язкова наявність і батька і матері (Додаток А,Б).

Враховуючи несприятливу сімейну обстановку, злочинці, засуджені до незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, як правило закоренілі циніки, безпринципні, розбещені індивіди, люди з перекрученими потребами, шкідливими звичками [96, с. 43].

Отже, пропонуємо проводити роз'яснювальну роботу з населенням на все державному рівні, з метою поширення у суспільстві думки про те, що одна із ролей сім'ї може і повинна зводитися до блокування у підлітків користолюбства, виховання у підростаючого покоління розуміння того, що матеріальне благополуччя не повинно бути єдиним критерієм життєвого успіху [169; 170; 171].

Наступною соціальною установою, що покликана сприяти належному формуванню особи, є школа. Необхідно підкреслити, що в школі вчителі зобов'язані здійснювати патронаж не тільки над підлітками, що мають ознаки асоціальності, а також над тими, хто має відхилення в розвитку і не засвоює належним чином навчальну програму, оскільки це часто призводить до невротичних станів, збудженості, агресії, порушень вольової сфери, зниження контролю над вчинками, що призводять, в тому числі, і до вчинення протиправних діянь [172].

Серед педагогічних профілактичних заходів щодо корекції особистості

неповнолітніх, широко застосовуваних на практиці і рекомендованих в теорії, виділяють також: підтримку позитивного емоційного стану і ініціативності учнів; включення останніх в колективну діяльність; виконання суспільно значущих проектів (допомога дітям-сиротам, безпритульним тваринам) [91, с. 201]. Тож, важливою умовою ефективності корекційного педагогічного впливу на особистість підлітка є співпраця школи і сім'ї шляхом розвитку педагогічних знань батьків, а саме: педагогічний лекторій або консиліум; батьківська конференція; день відкритих дверей; класні батьківські збори; відвідування батьків вдома; листування; тематичні вечори запитань і відповідей [173].

Не можемо пройти проти такого явища у школі, як буллінг. Залякування проявляється через різні форми насильства, яке здійснюється систематично проти однієї самої особи, зокрема: фізичне насильство, включаючи штовхання, торкання, удари ногами, побої та інше дії, що спричиняють біль та травми тощо; психологічне насильство, включаючи образи, поширення неправдивих чуток, насмішок, залякування, ізоляція, ігнорування, бойкот, відмова від спілкування, погрози, маніпуляція, шантаж [282, с. 81-82]. Таким чином, буллінг, безперечно, негативно впливає на формування особистості та в подальшому може призвести до деформації свідомості будь-якої особи.

Крім того, негативну роль у формуванні особи часто відіграє найближче побутове оточення, під яким розуміють один з різновидів мікросередовища (поза межами сім'ї, школи, трудового колективу), в якому людина тривалий час перебуває, взаємодіє з її членами, спільно переслідує недозволені цілі, підкоряючись відповідним звичкам і нормам, навіть іноді всупереч власним поглядам і оцінкам на такі цілеспрямовані [174; 175].

За даними вивчення кримінальних проваджень 70% злочинців (Додаток А,Б), які посягали на паспорт або інший особистий важливий документ мали несприятливе коло спілкування, з антисоціальними ухиленнями, проводили вільний час за осудливими формами розваг і аморальної поведінки (наприклад, систематичні спільні випивки, азартні ігри, безглузді зборища у дворах, під'їздах, підворіттях, грубе порушення громадського порядку і т. ін.) більш

того, не бажали шукати роботу та/або підвищувати свій освітній та професійний рівень; що сприяло виникненню та фіксуванню специфічних норм і зразків поведінки, самоствердження в них, засвоєння негативної групової психології, що неминуче ослаблює вплив позитивного середовища [96, с. 45].

Крім того, неправильні уявлення про дійсність та обов'язок, про власне місце у суспільстві можуть також скластися і в результаті невдалого для даної особи збігу обставин. Також у кримінологічному аспекті досить важливим є вплив поведінки людини на формування її особистості, адже здійснення антигромадських дій, які залишились безкарними, суттєво посилює антисуспільну спрямованість особистості та звичайно приводить до появи більш тяжких кримінальних правопорушень. Якщо вчинок, у тому числі протиправний, призвів до успішного для цієї особи результату, то ймовірність повторення такого вчинку в аналогічній ситуації значно зростає [176, с. 29].

З існуючих соціально-економічних тенденцій найбільш тривожною є соціальна стратифікація - розшарування суспільства з ознаками зростаючого нерівності, падіння рівня життя, прогресуючого зубожіння. Ці чинники формують соціальну і кримінальну напруженість в суспільстві [177].

З огляду на характер незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, серед причин вчинення такого посягання, домінує спрямованість злочинних дій на незаконне отримання певних переваг. Першопричина таких кримінальних правопорушень полягає, насамперед, у розбіжностях між певними матеріальними прагненнями (цілями) та можливостями їх реалізації. Відтак, злочинець, який посягає на паспорт або інший особистий важливий документ переконаний у неможливості задовольнити свої потреби правомірним шляхом. Факторами, що детермінують подібну поведінку виступають різноманітні негативні тенденції в економічній сфері, зокрема безробіття, високий рівень інфляції, стрімке зростання цін на фоні низького рівня грошового забезпечення та як наслідок – падіння рівня життя та збідніння значної частини населення [162, с. 86].

Ще одним важливим чинником є наявність місця постійної роботи та

особливості трудового колективу. За даними нашого кримінологічного дослідження, 77,88 % осіб, які вчинили незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, не були офіційно зайняті суспільно корисною працею, не навчалися та не займалися підприємницькою діяльністю, хоча були працездатними, а отже, не мали стабільного, легального джерела доходу. Близько 50% злочинців фактично перебували на утриманні членів родини або органів соціального захисту населення (Додаток А,Б). Як справедливо відзначається в спеціальній літературі, втрата колишнього соціального статусу, зниження рівня життя величезної частини населення, прогресуюче зростання безробіття призводять до того, що все більше число людей, відчуваючи непевність у майбутньому і не маючи можливості отримати роботу за фахом, змушені орієнтуватися на спосіб життя, пов'язаний з порушеннями норм моралі і права [178].

Саме в такій моделі ментальності зароджуються витoki соціально небезпечної користі людини: високі стандарти життя, нав'язані в досить агресивній манері певної процвітаючої в матеріальному плані частиною суспільства, яка утворилася в результаті небувалого соціального розшарування, і відсутність легальних шляхів досягнення цих стандартів для переважної більшості - така складова і користі-потреби, і користі-паразитизму, і користі-зздрості, і користі-користолюбства, і інших її проявів [91, с. 134].

Таким чином, негативне значення в несприятливому моральному формуванні особистості злочинців, в тому числі тих, які посягають на паспорт або інший особистий важливий документ, мають і обставини матеріального порядку: матеріальна незабезпеченість окремих верств населення, їх незадовільний побутовий устрій; низька заробітна плата та пенсії, відсутність постійної роботи, значна вартість ліків і медичної допомоги, неможливість задоволення елементарних потреб; істотна відмінність матеріального становища громадян; тимчасовий збіг складних життєвих обставин матеріального порядку т. ін. [96, с. 45].

Враховуючи, що частка кримінальних правопорушень, пов'язаних з

незаконним заволодінням паспорту вчиняється на території приймаючих держав з метою нелегальної міграції, в небагатьох випадках злочинцями є іноземці (1,51%) (Додаток А,Б), але все ж таки варто зазначити, що вчинення кримінальних правопорушень іноземцями може бути пов'язано з невідповідністю ціннісних установок. При цьому самі мігранти можуть бути впевнені в тому, що не здійснюють ніяких протизаконних і аморальних діянь, оскільки на їх батьківщині такі дії тягнуть за собою вкрай незначні покарання [179, с. 58-59].

Варто також акцентувати і на криміногенній ролі соціально-правових, економічних, побутових проблем внутрішньо переміщених осіб, найбільша чисельність яких зареєстрована у Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській та Херсонській областях. Загалом взято на облік 1,8 млн. переселенців або 1,4 млн. сімей із Донбасу і Криму. При цьому приблизно 800 тис. ще не зареєструвались. Вказана група громадян не є однорідною. Певна кількість переселенців досить успішно інтегруються до соціального середовища в іншій місцевості. Разом із тим кримінологічний інтерес представляють ті внутрішньо переміщені особи (а їх питома вага порівняно з корінним населенням, безсумнівно, вища), які опинилися у складних побутових, економічних умовах. Значна кількість із них мали досвід перебування в обстановці ведення бойових дій, що виявилось потужним психотравмуючим фактором. Останній накладається на проблеми соціально-правового, психологічного характеру, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, їх ексклюзивності, виключності [180, с. 249].

Окрім іншого, суттєвим психотравмуючим чинником для внутрішньо переміщених осіб виявляється втрата ними свого житла, що детермінує ефекти соціальної дезорганізації, психологічного відчуження. У свою чергу, це є факторами зростання та підтримання на високому рівні тривожності – однієї з найбільш потужних детермінант агресії [180, с. 249].

Слід зазначити, що засоби масової інформації (телебачення, радіо, кіно, естрада, книжкова продукція) та соціальні мережі, зараз є масовою формою

виховання багатьох людей. Ми є свідками того, як з екранів кіно і телебачення, з естрадних підмостків, на радіопередачах, у літературних публікаціях ще й досі широко пропагуються жорстокість, культ сили, неповага до особи та її гідності, цинізм, екстремізм, вандалізм, міжнаціональна ворожнеча, блатна субкультура (це в країні, де мільйони людей пройшли через виправно-трудова колонії, табори і в'язниці). Усе це, звичайно ж, справляє безпосередньо провокуючий вплив на окремих індивідів [96, с. 46].

С.Ф. Денисов, досліджуючи детермінанти злочинності, встановив, що сьогодні вищими посадовцями супроводжувана популяризація кримінальних правопорушень та кримінофільно орієнтованих життєвих сценаріїв і моделей свідомості поведінки через ЗМІ призвела до збоїв у системі соціалізації, навчання, виховання і праці на рівні інституцій освіти, сім'ї та праці. Прогресуюча кримінально-правова гіпосоціалізація і десоціалізація молоді, що супроводжується нарощуванням розчарування, розпачу розгульності, дезорієнтованості та кримінально-правовою аномією загалом [180, с. 129].

Підсумовуючи варто зазначити, що вирішальний вплив на формування особистості, безперечно, здійснюють умови її існування. Однак відомими є випадки, коли в однаковому середовищі виростають різні (з точки зору їх індивідуально-психологічних особливостей) люди, і в той же час буває так, що в зовсім різних умовах формуються однакові за своїми нахилами особи. Очевидно, що не всі об'єктивні відносини сприймаються людиною та стають невід'ємною частиною її цілісного утворення. До внутрішньої структури особистості входять головним чином ті суспільні відносини, котрі передусім відповідають її біологічній природі та психофізичним особливостям [176, с.27-28].

Таким чином, як ми бачимо, бездіяльність українського суспільства створила сприятливий фон для розвитку злочинності в країні і, що ще небезпечніше, сприяла криміналізації свідомості певної частини українського населення, що виражається в трансформації ціннісних та поведінкових установок, розширенні граней дозволеного. Особливо тривожним фактором

виглядає криміналізація правоохоронної системи, державної влади, окремі представники яких сприймають світогляд і спосіб життя кримінального середовища. Поширення серед них криміналізованої системи цінностей не тільки дискредитує всю роботу правоохоронної системи та державної влади в цілому, а й прямо загрожує національній безпеці держави, оскільки замість служіння державним інтересам працівники органів влади та правоохоронних структур ставлять на пріоритетні позиції власний кар'єрний зріст і комерційну вигоду [179, с. 61].

Крім цього, вбачаємо за належне виділити також і політичні та правові фактори злочинності, що в результаті недоліків політико-правової системи істотним чином позначаються на рівні злочинності, пов'язаної з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом [181, с.129].

До детермінант політико-правового характеру варто віднести недоліки у сфері розробки та реалізації економічної політики держави, що тісно пов'язана з економічними факторами, недосконале державне регулювання економічних процесів [164, с.92], нестабільність політичного режиму та кримінальної політики, правовий нігілізм, правова легковажність, відсутність політичної та правової культури, що спонукають злочинців до вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом [164, с. 129-130].

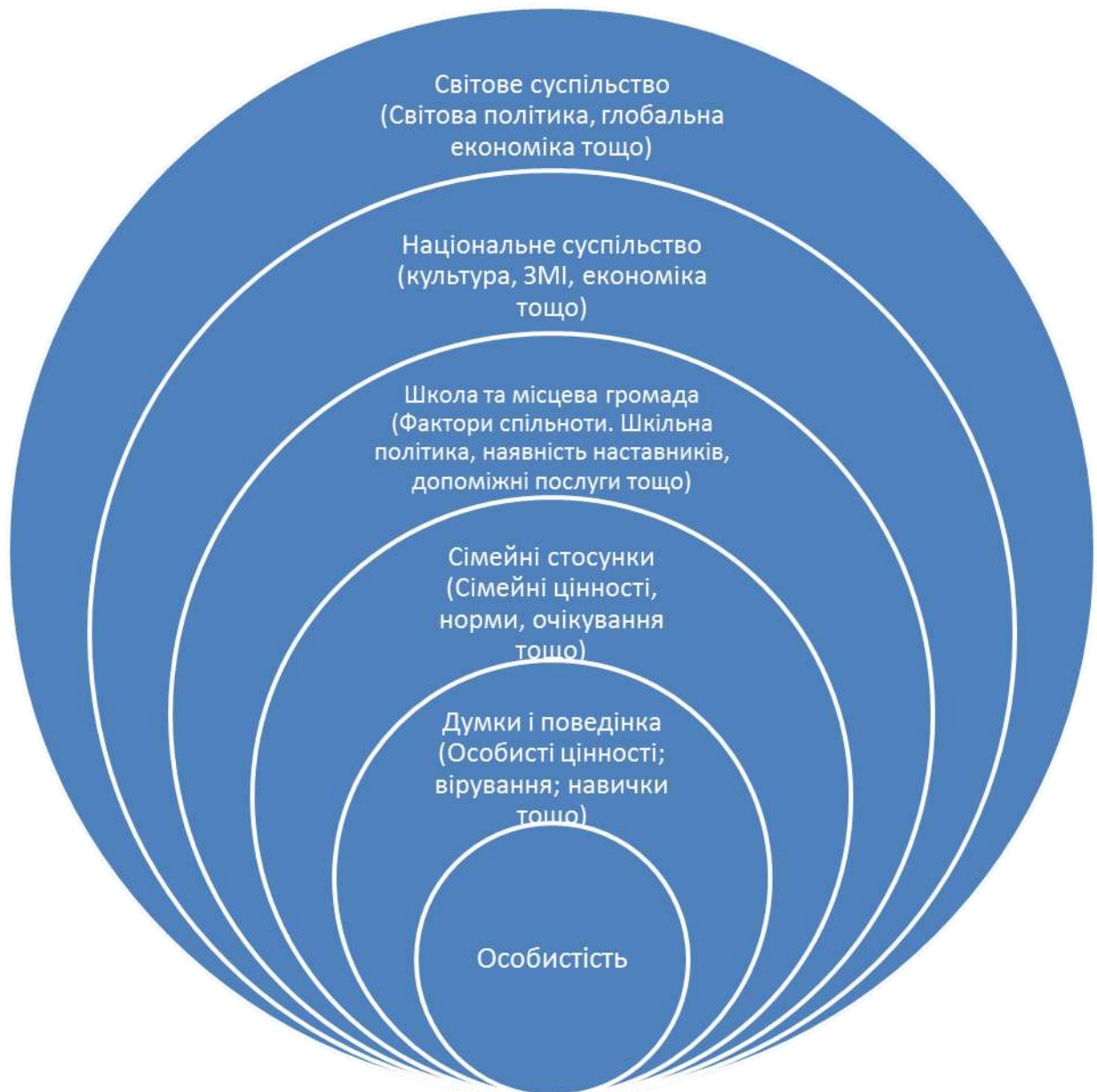
При цьому, з метою запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом слід враховувати, що причини правового характеру прямо пов'язані з відповідними умовами злочинності, а саме недосконалістю законодавства, недоліками правозастосовної практики, неефективністю правового виховання та профілактики [181, с. 130].

У результатів опитування працівників правоохоронних органів встановлено правові чинники, які мають криміногенне значення для запобігання кримінальним правопорушенням , пов'язаним з незаконним заволодінням паспорту або іншим особистим важливим документом, зокрема:

порушення принципу невідворотності покарання 24% (70) (Додаток В,Д); бездіяльність деяких законодавчих актів щодо запобігання 21% (62) (Додаток В,Д); нестабільність і непослідовність прийняття законодавства 18% (53) (Додаток В,Д); проблеми кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь, а також кримінально-процесуального законодавства 11% (32) (Додаток В,Д); неефективність застосування кримінального закону у рамках судової системи 26%(76) [182, с. 104].

Крім того, працівники правоохоронних органів засвідчили, що існують недоліки організаційної діяльності у запобіганні незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом є: перевантаження правоохоронної системи 18% (53) (Додаток В,Д); низький рівень оперативного запобігання кримінальних правопорушень 8% (23) (Додаток В,Д); невідповідність системи заходів запобігання злочинності її цілям 12% (35) (Додаток В,Д); відсутність координації та взаємодії в роботі правоохоронних органів 21% (62) (Додаток В,Д); відсутність законодавства щодо запобігання незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом 19% (56) (Додаток В,Д); низький професійний рівень співробітників правоохоронних органів щодо провадження діяльності із запобігання незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом 8% (23) (Додаток В,Д); низький рівень їх матеріально-технічного забезпечення 14% (41) [182, с. 104].

Таким чином, підсумовуючи пропонуємо ілюстрацію основних факторів, які впливають на злочинну поведінку особистості.

Людина розвивається у постійних, чисельних і складних взаєминах із зовнішнім середовищем, з одного боку, з іншого – особистість розвивається на основі взаємодії психофізіологічних властивостей, а також спадкових задатків із навколишнім буттям. Для того, щоб розкрити специфіку антисуспільної поведінки та її причин, необхідно по суті розглянути всі вищенаведені причинні зв'язки та зупинитись на формуванні особистості; її взаємодії із конкретною життєвою ситуацією, яка призвела до здійснення кримінального правопорушення ; співвідношенні соціального і біологічного як детермінантів злочинної поведінки. Тому і проблема дії соціальних факторів не може

розглядатися відокремлено від питання їх сприйняття особистістю, оскільки лише через особистість вони визначають поведінку, в тому числі і злочинну [176, с. 28].

Ми розуміємо, що кримінальне правопорушення вчиняє людина з певним життєвим досвідом, із своїми інтересами та потребами, які вона намагається задовольнити у такий спосіб. Формується мотив майбутньої злочинної поведінки та його цілі, за ним формується мета як передбачуваний і бажаний результат такої поведінки. Певним поштовхом, «каталізатором» її протиправної поведінки виступатиме та конкретна ситуація, у якій людина перебувала до здійснення протиправних дій. Передуючи акту злочинної поведінки, відбувається прогнозування можливих наслідків реалізації виявленого бажання, планування поведінки із врахуванням реальної обстановки, власних можливостей та інших обставин. У людини більш-менш точно моделюється її вчинок [176, с.26].

В кримінології конкретна життєва ситуація визначається як поєднання (комплекс) обставин життя даної людини, які безпосередньо впливають на її поведінку в даний момент. Така ситуація може спровокувати вчинення кримінального правопорушення або стати для нього підходящим приводом [183Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 73]. Конкретна життєва ситуація становить сукупність обставин життя певної особи перед здійсненням кримінального правопорушення [184, с. 6; 185, с. 443].

Вітчизняний кримінолог Б.М. Головкін під конкретною життєвою ситуацією розуміє обставини життя або події, з якими зіштовхнулася людина безпосередньо перед вчиненням кримінального правопорушення і які вплинули на її мотивацію та прийняття рішення діяти у певний спосіб. Події та обставини, які її утворюють повинні відбуватися напередодні або безпосередньо перед вчиненням кримінального правопорушення [186, с. 114].

Це свідчить про те, що важливою рисою будь-якої життєвої ситуації є її конкретність, котра виражається в тому, що вона існує в певних часових та просторово-часових межах. Іншою властивістю життєвих ситуацій є їхня

систематичність і повторюваність. Сума об'єктивних і суб'єктивних обставин, факторів (як пов'язаних, так і не пов'язаних з потерпілим), які становлять передісторію кримінального правопорушення й саме кримінальне правопорушення, значно ширша тієї їхньої частини, що стосуються лише самого кримінального правопорушення й обставин, які йому передували, – вважають Д.В. Рівман і В.С. Устинов [187, с. 125].

В кримінології проведено розмежування між ними шляхом визначення понять: формуючої, індивідуально-формуючої, передкримінальної (життєвої), кримінальної, посткримінальної ситуацій [188, с. 89].

Індивідуально-формуюча ситуація – система факторів, умов, обставин, що здійснили вирішальний вплив на злочинця, формування його особистісної спрямованості й суспільно небезпечних установок.

Передкримінальна (життєва) ситуація – це сукупність обставин, що безпосередньо передують кримінального правопорушення й у взаємодії з особистісними якостями суб'єкта призводять до вчинення ним злочинних дій [189, с. 87].

Кримінальна ситуація – це сукупність обставин, які склалися на момент вчинення кримінального правопорушення і впливають на рішення, що приймаються суб'єктом кримінального правопорушення, та його кримінальну поведінку. Наприклад, пручання жертви може спонукати злочинця до застосування зброї або іншого фізичного насильства, яке він не планував.

Посткримінальна ситуація – сукупність усіх обставин, що склалися після вчинення кримінального правопорушення (враховуючи його наслідки) та впливають на поведінку злочинця і жертви кримінального правопорушення та мають кримінально-правове значення (наприклад, обставини, що обтяжують та пом'якшують відповідальність).

Віктимологічну ситуацію як сукупність обставин формування особистості з підвищеними віктимними потенціями, а саме: конкретна передзлочинна (життєва) ситуація, кримінальне правопорушення й обставини, що склалися після кримінального правопорушення, у яких безпосередньо реалізується

індивідуальна віктимність, Д. В. Рівман розглянув як єдиний причинно пов'язаний процес [189, с. 89]. Більше того, він наголошує, що віктимологічну і кримінологічну ситуації реалізують у взаємодії, позаяк на етапах конкретної дозлочинної (життєвої) ситуації та ситуації кримінального правопорушення, а в низці випадків – і після нього, вони збігаються. Різниця лише в тому, з яких позицій їх сприймають злочинець і потерпілий, у чому об'єктивно виявляється тиск на кожного з них [187, с. 126].

Конкретна життєва ситуація, яка безпосередньо передуює кримінального правопорушення, може бути як причиною вчинення кримінального правопорушення, так і умовою щодо його реалізації, що також впливає на формування злочинної мотивації і сприяє прийняттю рішення та плануванню злочинних дій в умисних кримінальних правопорушеннях [187, с. 127].

Водночас, варто зазначити, що антисуспільна установка та конкретна життєва ситуація безпосередньо не спричиняють вчинення кримінального правопорушення, їх слід розглядати лише як умови (детермінанти) вчинення конкретних кримінальних правопорушень щодо незаконного заволодіння паспортом чи іншим важливим особистим документом.

Підсумовуючи, зазначимо, що перелік факторів детермінації незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом не є вичерпним. Розглядаючи їх системно, можна розділити їх на такі групи: соціально-економічні, політико-правові, морально-психологічні. У кожному конкретному випадку вчинення аналізованих злочинців фактори можуть виступати в більшій чи меншій мірі.

Розглянуті вище детермінанти, діючи у сукупності та виявляючи тісні кореляційні зв'язки, чинять деструктивний вплив на всіх членів суспільства, водночас лише особи з сильною волею та самоаналізом спроможні чинити внутрішній опір таким детермінантам та не піддаватися на оманливу ідею досягнення будь-якого блага без наполегливої праці.

Висновки до розділу 2

У дисертаційному дослідженні встановлено рівень, динаміку та структуру кримінальних правопорушень щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. З 2013 по перше півріччя 2020 року динаміка кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним заволодінням паспорту або іншим важливим особистим документом відрізняється особливою мінливістю, і в цілому характеризується коливаннями. Так, якщо з 2013 до 2015 року фіксувалося поступове зменшення кількості кримінальних правопорушень, що у підсумку призвело до зменшення на 27,09 %, то у 2016 році вона зросла на 17,34 %. За 2017 рік абсолютний показник щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї категорії знизився на 27,51 %, що є піковим значенням зменшення. А вже у 2018 році показник динаміки знову збільшився – на 57,23 %, що є піковим значенням збільшення, який наблизився до показника 2013 року, 2019 рік характеризується зниженням на 14,53% по відношенню до попереднього року. Питома вага кримінальних правопорушень, передбачених ст. 357 КК України у структурі злочинності України за 2013 - 2018 роки складає приблизно 0,38 %.

Окремо варто звернути увагу на географію злочинності. За результатами дослідження нами було встановлено, що за період з 2013 по перше півріччя 2020 року найбільш криміногенними територіями, відповідно до кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 357 КК України, є м. Київ та Харківська, Донецька, Луганська, Одеська, Сумська, Закарпатська, Рівненська, Львівська області. Для злочинної діяльності обираються, як правило густо населені міста, визначальним є близьке розташування території адміністративної одиниці до кордонів сусідніх держав, що обумовлено можливістю злочинців використовувати паспорти або інші особисті важливі документи, отриманні незаконним шляхом в подальшій злочинній діяльності.

При вчиненні незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом злочинці користувалися такими способами, як

викрадення, придбання, привласнення, вимагання документів, заволодіння ними шляхом шахрайства. Що стосується механізму використання паспортами або іншими особистими важливими документами, варто звернути увагу на такі, як отримання суб'єктивних прав передбачених для окремої категорії осіб, отримання кредитних коштів, оформлення кредитної картки, іпотеки, оформлення позики, оформленні документів на машину, у туристичній сфері, шахрайство з нерухомістю, укладання нікчемних угод про оренду нерухомості, при влаштуванні на роботу, нелегальна міграція, знищення або пошкодження паспорту або інших особистих важливих документів, торгівля людьми.

Досліджено соціально-демографічні; кримінально-правові; морально-психологічні; психічні ознаки; інтелектуальні, емоційні та вольові якості злочинця, який посягає на паспорт або інший важливий особистий документ. Аналіз вивчених кримінальних справ щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, свідчить про те, що в 73,87 % злочинцями були чоловіки, найбільш криміногенною при вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 3 ст. 357 КК України виявилася група осіб від 30 до 50 років - 51,75% правопорушників саме такої вікової групи. Вивчення дисертантом архівних кримінальних проваджень, матеріалів кримінального провадження свідчить, про те, що освітній рівень, осіб, які посягали на особисті важливі документи мали повну загальну середню освіту 45,72%.

Найбільша частка осіб, які вчинили кримінальне правопорушення передбачене ч. 3 ст. 357 КК України, не навчалися та не працювали, будучи працездатними (77,88%), цікаво, що пенсіонери складають 7,03% від загальної кількості злочинців. Згідно із статистичними даними 26,13% осіб було засуджено за вчинення кримінальних правопорушень зазначеної категорії та мали не зняту або непогашену судимість, з яких, 61,53% злочинців мали одну судимість, а 25% - мали три і більше судимостей.

Найбільшу питому вагу становить призначення засудженим за вчинення кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 357 КК України такого покарання, як

штраф 43,31% , арешт 4,95%, обмеження волі 2,97% та позбавлення волі на строк від 1 до 10 років 1,73%. Звільнено від відбування покарання з випробуванням 20,54% осіб, у наслідок амністії – 1,23%. Таким чином, судом переважно обиралися заходи, не пов'язані з ізоляцією від суспільства.

За даними вивчення кримінальних проваджень 70% злочинців, які посягали на паспорт або інший особистий важливий документ мали несприятливе коло спілкування, з антисоціальними ухиленнями, крім того 77,88 % осіб, які вчинили незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, не були офіційно зайняті суспільно корисною працею, не навчалися та не займалися підприємницькою діяльністю, хоча були працездатними, а отже, не мали стабільного, легального джерела доходу.

За результатами аналізу матеріалів судово-слідчої практики виявлено найпоширеніші детермінанти, які впливають на вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. Розглядаючи їх системно, можна розділити їх на такі групи: соціально-економічні, політико-правові, морально-психологічні.

До соціально-економічних детермінант належать такі, як загальне зниження рівня життя, зростаючий рівень безробіття, соціальне розшарування суспільства, негативні наслідки військово-політичних конфліктів. Морально-психологічні характеризуються змінами та негативними тенденціями у культурі суспільства; негативним впливом оточення; недопрацюванням школи у вихованні та співпраці з батьками; загальною деморалізацією суспільства; популяризацією ЗМІ жорстокості, неповаги до особи та її гідності. До детермінант політико-правового характеру варто віднести недоліки у сфері розробки та реалізації економічної політики держави, що тісно пов'язана з економічними факторами, недосконале державне регулювання економічних процесів, нестабільність політичного режиму та кримінальної політики, правовий нігілізм, правова легковажність, відсутність політичної та правової культури, що спонукають злочинців до вчинення незаконного заволодіння

паспортом або іншим важливим особистим документом.

Важливо підкреслити, що детермінанти незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом не існують окремо, ізольовано, а утворюють нероздільний комплекс, виявляють взаємозумовленість та взаємозалежність.

РОЗДІЛ 3

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ПАСПОРТОМ АБО ІНШИМ ВАЖЛИВИМ ОСОБИСТИМ ДОКУМЕНТОМ

3.1. Загальносоціальне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

Запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [190, с. 16].

Відповідно до спільного Плану дій Європейського Союзу (ЄС) з боротьби з організованою злочинністю 98/733/ЖНА від 21 грудня 1998 року запобігання злочинності визначається як «діяльність, що сприяє зменшенню злочинності як соціального феномену як кількісно, так і якісно завдяки постійним і структурованим заходам співробітництва або через спеціальні ініціативи» [9].

Як відомо, добре сплановані стратегія запобігання злочинності не тільки запобігає кримінальним правопорушенням і віктимізації, а також сприяє безпеці громадян, підвищує якість їх життя та забезпечує сталий розвиток країни.

У Рекомендаціях Управління організації об'єднаних націй з наркотиків та злочинності щодо запобігання злочинності викладені сім основних принципів стратегії запобігання злочинності, а саме:

1. *Урядове керівництво.* Всі рівні влади повинні відігравати провідну роль у розробці ефективних і гуманних стратегій запобігання злочинності, а також утворювати та утримувати інституційні рамки для їх реалізації та перегляду [191, с. 22-23].

2. *Соціально-економічний розвиток*. Проблеми запобігання злочинності повинні бути інтегровані та враховуватися при вирішенні соціальних проблем, питань економічної політики та програм, що стосуються зайнятості, освіти, охорони здоров'я, житла та містобудування, бідності, соціальної маргіналізація, тощо.

3. *Співробітництво / партнерство* має стати невід'ємною частиною ефективного запобігання злочинності, враховуючи широкий перелік детермінант злочинності. Партнерство передбачає взаємодію зі світовим суспільством, на державному рівні взаємодія повинна бути між: міністерствами, органами державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронними органами, громадськими організаціями, неурядовими організаціями, представниками бізнесу та приватними особами.

4. *Сталість/відповідальність*. Запобігання злочинності потребує достатніх ресурсів, що включає фінансування. Таким чином, держава, органи місцевого самоврядування повинні виділяти окрему статтю видатків у бюджетах для впровадження нових заходів запобігання злочинності, залучення додаткового фінансування від спонсорів. В подальшому повинно здійснюватися оцінювання результатів та визначення ступеню досягнення запланованої мети [191, с. 22-23].

5. *База знань*. Важливо зазначити, що при побудові ефективної стратегії запобігання злочинності слід, в тому числі звертатися до перспективних і перевірених стратегій, програм запобігання злочинності, які використовують в інших країнах та які показали позитивну динаміку.

6. *Права людини/верховенство права/культура законності це ті складові демократичного суспільства*, які держави повинні поважати на будь-якому етапі запобігання злочинності.

7. *Диференціація*. Стратегії запобігання злочинності повинні, коли це доречно, враховувати різні потреби чоловіків, жінок, враховувати особливі потреби вразливих членів суспільства [191, с. 22-23].

Таким чином, за своєю суттю вищезазначені принципи встановлюють

нормативну основу запобігання злочинності, підкреслюючи важливість верховенства права, дотримання прав людини, соціального та економічного благополуччя населення, незалежно від його соціального статусу та фонових явищ. Крім того, Управління організації об'єднаних націй з наркотиків та злочинності звертає увагу на важливість врахування особливих потреб вразливих меншин, а також гендерні відмінності злочинців. Вони також наголошують на налагодженні партнерських відносин між державними секторами громадянського суспільства та участі громад. Крім того, необхідно зрозуміти, що діяльність із запобігання злочинності повинна здійснюватися регулярно, змістовно та планомірно.

Об'єктами запобігання злочинності є негативні явища та процеси реальної дійсності матеріального чи духовного характеру, які призводять до виникнення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень [192, с. 109]. До них належать:

- уражені недоліками суспільні відносини в системі формування людини;
- сукупність конкретних негативних явищ, процесів, недоліки у різних сферах життя, які детермінують злочинну поведінку й вчинення конкретного кримінального правопорушення ;

- соціальні негативні традиції, стереотипи поведінки, найбільш поширені негативні звички людей;

- окремі негативні особистісні властивості людини, які провокують кримінальне правопорушення або сприяють його вчиненню;

- 1) окремі особи, групи й контингенти осіб, які схильні до протиправної поведінки [193, с. 102-104].

Для об'єкта характерні такі властивості:

- 2) криміногенність (здатна формувати антисуспільну спрямованість особи, яка знаходиться в безпосередньому з нею контакту, а також провокувати скоєння нею протиправних дій);

- 3) динамічність (зумовлює постійну мінливість його кількісно-якісних показників);

4) потенційність (характеризує об'єкт тим, що окремі явища можуть швидко досягти високого ступеня криміногенності);

5) латентність (криміногенність, яка прихована від спостерігача-дослідника) [193, с. 102-104].

У багатьох сучасних джерелах з кримінології теорія запобігання злочинності включає в себе три основні рівні: загально-соціальне запобігання, спеціально-кримінологічне запобігання та заходи індивідуального запобігання. Водночас, на нашу думку несправедливо залишається поза увагою такий вид запобігання, як віктимологічне, саме тому ми маємо на меті розглянути його та запропонувати заходи запобігання в контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням паспорту або іншого особистого важливого документа.

Таким чином, структурована система дій включає:

- державне загальносоціальне запобігання злочинності, спрямоване на усунення суспільних передумов злочинної неминучості (чинників, що безпосередньо або опосередковано формують чи викликають різну за глибиною стійкості людську соціальну недосконалість або сприяють поширенню її проявів) [192];

- спеціально-кримінологічне запобігання злочинності як комплекс довготривалих заходів, спрямованих на різні ланки ланцюгу розвитку злочинної поведінки, що включає також індивідуальне запобігання злочинності – різновид запобіжної діяльності щодо конкретної особи [194, с. 211].

- віктимологічне запобігання кримінальним правопорушенням - система взаємопов'язаних заходів, спрямованих на виявлення та усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою кримінального правопорушення [195, с. 5].

Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням є першим фундаментальним напрямом, покликаним удосконалити суспільні відносини в соціально-економічній, політичній, ідеологічній, правовій,

морально-психологічній та інших сферах. Тому цей рівень запобігання злочинності передбачає вироблення такого соціально-психологічного механізму в суспільстві, який би давав можливість блокувати деструктивну поведінку та усувати причини та умови, що їй сприяють [196, с. 143; 197].

На думку Карпович О.Г., при запобіганні кримінальним правопорушенням пріоритетне місце слід відводити заходам загально-соціального запобігання, що дає можливість вирішувати завдання запобігання кримінальним правопорушенням найбільш гуманними способами, з найменшими витратами для суспільства, зокрема без включення в повну силу складного механізму кримінальної юстиції і без використання такої форми державного примусу, як кримінальне покарання [198, с. 45].

Основною метою такого виду запобігання є сприяння добробуту людей і заохочення їх правомірної поведінки через соціальні, економічні, медичні та освітні заходи, при чому особлива увага приділяється дітям і молоді [191, с. 13].

Західні кримінологи пропонують використовувати два основні підходи у протидії злочинності: репресивний і запобіжний (превентивний) або традиційний і нетрадиційний.

Традиційний підхід (репресивний), пов'язаний, насамперед, із належним функціонуванням системи кримінальної юстиції. Такий підхід, пов'язаний, насамперед, із належним функціонуванням системи кримінальної юстиції. Він охоплює: 1) досконале кримінальне законодавство; 2) ефективне процесуальне законодавство, зокрема в контексті співпраці у сфері правової допомоги (наприклад, співробітництво у рамках Євроюсту (*Eurojust*) і Європолу); 3) наявність засобів і ресурсів, що дають змогу адекватно проводити розслідування [199, с. 93].

Розглянемо традиційний підхід загально соціального запобігання кримінальних правопорушень у контексті незаконного заволодіння особистим важливим документом.

Досконале кримінальне законодавство. Сучасні особливості суспільних відносин потребують системного вдосконалення кримінального законодавства,

в тому числі відповідальності за незаконне заволодіння особистими важливими документами.

Наразі ч. 3 ст. 357 КК України потребує внесення змін. У першому розділі дисертантом було запропоновано виділити у нову статтю склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 3 ст. 357 КК України та викласти оновлену статтю ст. 357¹ та викласти її у такій редакції: «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом або використання такого документа - карається штрафом до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до трьох місяців»

Внесення запропонованих змін до Кримінального кодексу України дозволить:

- розширити об'єктивну сторону кримінального КК України не передбачено жодної відповідальності за використання важливого особистого документа, який належить іншій особі;
- привести санкцію статті до європейських стандартів, з метою зменшення тиску кримінальної відповідальності на психічне становище члена суспільства, який вчинив кримінальний проступок.
- зменшити навантаження на державний та місцеві бюджети на фінансування забезпечення життєдіяльності осіб засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі.

Ефективне процесуальне законодавство, зокрема в контексті співпраці у сфері правової допомоги (наприклад, співробітництво у рамках Євроюсту (*Eurojust*) і Європолу). За часи незалежності України з іншими країнами було підписано значну кількість угод про співробітництво у сфері кримінальної юстиції, зокрема:

18 червня 2007 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 червня 2007 року № 406-р було схвалено План дій Україна - ЄС у сфері

юстиції, свободи та безпеки [200], який містить розділ присвячений безпеці документів яким передбачено:

надання підтримки зусиллям України, спрямованим на забезпечення видачі безпечних проїзних документів та розроблення порядку видачі таких документів, який відповідатиме мінімальним стандартам безпеки, прийнятим у ЄС;

кримінальне переслідування осіб, які використовують кілька ідентифікаційних документів, оформлених на різні імена та прізвища;

сприяння запровадженню машинозчитувальних паспортів і проїзних документів, заохочення до подальшої гармонізації їх елементів безпеки, включаючи біометричні ідентифікатори, що засновані на стандартах ІКАО (ICAO);

активізація роботи з використання бази даних Інтерполу про втрачені, викрадені бланки проїзних документів та оформлені проїзні документи (ASF-STD) національними правоохоронними органами [201].

Наразі Україна впевнено рухається у заданому напрямку.

06 грудня 2012 року набрав чинності Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус». Відповідно до цього Закону в Україні було розпочато роботи із запровадження в регіонах оформлення і видачі паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій із біометричними даними власника документа та створення відповідної інфраструктури [59].

З метою запровадження біометричних документів для виїзду за кордон Урядом Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 07 травня 2014 року № 152 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон з

безконтактним електронним носієм, його тимчасового затримання та вилучення». Відповідно до зазначеної постанови, біометричні закордонні паспорти в Україні запроваджено з 1 січня 2015 року.

Порядком оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302 встановлено зразок бланка, технічний опису та Порядок оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України. Відповідно до цієї постанови, оформлення і видачу паспорта громадянина України з безконтактним електронним носієм у вигляді пластикової картки було запроваджено з 01 січня 2016 року.

Відповідно до ч.ч. 6-7 Загальної частини Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302 обмін паспорта здійснюється у разі: 1) зміни інформації, внесеної до паспорта (крім додаткової змінної інформації); 2) отримання реєстраційного номера облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків (РНОКПП) або повідомлення про відмову від прийняття зазначеного номера (за бажанням); 3) виявлення помилки в інформації, внесеної до паспорта; 4) закінчення строку дії паспорта; 5) непридатності паспорта для подальшого використання; 6) якщо особа досягла 25- чи 45-річного віку та не звернулася в установленому законодавством порядку не пізніше як через місяць після досягнення відповідного віку для вклеювання до паспорта зразка 1994 року нових фотокарток; 7) наявності в особи паспорта зразка 1994 року (за бажанням).

Оформлення (у тому числі замість втраченого або викраденого), обмін та видача паспорта здійснюються: 1) особі, яка досягла 14-річного віку, - на підставі заяви-анкети, поданої нею особисто; 2) особі, яка досягла 14-річного

віку та яка визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною, - на підставі заяви-анкети одного з батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників або інших законних представників (далі - законні представники); 3) особі, яка відбуває покарання в установах виконання покарань або перебуває на тривалому стаціонарному лікуванні в закладах МОЗ закритого типу, - через уповноважену особу адміністрації відповідної установи чи закладу (далі - уповноважена особа).

Таким чином, аналізуючи чинне законодавство можна стверджувати, що існує вичерпний перелік підстав та умов для обміну та видачі паспорту громадянина України нового зразка у формі id-картки. З однієї сторони такий перехід на нову форму паспорту допоможе здійснити більш м'який перехід до нової форми документу, уникнути незручностей для всіх громадян України (великі черги, додаткові витрати для оформлення документів, втрата часу) та надасть час для органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій на встановлення нового обладнання електронної системи зчитування ID-карток. З іншої сторони це негативно впливає на безпеку особистих документів та залишає простір для зловживань злочинцями, що не можна залишати поза увагою.

22 грудня 2010 року Україною та ЄС було схвалено Плані дій з лібералізації візового режиму «Безвізовий діалог між Україною та ЄС», презентованому для України в Брюсселі, який містив часові рамки повного переходу на видачу біометричних закордонних паспортів [202].

З 11 червня 2017 року для України вступило у силу рішення про запровадження ЄС безвізового режиму. Запровадження ЄС безвізового режиму для України свідчить про високу довіру держав-членів та інституцій ЄС до рівня безпеки документів України, управління кордоном, запобігання нелегальній міграції, боротьбі з організованою злочинністю та забезпечення прав та свобод людини в Україні.

У грудні 2014 року між Україною та Європейським Союзом було підписано Угоди про оперативне та стратегічне співробітництво завершує

успішні переговори між Україною та Європолем про те, як ефективно об'єднати зусилля у боротьбі з серйозною та організованою злочинністю. Після набуття чинності угоди цей новий рівень співпраці став важливим для вирішення пріоритетних сфер злочинності, що впливають як на Європейський Союз, так і на Україну, наприклад, безпеку особистих документів, торгівлю наркотиками, контрафактні товари та нелегальну міграцію.

14 грудня 2016 року між Україною та Європолем була підписана Угода про оперативне та стратегічне співробітництво, яка набрала чинності 12 липня 2017 року та припинила дію попередньої Угоди між Україною та Європолем про стратегічне співробітництво 2009 року, метою якої було посилення співробітництва держав-членів ЄС, які діють через Європол, з Україною в запобіганні серйозним формам міжнародної злочинності, їхньому виявленні, припиненні та розслідуванні, шляхом обміну стратегічною й технічною інформацією [203, ст. 1]. Відповідно до ст. 4 чинної Угоди про оперативне та стратегічне співробітництво крім обміну інформацією, співробітництво може включати: обмін спеціальними знаннями, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією щодо процедур кримінальних розслідувань, інформацією про методи запобігання злочинності, участь у навчальних заходах, а також надання консультацій та підтримки в окремих кримінальних розслідуваннях [203, ст. 4].

Завдяки укладеній угоді українським правоохоронцям надана можливість брати участь у спільних поліцейських заходах разом з іноземними колегами, здійснювати обмін і аналіз оперативної та стратегічної інформації, встановлювати місцезнаходження злочинців, які перебувають у розшуку, створювати міжнародні спільні слідчі групи тощо. Самостійним структурним підрозділом апарату Національної поліції України, який забезпечує представництво України в Європейському поліцейському офісі є Департамент міжнародного поліцейського співробітництва, який є центром координації та забезпечення взаємодії правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав з питань, що належать до сфери діяльності

Європолу [204, с. 649-650].

Таким чином, чинні Угоди про співробітництво між Україною та Європолем і Євроюстом створюють правову базу для використання Україною можливостей цих організацій, а саме: компетентні органи України і ЄС зможуть ефективно співпрацювати у розслідуванні тяжких кримінальних правопорушень 651 транснаціонального характеру, обговоренні питань що стосуються співробітництва в цілому, боротьби з організованими злочинними угрупованнями в сферах кіберзлочинності, тероризму, торгівлі людьми тощо. Крім того, на наш погляд, до основних напрямів співробітництва України з інституціями Європейського Союзу у правоохоронній сфері, є: обмін стратегічною і оперативною інформацією, збір доказів, переслідування та видача злочинців, створення спільних слідчих груп, посилення співпраці та організація робочих візитів представників правоохоронних органів іноземних держав, надання інших видів допомоги з метою протидії міжнародній злочинності тощо. На підставі вищевикладеного, можна дійти висновку, що Україна доклала чимало зусиль для того, щоб співпрацювати з державами-членами Європейського Союзу та його правоохоронними органами (Європолем та Євроюстом) з метою подолання масштабної проблеми сучасності – транснаціональної організованої злочинності, а також підвищення рівня законності, безпеки та правопорядку в Україні [204, с. 650-651].

Засоби і ресурси, що дають змогу адекватно проводити розслідування.

На даний час в Україні будь-який злочин розслідується за єдиною процедурою та однією уповноваженою особою – слідчим органу досудового розслідування. На практиці більшість часу слідчий витрачає на складення й оформлення паперових матеріалів для типових кримінальних правопорушень . Навантаження на одного слідчого може сягати і 150, і 200, і 300 кримінальних проваджень одночасно. Це означає, що у слідчого поліції часу на розслідування складних і тяжких справ – вбивств, зґвалтувань, тяжких тілесних ушкоджень тощо – просто не залишається [205].

На виконання доручення Міністра внутрішніх справ України було

проведено опитування працівників правоохоронних органів. Рецензентам було поставлено питання з чотирьох груп, зокрема загальна оцінка діяльності ОВС та заходів, які потрібно впровадити під час реформування; суб'єктивна задоволеність діяльністю та окремими її складовими, професійні плани; суб'єктивна оцінка реформ та очікування від них. На думку опитуваних серед різноманітних чинників, найбільшу питому вагу мають ті, що стосуються матеріального та технічного забезпечення. Крім того, респонденти звертали увагу на кадрові проблеми, зокрема звільнення працівників з досвідом роботи та недостатній рівень освіти та підготовки новоприйнятих працівників [206, с. 1,3].

На думку респондентів серед різноманітних видів забезпечення найбільшою мірою потребує поліпшення забезпеченість форменим одягом (52,6%), транспортом (47,1%) ІТ-обладнанням і програмним забезпеченням (45,8%) та належним приміщенням (37,4%). Від четвертої частини до третини опитаних вказують також на необхідність поліпшення забезпечення засобами зв'язку (31,6%), доступу до Інтернет (30,5%), доступу до баз даних, внутрішньої мережі (28,9), а також покращення умов (місце, час) для проведення фізичної підготовки (26,5%) та робочого місця (без ІТ-обладнання та програмного забезпечення (26,4%) [206, с. 8].

Отже, враховуючи вищезазначене, засоби та ресурси розслідування кримінальних правопорушень в Україні потребують оперативного реформування, адже наявність належного матеріально-технічного забезпечення працівників допоможе ефективно виконувати свої трудові обов'язки, що в свою чергу активізує діяльність запобігання злочинності, підвищить розкриваємість кримінальних правопорушень та знищить уявлення злочинців щодо безкарності їх діяльності.

Відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008 реформування кримінального законодавства потребує трансформації окремих кримінальних правопорушень в кримінальні правопорушення. Запровадження

поняття «кримінальний проступок» спрямоване на встановлення окремої процедури розслідування для кримінальних правопорушень невеликої тяжкості.

Минуло 10 років і 22 листопада 2018 року Президент України, з метою реалізації вищезазначеної концепції, підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який набере чинності з 01 січня 2020 року.

Відповідно до частини 2 статті 12 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Тобто основним критерієм для виокремлення кримінального правопорушення є 1) вчинення діяння, яке передбачене Кримінальним кодексом України; 2) вид та розмір основного покарання, тобто це повинен бути штраф у розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Враховуючи, що за незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом передбачено кримінальну відповідальність у вигляді штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до трьох місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, даний вид кримінального правопорушення підпадає під визначення кримінального проступку. У зв'язку з чим пропонуємо розглянути нововведення, які стосуються ефективності та оптимізації досудового розслідування цього виду кримінального правопорушення [205].

Цікаво, що нетяжкі кримінальні правопорушення, які за новим законом стають проступками, становлять близько чверті від загальної кількості складів кримінальних правопорушень, визначених у Кримінальному кодексі. На

практиці ж (за наявними статистичними даними) в загальній кількості розслідуваних кримінальних правопорушень нетяжкі складають майже 50 % [207].

То ж законодавець небезпідставно вважає, що спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства. За новим законом вони проводитимуть розслідування проступків за скороченою процедурою у формі досудового дізнання, тривалість якого не повинна перевищувати 1 місяця з дня вручення особі повідомлення про підозру. Зауважимо, що до внесення відомостей про вчинення кримінального проступку уповноважена особа має право невідкладно провести огляд місця події, відібрати пояснення, провести медичне освідчування, зняти показники з технічних пристроїв [207].

Відповідно до частини 3 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» досудове розслідування кримінальних правопорушень буде здійснювати дізнавач - службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених Кримінальним кодексом України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої Кримінальним кодексом України.

Хто буде відноситись до дізнавачів наразі ще не відомо, можливо, цим займатимуться окремі працівники, набрані в спеціальний підрозділ, а, можливо, дільничні офіцери та патрульні. Але, на наш погляд, це мають бути колишні оперативні працівники, які не пішли працювати детективами. Адже сьогодні в поліції триває експеримент з об'єднання функцій слідчого та оперативника в єдиного детектива з метою зменшення бюрократії у взаємодії між ними, яка затягує розслідування. Фаховість оперативного працівника зможе зробити

розслідування проступків якіснішим [205].

Крім того, важливо зазначити, що після направлення прокурором обвинувального акту до суду, останній протягом 5 днів має розглянути справу. Якщо обвинувачений визнає свою вину та не має наміру оспорювати встановлені в ході дізнання обставини, суд може розглянути провадження щодо нього без виклику учасників до зали судових засідань. Після відбуття покарання особа, яка була притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку, вважатиметься такою, що не має судимості [207].

Підсумовуючи, варто зазначити, що державою здійснюються кроки на шляху реформування діяльності щодо розслідування кримінальних правопорушень, водночас матеріально-технічне забезпечення працівників правоохоронних органів залишається на низькому рівні та на пряму пов'язано з необхідністю збільшення фінансування та контролем за використанням виділених коштів за рахунок державного бюджету України. Крім того, в деяких європейських країнах здійснюють часткове фінансування за рахунок місцевих бюджетів.

Щодо запобіжного (превентивного) підходу, то нині все частіше різні країни починають розробляти і впроваджувати нетрадиційні заходи запобігання злочинності. До основного напрямку можна зарахувати профілактичну діяльність, яка охоплює різного роду програми, розроблені для впливу на громади (наприклад, надання громадянам інформації щодо різних збитків і ризиків, що заподіяні злочинною діяльністю, впровадження гарячих ліній; участь у роботі різних громадських організацій) [208].

В Європі є кілька організацій, які в своїй роботі популяризують значення запобігання злочинності, щоб гарантувати відчуття безпеки населення. Одна з найбільш відомих організацій серед правоохоронних органів – Європейська мережа запобігання кримінальних правопорушень. У мережі Інтернет доступна широка інформація про проекти неурядових організацій, таких як «Сусідський нагляд», «Ваш поліцейський» (Данія), «Триматися осторонь не означає бути в

безпеці» (Естонія), «Крок за кроком до безпечної громади» (Литва), «Безпечна старість» (Румунія). Вони розроблені у взаємодії поліції і суспільства [209].

Україна не стала виключенням, так сьогодні, за підтримки громадських активістів в одному з районів Києва в тестовому режимі працює сервіс, який незабаром буде поширений на всі міста, підключені до платформи - програма «Взаємодія поліції та громади». Це інтерактивна багатофункціональна онлайн-платформа, що сприяє налагодженню комунікації між поліцією та громадами міст і містечок України. Платформа має дві складові: сервіси «Спитай поліцейського» та «Електронний кабінет дільничного». Перший сервіс дає можливість жителям міст просто та швидко ставити питання поліції й отримувати на них відповіді-роз'яснення. Також на карті сервісу ви можете позначати небезпечні місця вашого району. За можливості отримана інформація передається відповідальним підрозділам поліції. За допомоги «Електронного кабінету дільничного» городяни можуть в один клік дізнатись, контактну інформацію дільничного, відповідального за їхню територію [210].

В Києві запустили проект «Безпечне місто» створений задля посилення безпеки киян, контролю роботи комунальних служб, а також для управління трафіком у місті. 5823 камери працюють у столиці в рамках загальноміської системи відеоспостереження. Вже зараз функціонує система розпізнавання облич та номерів автомобілів [211].

З метою реалізації вищезазначеного проекту, в Києві у 2019 році почали встановлювати кнопки екстреного виклику поліції. Повідомити про надзвичайну ситуацію стає ще легше. У Києві вже розпочали встановлення кнопок екстреного виклику. Просто тиснеш на кнопку та отримуєш зв'язок з оператором поліції. Як вказали у Міністерстві внутрішніх справ України, оператор бачить людину і чує її цілодобово сім днів на тиждень, навіть якщо вона не натиснула на кнопку допомоги, адже пристрій має системи відеонагляду та звукозапису [212].

Отже, маємо зауважити, що хоча запобігання злочинності в іноземних державах є прерогативою правоохоронних органів, проте в

західноєвропейських державах набуває розповсюдження і нетрадиційний спосіб запобігання, який в Україні поки що не набув поширення через недосконалий стан громадянського суспільства. Тому існує необхідність та доцільність запозичення досвіду зарубіжних держав із запобігання злочинності в частині створення спеціальних інституцій на рівні правоохоронних органів. Вважаємо, що дані інституції повинні бути згруповані всередині одного державного органу, який буде не суто каральним, а вмістити в собі функції по запобіганню та скороченню масштабів злочинності [213, с.148; 214].

Крім того, держава повинна дбати про підвищення життєвого рівня населення (забезпечення відповідних житлових умов, якісне харчування, зайнятість, соціальне і пенсійне забезпечення, належне медичне обслуговування тощо); надання належної освіти і виховання дітям; створення умов для конструктивного проведення вільного часу молодими людьми; підвищення можливостей отримання гідної роботи, професійної підготовки і освіти для безробітних молодих людей, для осіб-сиріт, осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі; розвиток общин, громадськості, оскільки це є частиною заходів щодо покращення рівня життя; допомога у сфері соціального забезпечення і фінансова допомога. Здійснення загальносоціального запобігання відбувається заради зменшення суспільних суперечностей, соціально небезпечного протистояння різних верств населення, зменшення соціальної дезорганізації, аномії і людської деструктивності [215, с. 206-207].

Державні установи повинні надавати першочергове значення програмам для молоді, для чого необхідно передбачити виділення з державних та місцевих бюджетів грошових коштів та інших ресурсів для ефективного надання послуг, будівель і персоналу для адекватної медичної та психічної допомоги, харчування, житла та інших відповідних послуг, у тому числі запобігання та лікування зловживань наркотиками та алкоголем [216].

Ці заходи мають бути спрямовані на запобігання виникненню, обмеженню та по можливості усуненню негативних суперечностей у

суспільстві, на пом'якшення наслідків кризових процесів, які відбуваються в країні, конфліктів і проблемних ситуацій у різних сферах людського буття, досягнення у суспільстві певного консенсусу [215, с. 206-207].

Активізація участі громадян у різних запобіжних програмах є потужним антикриміногенним чинником. Наприклад, у Палермо 25 тис. дітей щорічно відвідують освітню програму, спрямовану на зміну таких культурних норм, які дають змогу мафії поширюватись. Наголошується, що навчання має як короткостроковий ефект (впливає на активність повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, які стають відомими громадянам) та довгостроковий ефект (зменшення бажання брати участь або допомагати злочинним організаціям). Підтримується активна участь громадян у суспільному житті на локальному і на загальнодержавному рівнях через громадські об'єднання [199199, с. 95].

У світовому суспільстві в реалізації заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням беруть активну участь громадські організації, представники приватного бізнесу, окремі громадяни, які переважно на добровільних та безоплатних засадах виконують громадянський обов'язок із забезпечення безпеки в державі [217, с. 120–126].

Дослідження сучасного стану запобігання злочинності у світі дає підстави для здійснення таких висновків: 1) основою запобігання злочинності є розвиток системи кримінального правосуддя та запровадження загальносоціальної запобіжної діяльності; 2) останнім часом урядами та місцевими органами влади приділяється більша увага розширенню суб'єктів запобігання злочинності за рахунок громадських організацій та окремих громадян; 3) найбільш поширеною формою громадського впливу на злочинність є розробка й виконання програм запобігання злочинності із широким залученням громадських організацій, добровольців та волонтерів; 4) розробка програм запобігання злочинності та оцінка їх результативності проводиться за підтримки національних й міжнародних наукових та учбових установ [218, с. 11].

На загальносоціальному рівні держава докладает зусиль до формування правової культури і правосвідомості своїх громадян. Так, 18 жовтня 2001 року було затверджено Національну програму правової освіти населення. Основною метою якої є підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права [219].

Основними завданнями Програми є підвищення рівня правової підготовки населення, створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері [219].

Мету Програми передбачається досягти шляхом: утвердження гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей, високих моральних засад у суспільному житті; визнання правової освіти населення одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури окремих громадян та всього суспільства; органічного поєднання правової освіти із загальною середньою, професійно-технічною і вищою освітою; залучення громадян до участі в удосконаленні системи правової освіти [219].

Суб'єкти загально соціального запобігання.

Суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням можна класифікувати за функціональною ознакою, що стосується реального впливу реалізованих ними функцій та повноважень на усунення детермінантів злочинності та її проявів, зокрема:

1) Органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади, органи місцевого самоврядування):

- Верховна Рада України, її комітети та народні депутати. Компетенція

та повноваження Верховної Ради України дають їй можливість всебічно визначати політику запобігання злочинності, створювати для реалізації останньої відповідне законодавство, здійснювати парламентський контроль за його дотриманням.

- Президент України як гарант додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина повинен всіляко дбати про забезпечення їх додержання і захисту, у тому числі засобами запобігання злочинності.

- Кабінет Міністрів України, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади за нинішніх умов мали стати основними суб'єктами організації діяльності щодо протидії злочинності та всебічного забезпечення цієї діяльності, передусім організаційно-управлінського, інформаційного, наукового, ресурсного.

- органи місцевого самоврядування є також суб'єктами діяльності щодо запобігання злочинності. Вони на своєму рівні мають виконувати всі повноваження щодо її організаційно-управлінського забезпечення (планування, у тому числі комплексне, видання управлінсько-нормативних актів, безпосередня організація через постійні комісії, депутатів та ін.), здійснення контролю виконання, надання певних ресурсів, залучення та активізації діяльності громадських об'єднань, створення і підтримки спеціалізованих самодіяльних організацій, їхнім обов'язком є безпосереднє здійснення спрямованих економічних, освітніх, виховних, медичних, інших соціальних заходів, які мають загальносоціальне запобіжне значення, а також налагодження індивідуального запобігання вчиненню кримінальних правопорушень конкретними особами, в тому числі через надання останнім підтримки, допомоги, здійснення профілактичного контролю, соціальної реабілітації. Проте ці повноваження та обов'язки багатьма органами місцевого самоврядування не виконуються [220, с. 181].

2) Органи та організації, основними завданнями та функціями яких є запобігання злочинності (правоохоронні органи, Служба безпеки України, прокуратура, судові органи всіх ланок) [220, с. 181]:

- органи прокуратури. Згідно з Законом України «Про прокуратуру», хоч він прямо не передбачає завдання щодо запобігання злочинності, слід виокремити деякі напрями (і форми) діяльності прокурора, які фактично сприяють запобіжному впливу щодо детермінантів злочинності, серед них виділяють спеціалізовані і неспеціалізовані [220, с. 181]:

До спеціалізованих заходів належать такі: участь у розробці комплексних програм, планів, заходів запобігання кримінальним правопорушенням, систематизація інформації щодо кількості вчинених кримінальних правопорушень, щодо кримінологічних характеристик злочинців, виявлення детермінант злочинності, здійснення аналізу причин та умов вчинення кримінальних правопорушень, організація роботи з інформування населення про причини та умови вчинення кримінальних правопорушень й заходи, які потрібно вживати щодо їх усунення (обмеження, нейтралізації), безпосередня допомога в ужитті цих заходів, вивчення потреб, позитивного досвіду, узагальнення проведеної роботи та визначення її дієвості [221, с. 183].

Неспеціалізовані форми включають такі: ужиття заходів у процесі досудового слідства, в тому числі у порядку прокурорського нагляду за його проведенням, зокрема: перевірка повноти і предметності роботи з виявлення та узагальнення причин та умов, реагування на них у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним кодексом; нагляд за виконанням законів, що регламентують запобіжну діяльність, насамперед за її виконанням органами внутрішніх справ; поширення правових знань серед населення, заходи підвищення правової культури [221, с. 183].

- органи внутрішніх справ. Розглядаючи загальносоціальний напрямок запобігання злочинності обов'язково необхідно розкрити зміст діяльності та місце правоохоронних органів.

Відповідно до статті 23 Закон України «Про національну поліцію» основними повноваженнями поліції щодо запобігання кримінальним правопорушенням відповідно до покладених на неї завдань є в тому числі: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на

запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживати у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживати заходи з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняти виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення.

Поряд з цим необхідно констатувати, що Національна поліція України здійснює запобіжну діяльність не ізольовано, а у різних видах взаємодії з органами, 1) які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); 2) які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності (Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори; Рада національної безпеки і оборони України); 3) які провадять правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю (серед суб'єктів даної групи варто виділяти дві підгрупи: а) органи, для яких боротьба зі злочинністю є однією з основних функцій (наприклад, Департамент карного розшуку Національної поліції України, Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ України та ін.); б) органи, які провадять таку діяльність лише у процесі виконання ними основних функцій, що безпосередньо не пов'язані з боротьбою зі злочинністю (Національний банк України, Міністерство фінансів України, Державна митна служба України, Державна прикордонна служба України, а також інші міністерства та відомства, що мають контрольні повноваження у межах покладених на них обов'язків щодо взаємодії зі спецпідрозділами по боротьбі зі злочинністю); 4) які здійснюють контролюючу та інші види управлінської діяльності (громадські організації, об'єднання, органи державного контролю, преса). Тільки за такого підходу та за умови усунення правових прогалин можна створити належні правові засади діяльності Національної поліції як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням в Україні [222].

Так, наприклад, суттєве зниження рівня злочинності у Винниці (370 тис. населення) почалося з підвищення ефективності діяльності поліції: було

переглянуто маршрути патрулювання; на гроші мерії чергуючи поліцейські автомашини обладнано системою GPS, що дозволило швидко діставатися до міста події; запроваджено практику заохочення співробітників міліції зі відмінну службу. За затримання злочинця мерія виплачує 10 тис. гривень. Крім того, обмеженню кримінальних правопорушень сприяли: освітлення вулиць, що скоротило прояви грабежів і розбоїв; встановлення камер цілодобового спостереження у людних місцях; робота щодо зниження віктимності населення, особливо серед дітей, підлітків, пенсіонерів та ін. Навіть ремонт доріг з установленням і нанесенням відповідних дорожніх знаків і розміток позначився на скороченні випадків ДТП зі смертельними наслідками [223].

Крім того, варто виокремити програми, які існують у 18 країнах Європи. Основною ідеєю розглядуваних програм є запровадження поліцейської діяльності, спрямованої на громаду. Зважаючи на значну кількість країн, які розробляють, а в подальшому використовують такі програми вони мають відмінності, що викликані особливостями суспільно-політичного та економічного життя окремої країни. Водночас, можна виокремити спільні змістовні складники, які відображають кілька ключових концепцій [224; 225], наприклад:

1) взаємодія і партнерські відносини між поліцією та громадами.

Це є спільна робота різних людей, що можлива лише на основі розбудови формальних і неформальних відносин між задіяними структурами і організаціями. Основною перевагою співробітництва є обмін інформацією між людьми, тобто збирання інформації про наявний на місцях досвід.

Переконливими прикладами цього слугують дієві контакти між навчальними закладами, соціальними службами і органами поліції. Інколи певним соціальним партнерам і організаціям буває непросто встановити відносини співпраці з поліцією. Адже поліція часто з'являється тоді, коли треба вже не запобігати, а протидіяти чи долати наслідки окремих злочинних посягань, і різні люди, що є представниками різних культур, по-різному ставляться до поліції.

Отже, встановлення належного співробітництва є тривалим процесом і потребує долучення усіх зацікавлених сторін. Проте вірогідність надходження до поліції потрібної їй інформації зростає в тих громадах, де стосунки між поліцією і місцевими жителями розвиваються в обох напрямках і вважаються потрібними завжди, а не лише тоді, коли виникає загроза безпеці чи надзвичайна подія [226, с. 56].

2) Прозорість. Поліцейські підрозділи мають бути достатньо відкриті для форм зовнішнього контролю, в тому числі – громадського контролю. Основна статистика поліції (чисельність особового складу, гендерний баланс, розмір бюджету тощо) має бути доступна для суспільства, а прохання громадян та організацій про доступ до обмеженої інформації мають розглядатися в розумний строк і з детально вмотивованою відповіддю в разі відмови. Поліція має запровадити посади для спеціальних посадовців або створити окремі підрозділи, які відповідають за зв'язок із громадськістю та міжнародними організаціями. Суспільство також повинно без зайвих зусиль мати доступ до інформації, що стосується планування роботи поліції в цілому, реалізації запланованих заходів та результатів роботи [227].

3) розбудова взаємної довіри. З цього випливає, що інколи довіра населення до поліції та оцінка її дій як законних значною мірою залежить від того, як саме поліція застосовує надані їй повноваження. Якщо чинні норми застосовуватимуться надто суворо, дії поліції не сприйматимуться як легітимні. Це не означає, що поліція повинна заплющувати очі на окремі порушення вирішення проблем з огляду на потреби і бажання громад вона має виважено оцінювати кожную ситуацію і справедливо ставитися до людей, які в неї потрапили [226, с. 57].

4) орієнтація на надання послуг громадянам. Для поліцейських дуже важливо бути зрозумілими громаді та відкритими для неї, тобто вміти спілкуватися із громадянами. Тоді буде легше щось роз'яснити людям або ж переконати їх у тому, чому щось треба робити саме так, а не інакше. На це часто йде багато часу. Необхідні також певні навички ведення перемовин із

громадянами (що потребує від поліцейських вміння не тільки говорити, а й, що важливіше, – слухати і чути), адже в багатьох ситуаціях існує не одне правильне рішення, а кілька його варіантів [226, с. 57].

5) Підзвітність. МВС має інформаційну політику, яка забезпечує широкий багатоканальний зворотній зв'язок з різними категоріями громадян (листування, особисті прийоми, соціальні мережі, електронне листування, телефонні консультації), а також дозволяє впевнитися в тому, що рішення та дії правоохоронців є максимально прозорими та відкритими для населення.

Нормативна база МВС, розміщена в інтернет-ресурсах та постійно оновлювана, є вільною для доступу громадян в частині відкритих документів відповідно до чинного інформаційного законодавства. Одночасно МВС аналізує коментарі та зауваження, що надходять стосовно тих чи інших документів, з наступною ініціацією їх змін та вдосконалення [227].

МВС використовує новітні інформаційні технології, розроблені, серед іншого, для автоматизованого обліку будь-яких звернень громадян та гарантованої реакції персоналу на ці звернення; для аналізу повідомлень громадян про правопорушення та прогнозування криміногенної ситуації; для візуалізації цієї діяльності та інформування громадян в рамках інформаційної платформи Crime mapping; створення на базі МВС загальнодержавної служби порятунку, як частини загальноєвропейської служби порятунку [227].

МВС та його територіальні підрозділи щороку публікують повний звіт за основними напрямками діяльності, включаючи плани та результати роботи поліцейських підрозділів, загальний бюджет, розміри та структуру витрат, характеристику персоналу поліції (за віком, статтю, рівнем освіти та кваліфікації), кадрові зміни, аналіз основних проблем діяльності [227].

МВС має розроблену політику якості в наданні правоохоронних послуг, яка включає мінімальні стандарти забезпечення безпеки громадян, стандарти професійних дій персоналу МВС у різних ситуаціях, чіткі та зрозумілі механізми забезпечення якості правоохоронних послуг.

МВС сприяє розвитку форм громадського контролю за діями

правоохоронців та розглядає його як один з дієвих механізмів запобігання корупції серед персоналу [227].

Головним результатом роботи є впевненість більшості населення в тому, що персонал МВС: (а) кваліфіковано здійснює правоохоронну діяльність щодо попередження злочинності, розкриття вчинених кримінальних правопорушень та охорони громадського порядку; (б) чесно виконує свої обов'язки та дотримується законів; (в) допомагає пересічним людям; ставиться до всіх людей з повагою [227].

б) Підвищення кваліфікації та опанування нових навичок.

Позитив у стосунках і громадою сформується лише в разі постійного навчання й оволодіння потрібними навичками. В цьому сенсі важливим першим кроком є виокремлення/залучення тих поліцейських, які добре вміють спілкуватися і розмовляти з людьми [226, с. 57].

Таким чином, роль поліції вже не просто полягає в забезпеченні правопорядку шляхом застосування сили чи примусу, а й передбачає надання послуг – **«для громадян і разом із громадянами»** [228].

Співпраця між місцевими поліцейськими (з якими люди вступають у перший контакт) та іншими зацікавленими сторонами (органами влади і місцевого врядування, молодіжними групами, релігійними лідерами, представниками громад, сім'ями тощо) може зіграти найважливішу роль у виявленні тих осіб, які належать до груп ризику під кутом зору можливої радикалізації, що надалі може спонукати їх стати на шлях кримінальних правопорушень і тероризму [226, с.55].

Нарешті, справжні зміни у практичній роботі потребують змін у світогляді – як поліції, так і широких верств населення. Цьому можуть сприяти, наприклад, проведення навчальних курсів для розвитку у поліцейських навичок спілкування, ведення переговорів і формування довірчих стосунків із людьми з одночасним роз'ясненням громадянам того, що поліція – дещо більше, ніж орган держави [226, с. 54].

3) Органи, установи, організації, об'єднання функції, завдання та

повноваження яких не мають безпосереднього впливу на діяльність щодо запобігання злочинності, водночас їх діяльність спрямована на мінімізацію виникнення детермінант злочинності та кримінальних правопорушень (заклади освіти та культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, тощо) [220, с. 180].

Взаємодія правоохоронних інституцій, ЗМІ та громади в інформаційному контексті реалізується через двонаправлений (реверсивний) механізм. З одного боку, ЗМІ на підставі отриманої від громадян або громадських об'єднань інформації про факти кримінальних правопорушень, які є природно або штучно латентними, готують публікації чи сюжети, що внаслідок розголосу, суспільного резонансу потрапляють до поля зору правоохоронних органів та «стимулюють» належну від них реакцію у виді як запобігання злочинній діяльності, так і офіційного розслідування кримінального правопорушення та притягнення винних до відповідальності. Крім того, завдяки моніторингу, відслідковування спеціально уповноваженими особами або підрозділами правоохоронних органів окремих публікацій, як пов'язаних із повідомленням про кримінальне правопорушення, так і зі змістом, що порушує чинне законодавство (пропагує культ насильства чи жорстокості, містить порнографію тощо), правоохоронні органи мають можливість самостійно ініціювати відповідні розслідування. З іншого боку, правоохоронні органи, суди будь-якої інстанції чи предметної юрисдикції безпосередньо або через відповідні прес-служби (департаменти), або через прес-офіцерів повинні співпрацювати зі ЗМІ, надаючи відповідну інформацію, яка покликана підвищувати обізнаність громадян про стан злочинності, виявлені кримінальні правопорушення та заходи, вжиті щодо них, про стан здійснення правосуддя та заходи поводження із правопорушниками та жертвами кримінальних правопорушень, про загальну організацію системи кримінальної юстиції або можливості захисту чи відновлення прав поза судовою системою тощо [229, с.14].

Вивчення організаційно-правових засад діяльності підрозділів

комунікації реформованої Національної поліції України та прес-центрів судової влади України, відповідальних за зв'язки з громадськістю та ЗМІ виявило низку проблем та прогалин в їх діяльності. Зокрема, існує брак єдиної інформаційної політики в діяльності правоохоронної та судової систем України. Попри певні зрушення щодо наповнення контенту проаналізованих офіційних сайтів правоохоронних та судових органів вбачається подекуди низька якість змістовного наповнення контенту, несистемність та неоперативність подання інформації, завдяки чому у користувачів створюється ілюзія закритості правоохоронної та судової діяльності. Вбачається потреба єдиної концепції інформаційної підтримки, інформаційного супроводу та інформаційної взаємодії, а також формування бренду правоохоронних та судових органів завдяки інформаційним кампаніям [229, с.14].

Як зазначає І.Б. Медицький, система заходів загальної профілактики включає в себе заходи з:

- виявлення та вивчення причин злочинності як явища;
- профілактики окремих видів кримінальних правопорушень ;
- виявлення та усунення причин вчинення окремих груп і видів кримінальних правопорушень , умов, що їм сприяли;
- ліквідації об'єктивних обставин, що уможливають вчинення кримінальних правопорушень чи сприяють досягненню злочинного наслідку.

Загальними запобіжними заходами є: правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, медичні, психолого-педагогічні, соціально-культурні й технічні. Загальнопрофілактичні заходи мають всеохоплюючий характер, визначаючи напрями та методику боротьби зі злочинністю. Це зумовлено тим, що загальносоціальна профілактика кримінальних правопорушень забезпечується передусім розвитком нашої держави як правової країни, країни, у якій найвищою соціальною цінністю визнається людина, створення її матеріально-технічної бази [96, с. 24].

Необхідно зазначити, що запобігання фоновим для злочинності явищам є

важливим складником запобігання злочинності в цілому. При цьому фоніві для злочинності явища є формами масової асоціальної поведінки (наркотизація, алкоголізація, нелегальна міграція, проституція, дитяча безпритульність тощо), їх поширення в перспективі закладає фундамент, окреслює контури майбутньої кримінальності суспільства [230, с. 7].

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене пропонуємо такі заходи загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаним з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом:

1. створення і підтримка у суспільстві атмосфери довіри до системи правоохоронних органів, шляхом висвітлення всіх сторін її діяльності;
2. створення надійного механізму формування штату співробітників, що мають будь-яке відношення до оформлення паспорту або інших особистих важливих документів, що стане на заваді проникненню в нього корумпованих осіб;
3. залучення громадських об'єднань до процесу підготовки і прийняття нормативних актів, що стосуються запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом;
4. держава повинна взятися до цілеспрямованого формування ідеології запобігання злочинності із залученням широких верств населення, найкращих зразків культури та мистецтва. Необхідно культивувати не тільки несприйняття злочинної субкультури, але і витіснення її з культурного простору. Необхідно створити непрохідні моральні бар'єри для потрапляння крайніх або навіть межових зразків продуктів до широкого вжитку. Культурно-ідеологічній експансії злочинності у вітчизняному культурному просторі має бути покладено край [231 **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.89];
5. створення законодавчої бази для запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом;
6. вдосконалення системи правової освіти населення, створення умов для набуття громадянами необхідного рівня правових знань, забезпечення

вільного доступу громадян до джерел правової інформації, зокрема введення спеціальних курсів в шкільну програму та програму вищих навчальних закладів;

7. створення організаційно-правових основ взаємодії державних, правоохоронних органів з громадянами та їх об'єднаннями.

3.2. Спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

Спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності розуміється сукупність заходів протидії злочинності, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки [186**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 144; 232].

Об'єктами спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, як, зокрема, й інших рівнів даного виду суспільної діяльності, є: а) злочинність; б) її детермінанти; в) особа злочинця; г) умови формування особи злочинця, які підлягають корегуванню. У широкому сенсі спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням полягає у: 1) цілеспрямованому здійсненні цього виду запобіжної діяльності як функції; 2) зв'язку з елементами системи «по горизонталі» (взаємодія) і «по вертикалі» (підпорядкування); 3) неухильному виконанні команд управляючого механізму системи; 4) виборі лінії поведінки відповідно до стану об'єкта профілактичного впливу [233, с. 63].

У більш вузькому розумінні спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням мислиться як синтезована кримінологічна теорія і практика організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо) [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 21].

Таким чином, спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням – це не простий і не випадковий набір певних заходів, а

комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних і реальних заходів, які вживаються саме для недопущення чи не вчинення потенційних кримінальних правопорушень на різних етапах їх кримінального формування. Саме тому, як вірно зазначає В.В. Голіна, окреслений запобіжний напрям здійснюється на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях. Більш того, спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням спрямоване не тільки на недопущення конкретних проявів з боку певних осіб, а й на ті негативні явища і процеси в суспільстві, які створюють, так би мовити, певний рівень і структуру криміногенного потенціалу, що проявляється, зокрема, у тяжкості вчинених кримінальних правопорушень [190, с. 21–22].

Спеціально-кримінологічне запобігання має на меті не допустити скоєння реально можливих кримінальних правопорушень, а якщо вони почали відбуватися, то зупинити їх на ранній стадії. Важливою ділянкою запобіжної діяльності є виявлення та усунення так званих криміногенних факторів. При цьому зазвичай використовуються не тільки організаційні, правові й оперативно-розшукові, але й економічні, педагогічні та медичні заходи. Спеціально-кримінологічна профілактика здійснюється у формі відомчих планів або програм підсилення боротьби зі злочинністю. У них передбачається система заходів, спрямованих на профілактику конкретних видів і груп злочинності, злочинності взагалі, злочинності на певній території (держава, регіон). Передбачувані програми заходів реалізуються через взаємодію та взаємоузгодженість діяльності суб'єктів профілактики. Безумовно, ефективність запобігання кримінальним правопорушенням залежить від узгодженості програми боротьби зі злочинністю з концепцією державного плану економічного та соціального розвитку країни [152, с. 169].

Залежно від того, на які криміногенні явища і процеси спрямовані запобіжні заходи, за принципом професіоналізації і спеціалізації кримінологи запропонували їх об'єднати в окремі види запобігання: 1) профілактику випередження; 2) профілактику обмеження; 3) профілактику усунення; 4) профілактику захисту [190, с. 23].

Профілактика випередження – це вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів, яка провадиться задля недопущення виникнення і поширення криміногенних явищ і процесів у суспільному житті [190, с. 24]. Зміст її полягає в тому, щоб заздалегідь інформувати владу про суспільно небезпечні явища, що можуть виникнути в разі вжиття тих чи інших соціально-економічних заходів і безпосередньо або опосередковано детермінувати певні злочинні прояви, наприклад, своєчасне врегулювання суспільних відносин із метою усунення в такий спосіб причин й умов майбутніх (можливих) кримінальних правопорушень щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом. Як з цього приводу зауважив В. В. Лунєєв, інші галузі права, на які покладено завдання оптимального правового регулювання суспільних відносин у різних сферах, а саме в них зосереджено головні причини й умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, міцно відгородилися від надання будь-якої допомоги у вирішенні кримінологічних проблем [234, с. 111].

Профілактика обмеження передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають поширенню в країні, регіоні, місті криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формуванню типових рис різних категорій злочинців [190, с. 26]. Як у зв'язку з цим наголосили К. Ю. Ігошев та І. В. Шмаров, відповідно до цільової орієнтації методи загальної профілактики можуть охоплювати різні способи організації і управління діяльністю, спрямованою на нейтралізацію, обмеження факторів і явищ, які детермінують окремі злочинні прояви та формують типологічні риси тих чи інших категорій злочинців [235, с. 80].

Профілактика усунення визначає таку діяльність суб'єктів, яка нівелює негативні явища та процеси, що активізують злочинні прояви [190, с. 27]. Останні розрізняють залежно від соціального рівня суспільних відносин: від недоліків, зумовлених порушенням функцій державних органів, господарюючих суб'єктів, громадських організацій, службових осіб і поведінкою громадян, до криміногенних явищ та процесів, які охоплюють

значну частину населення. Конкретні криміногенні об'єкти та їх прояви при цьому не просто «виштовхуються» з однієї життєвої сфери в іншу, а реально знешкоджуються, руйнуються, придушуються, взагалі перестають існувати [236, с. 193].

З метою побудови ефективної стратегії запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом пропонуємо імплементувати в правову дійсність України міжнародний досвід. Зокрема видатні американські кримінологи Р. Кларк та М. Фелсон у своїх працях розробили теорію, що є корисною для правоохоронців, які кожного дня стикаються зі злочинністю. Її ідея полягає у тому, що кримінальне правопорушення є результатом реалізації наявної можливості, а тому, якщо мінімізувати можливість вчинення кримінального правопорушення, загальна кількість кримінальних правопорушень зменшиться. При цьому можливість вчинення кримінального правопорушення матиме свою специфіку для кожного з видів кримінальних правопорушень. Ймовірність учинення кримінального правопорушення підвищується в тому випадку, коли в одному місці і часі сходяться потенційний правопорушник і відповідний об'єкт без належної охорони [237].

В американській та західноєвропейській кримінологічній науці достатньо впливовим напрямом є теорія раціонального вибору або так званий неокласичний напрям. Ця теорія ґрунтується на тому, що особа, яка обрала злочинний шлях, прагне до максимальної вигоди від свого вчинку. Рішення індивіда залежать від тієї ситуації, в якій він перебуває – від місця, часу, наявності можливості вчинити кримінальне правопорушення та наявності необхідної інформації [238].

На підставі аналізу іноземного досвіду у спеціально-кримінологічному запобіганні кримінальним правопорушенням, пропонуємо використовувати на практиці три основні стратегії, які допоможуть ефективно та результативно запобігати незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом:

Основною ідеєю першої стратегії є збільшення зусиль, які повинен докласти злочинець для здійснення кримінального правопорушення [237];

Ускладнення вчинення кримінального правопорушення можна забезпечити низкою способів, наприклад: підвищення міцності фізичних перешкод поблизу конкретних об'єктів чи безпосередньо на цих об'єктах; обмеження доступу до певних місць, таких як житлові приміщення або торговельні центри; відволікання правопорушника; обмеження сприятливих чинників, а саме забезпечення умов, коли знаряддя для вчинення певних кримінальних правопорушень відсутні або обмежені [239, с. 198].

Окремо варто звернути увагу на запровадження електронних документів Єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Портал Дія». Ми погоджуємось що наразі існують проблеми з ідентифікацією людини в Інтернеті, крім того існує небезпека доступу сторонніх осіб до акаунта користувача, відсутність гарантій конфіденційності, можливість втручання в систему тощо. Існують ризики несанкціонованого доступу до відповідних ресурсів державного управління та місцевого самоврядування, спроб викрадення особистих даних громадян, у зв'язку з чим виникає питання чи має Україна технічні можливості захищати особисті дані громадян, які містяться на Єдиному державному веб-порталі електронних послуг «Портал Дія» та в разі потреби відбити хакерські напади на Портал Дія [240].

Адже наразі, існуючі технічні засоби не дозволяють на 100% ідентифікувати особу, з якою вона контактує, у віртуальній формі, а тим більше її мотивацію виконувати дії у віртуальному просторі. На прикладі електронного голосування зазначимо, як злочинці можуть зловживати та незаконно використовувати електронні паспорти. Наприклад, намагаючись запровадити електронне голосування, існує ризик масового підкупу виборців за місцями їх проживання, вони можуть контролюватися тими, хто підкупує за акт голосування, тоді як явка на виборчій дільниці створює досить потужні бар'єри для контролювати волевиявлення виборців. Простіше кажучи, коли виборця голосує вдома зі смартфона чи планшета, ті, хто його підкупує, можуть

вільно бачити, як цей голос голосував. У кабінці на виборчій дільниці у виборця є шанс голосувати, як він хоче, навіть якщо він бере гроші за свій голос. Інші транзакції, в яких є необхідність ідентифікації особи, також піддаються ризику зовнішнього втручання через неможливість 100% правильної ідентифікації особи. Наприклад, неможливо ідентифікувати людину під час віртуального іспиту - чи це робить людина, чи хтось інший, чи хтось натякає і людина просто вводить результат. Над цією проблемою слід працювати, і її вирішення стане справжнім новим словом у технологічному прогресі людства [240].

В контексті запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом пропонуємо:

- Підвищити рівень захисту паспорту та інших особистих важливих документів.

- Розробити та запровадити дієву систему захисту Єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Портал Дія», яка унеможливить доступ сторонніх осіб до даних та інформації, яка там міститься та захистить електронні документи, які належать іншій людині від їх використання.

- Поширення серед населення інформації, проведення роз'яснювальної роботи щодо важливості охорони та збереження паспорту та особистих важливих документів.

- Поширення серед населення інформації, проведення роз'яснювальної роботи щодо важливості своєчасного звернення до правоохоронних органів з метою повідомлення факту втрати чи незаконного заволодіння паспорту або іншого важливого особистого документу.

- правову пропаганду, роз'яснювальну роботу серед населення, з метою демонстрації громадянам небезпеку та розповсюдженість незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, способів дії та хитрощі злочинців.

- Підготовка програмного забезпечення, використання існуючих та новітніх технологій, а також розвиток та впровадження технологій, котрі

знижують ризики незаконного збуту та придбання паспортів та інших особистих важливих документів, зокрема з метою блокування та видалення з мережі Інтернет, соціальних мереж повідомлення про продаж, купівлю та виготовлення паспортів та інших особистих важливих документів та ідентифікації осіб, які займаються такими злочинними діями.

Друга стратегія полягає у збільшенні ризиків, які спіткають злочинця під час вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом [237];

Ризик при вчиненні кримінального правопорушення підвищується, коли зростає реальна чи ймовірна небезпека викриття, арешту або засудження. Існує також думка, що кримінальне правопорушення завжди є результатом специфічного «трикутника», сторонами якого є злочинець, жертва кримінального правопорушення й відсутність своєрідного захисника (опікуна) у момент кримінального посягання. Останнім може бути людина (очевидець, поліцейський) або предмет матеріального світу, що ускладнює вчинення кримінального правопорушення. Життя показує, що нерідко «захисниками» як елементами механізму вчинення кримінального правопорушення є поліцейські патрулі, охоронники, схеми спостереження за сусідами, надійні запірні пристрої на дверях, огорожі, освітлення, системи сигналізації, друзі потенційних потерпілих, системи відеонагляду тощо. І чим ближчими один до одного стають умовні сторони трикутника у виді ймовірного злочинця, привабливої «мішені» (жертви, його майна) й відсутності захисника (опікуна), тим більшими є шанси настання злочинного результату [241].

Реальність чи ймовірність арешту може бути посилена шляхом упровадження різних форм спостереження. У свою чергу, спостереження може бути «технічного» (наприклад, магнітний захист на товарах, маркування) або «персонального» характеру. Виділяють три види спостереження: офіційне спостереження, а саме захист власності, виявлення та відлякування правопорушників особами, які спеціально для цього призначені (поліція, служби безпеки тощо); спостереження з боку працівників, які спеціально не

найняті для цього, але в силу своїх обов'язків виконують таку функцію, наприклад, консьєржі, продавці у магазинах, паркувальники, вчителі тощо; природне спостереження, під яким слід розуміти захист осіб і власності звичайними громадянами. Що стосується останнього, то американським дослідником О. Ньюманом розвинена ідея, внаслідок чого виникло поняття «охоронюваного простору». У зміст цього поняття закладена думка, яка полягає в тому, щоб мешканці цього простору повністю контролювали його та почувалися на цій території у безпеці. У результаті дослідником розроблена цілісна концепція запобігання кримінальним правопорушенням за допомогою дизайну навколишнього середовища (crime prevention through environmental design). На переконання О. Ньюмана, ймовірність кримінального правопорушення зменшується, якщо потенційний злодій вважатиме, що його можуть побачити, тим самим можливості спостереження значно збільшуються завдяки правильній організації простору різноманітними способами – дизайн, планування будівель та території навколо них [237].

Таким чином, на нашу думку ефективним для запобігання незаконному заволодінню паспорта або іншим важливим особистим документом буде:

- Обладнання громадських місць засобами відео спостереження та освітлення. Відповідно до чинного законодавства, поняття громадського місця міститься виключно в ст. 1 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», зокрема громадське місце - частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони.

- Роз'яснення серед населення необхідності облаштування надійних заходів безпеки для квартир, автомобілів та особистих будинків.

- Проведення інформаційної компанії щодо небезпеки залишення особистих речей, в тому числі паспорту або іншого важливого особистого документу в салоні автомобіля.

- Проведення роз'яснювальної роботи серед населення стосовно необхідності збереження своїх особистих речей, особливо в місцях масового скупчення людей.

Третя стратегія передбачає зменшення винагороди або вигод, які злочинець розраховує отримати від незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом [237**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Зменшення вигідності від вчинення кримінального правопорушення досягається шляхом зниження цінності об'єкта посягання. Існує чотири способи для вирішення цього питання: фізичне видалення потенційних об'єктів кримінального правопорушення; зменшення спокуси вчинити кримінальне правопорушення; установлення правил щодо обмеження та регулювання правил [239, с. 199].

В контексті незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, пропонуємо:

- розробка та удосконалення системи захисту паспорта або іншого особистого важливого документу, запровадження обов'язкового розміщення фотокартки власника з метою унеможливлення використання важливого особистого документу в злочинних цілях іншою особою.

- введення нових форм важливих особистих документів, що містять спеціальні цифрові носії інформації. Гостра необхідність у введенні таких новацій викликана тим, що велика кількість важливих особистих документів можна з легкістю використовувати без його власника, або підробити. Основна мета – введення в дію електронних документів, в першу чергу це стосується свідоцтва про народження (допоможе запобігати торгівлі людьми) та реєстраційного номеру облікової картки платника податків (буде в нагоді при запобіганні шахрайству в фінансовій сфері та в сфері нерухомості).

- Запровадження електронних реєстрів важливих особистих документів та надання обмеженого доступу до таких реєстрів підприємствам, установам, організаціям, діяльність яких пов'язана з підвищеним криміногенним ризиком

та допоможе здійснювати додатковий контроль за належним використанням паспортів або інших особистих важливих документів не лише правоохоронними органами.

Таким чином, спеціально-кримінологічне запобігання охоплює підходи, спрямовані на скорочення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень, збільшують ризики і втрати від злочинної поведінки для злочинця та намагаються звести до мінімуму переваги від скоєного кримінального правопорушення. Специфіка розглянутих стратегій полягає в тому, що діяльність спрямовується не на зміну поведінки злочинця, а виключно на убезпечення від злочинного випадку. При цьому об'єктом контролю стає не злочинність як сукупність певних кримінальних правопорушень, а шкода та загроза безпеці, що зумовлює винайдення нових методів реагування [239, с. 200].

В контексті спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом окрему роль відіграє взаємодія таких суб'єктів запобіжної діяльності, як Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України та Державна міграційна служба України.

Міністерство внутрішніх справ України (МВС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах: забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [242].

Державна прикордонна служба України. Так, у Державної

прикордонної служби України наявні ефективні інструменти для виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з використанням паспортів або інших особистих важливих документів, які можна використовувати з метою та при перетині державного кордону України. Відповідно до пункту 2 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 57 від 27 січня 1995 року (далі - Правил перетинання державного кордону громадянами України) до особистих важливих документів в даному випадку віднесено, крім паспорту громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, проїзний документ дитини, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу. Окремо, ми вважаємо доцільним до особистих важливих документів, важливих при перетині кордону віднести: свідоцтво про народження дитини, нотаріально посвідчену згоду другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску, нотаріально посвідчену згоду керівника закладу в якому проживають діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, які не досягли 16-річного віку, у супроводі уповноваженої керівником особи, договору про влаштування дитини до прийомної сім'ї.

Відповідно до Правил перетинання державного кордону громадянами України для здійснення прикордонного контролю до повноважень службової особи підрозділу охорони державного кордону, з метою забезпечення встановленого порядку перетину державного кордону України, належать: перевірка паспортних та підтверджуючих документів громадян, які перетинають державний кордон, з метою встановлення їх дійсності та належності громадянину, який їх пред'являє, прикордонний контроль проводити з використанням баз даних про осіб, які перетнули державний кордон, вчинили правопорушення, яким тимчасово обмежено право виїзду з України, про недійсні, викрадені та втрачені паспортні документи, а також інші передбачені законом бази даних, відмовляти громадянину у перетинанні

державного кордону, тимчасово затримувати або вилучати підробленні, недійсні паспортні документи або такі, що належать іншим особам, або використовуються для вчинення кримінального и адміністративного правопорушення, надсилати органу Державної міграційної служби тимчасово затримані чи вилучені паспортні документи осіб, яким відмовлено у перетинанні державного кордону.

Відповідно до статті 20 Закону України «Про державну прикордонну службу України» Органам, підрозділам, військовослужбовцям, а також працівникам Державної прикордонної служби України, які відповідно до їх службових обов'язків можуть залучатися до оперативно-службової діяльності, для виконання покладених на Державну прикордонну службу України завдань надається право: створювати і використовувати в інтересах розвідки, контррозвідувального забезпечення охорони державного кордону України, оперативно-розшукової діяльності, участі у боротьбі з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції інформаційні системи, у тому числі банки даних щодо осіб, які перетнули державний кордон України, осіб, які вчинили правопорушення, протидію яким віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, осіб, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або тимчасово обмежується право виїзду з України, недійсних, викрадених і втрачених документів на право виїзду за кордон та в інших випадках, передбачених законами України.

Державна міграційна служба України. Відповідно до п. 4 Положення про Державну міграційну службу України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 360 від 20 серпня 2014 року відповідно до своїх повноважень Державна міграційна служба України: здійснює оформлення і видачу громадянам України документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, тимчасово затримує та вилучає такі документи у передбачених законодавством випадках, здійснює заходи щодо запобігання та протидії нелегальній (незаконній) міграції, іншим порушенням міграційного законодавства, здійснює державний контроль за дотриманням законодавства у

сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів у передбачених законодавством випадках, притягає порушників до адміністративної відповідальності, обмін статистичною та аналітичною інформацією з питань запобігання нелегальній міграції, здійснення заходів щодо запобігання нелегальній міграції, іншим порушенням міграційного законодавства. Беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції на державному кордоні України, у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, незаконними воєнізованими або збройними формуваннями, організованими групами та злочинними організаціями, що порушили порядок перетинання державного кордону України.

Аналізуючи думки науковців щодо визначення порядку взаємодії між Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією України, Державною прикордонною службою України та Державною міграційною службою України, пропонуємо впровадження та удосконалення таких форм взаємодії між ними щодо запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом:

1) Забезпечення обміну статистичною інформацією про кримінальні правопорушення, а також щодо осіб, які порушують порядок використання паспорту або іншими важливими особистими документами. Ця форма взаємодії залишається найбільш розповсюдженою. Крім того, при анкетуванні працівників правоохоронних органів виявилось, що такий вид взаємодії практично єдиний, який на сьогодні застосовується в діяльності правоохоронних органів щодо запобігання аналізованим кримінальним правопорушенням .

2) Надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні та затриманні осіб, які порушили або намагаються порушити державний кордон чи провадять іншу протиправну діяльність на кордоні.

3) На підставі отриманої інформації про осіб, які мають намір здійснити незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, місць і механізмів їх протиправної діяльності організувати та здійснити заходи щодо її реалізації шляхом документування такої діяльності та затримання злочинців.

4) спільне здійснення заходів щодо запобігання, виявлення і припинення кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним заволодінням паспорту або іншим важливим особистим документом.

5) Оперативним шляхом перевірка осіб, обвинувачених по кримінальних справах за фактами незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, які звільнені від покарання, з метою викриття фактів продовження ними злочинної діяльності.

6) розроблення спільних пропозицій щодо запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

7) спільні заходи з обміну досвідом запобіжної діяльності та підвищенню кваліфікації співробітників правоохоронних органів.

8) узагальнення практичних рекомендацій міжнародних і міждержавних правових норм із питань співробітництва у сфері боротьби з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом.

9) вивчення форм координації діяльності служб інших державних органів, поширення позитивного досвіду.

10) обмін досвідом зі створення та функціонування інформаційної системи, що використовується у боротьбі із правопорушеннями.

11) здійснення координації діяльності з питань, що виникають у процесі співробітництва, включаючи створення робочих груп.

12) спільні заходи щодо правової пропаганди. У зв'язку з цим, об'єднання зусиль правоохоронних органів має важливе значення для підвищення ефективності правової пропаганди.

13) проведення спільних науково-практичних конференцій із проблем удосконалення правового регулювання діяльності у боротьбі з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом [243, с. 7–8].

Ці та інші заходи, ми запропонували в межах Комплексного цільового плану запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом на період 2020–2022 роки у Додатку Е, який було впроваджено в практичну діяльність Національної поліції України (Додаток Є).

Потреба в розробленні Комплексного цільового плану запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом на період 2020–2022 роки викликана тим, що взаємодія між правоохоронними органами постійно піддається критиці. На жаль, причиною цього є недосконалість теоретичного розроблення проблеми взаємодії. Більшість фахівців розглядають взаємодію на рівні конкретних суб'єктів, проте не враховується комплексний характер взаємодії. Адже кінцевою метою її є вчасне запобігання кримінальним правопорушенням, підвищення стану розкриття кримінальних правопорушень, нейтралізація (усунення) причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 63].

Підсумовуючи, варто зазначити, що з метою забезпечення ефективного запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом важливим є налагодження взаємодії між Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією України, Державною прикордонною службою України та Державною міграційною службою України. Водночас, враховуючи невизначеність порядку цієї взаємодії, на сьогодні вважаємо її неефективною. Для підвищення її ефективності необхідно створення нормативних актів та затвердження комплексних програм запобігання злочинності та охорони громадського порядку.

Пропонуємо більш детально зупинитися на індивідуальному запобігання

кримінальним правопорушенням, як різновиду запобігання злочинності щодо конкретної особи. В основі такої діяльності лежать обґрунтоване припущення, прогноз і правова підстава, що та чи інша особа потенційно може вчинити кримінальне правопорушення. Метою такого виду запобігання є безпосередній вплив на свідомість особи, а через цей вплив – зміна поведінки за рахунок свідомих спонукань самого об'єкта індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням [245, с. 194].

Індивідуальне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом повинно реалізовуватися до виникнення злочинного наміру і пов'язане з нейтралізацією небезпеки потенційного кримінального правопорушення, крім того воно спрямоване на зменшення ризиків рецидиву, з цією метою вживаються заходи для полегшення соціальної реінтеграції злочинців при поверненні у суспільство. Ризик вчинення повторного кримінального правопорушення викликаний формуванням відхилень у психіці злочинців, які за допомогою здобутих навичок втратили бажання вести правовий спосіб життя. Крім того, не можна залишати осторонь той факт, що злочинці мають стійкий зв'язок з іншими кримінальними елементами, які так само пропагують та заохочують незаконний спосіб життя [191, с. 14].

Індивідуальне запобігання злочинності передбачає перш за все вплив на тих осіб, від яких можливо очікувати вчинення кримінальних правопорушень проти власності, шахрайства та в тому числі незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, крім того важливо здійснювати вплив не лише на злочинця але й на його оточуюче та соціальне середовище. Цей вид діяльності являє собою цілеспрямовану роботу з конкретною людиною та його найближчим середовищем [246, с. 448–449].

Основними кримінологічними принципами ресоціалізації осіб, є попередження індивідуальних злочинів щодо довготермінових ув'язнених; запобігання рецидиву на всіх етапах процесу ресоціалізації засуджених; вивчення соціально-демографічних особливостей, що

характеризують особу правопорушника, з метою подальшого використання їх для індивідуалізації підходів до ресоціалізації злочинців [281].

Таким чином, перед державою стоїть важливе завдання, метою якого є надання злочинцям, в тому числі тим, які незаконно посягали на паспорт або інший важливий особистий документ потрібних життєвих навичок, професійного виховання, навчання та здобуття освіти.

Суб'єктами індивідуального запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом є правоохоронні органи, установи відбування покарання, соціальні служби, адвокати, ЗМІ, тощо.

Органами внутрішніх справ розроблено безліч схем, які враховують особливості оцінки об'єктів інтересу в умовах дотримання конспірації. Цікавою, є схема (Додаток М), розроблена під завдання оперативно-розшукової діяльності для вивчення об'єкта оперативного інтересу, в тому числі її рекомендуємо використовувати при розслідуванні незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом. Основний акцент цієї схеми зроблено на основний вид діяльності співробітника – спілкування. Її змістовна частина забезпечує збір інформації про особистість злочинця, який вчинив незаконне посягання, в тому числі на паспорт або інший особистий важливий документ, необхідну для прийняття рішень за різними аспектами оперативно-розшукової діяльності [156]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.20]. Ця «схема» є основою для складання планів цілеспрямованих спостережень і бесід, вона допомагає оперативним співробітникам підбирати конкретні прийоми для вирішення специфічних завдань вивчення об'єкта. Разом із тим запропонована «схема» відкрита для доповнень і змінювань, пов'язаних зі змінами умов і завдань вивчення особистості [156, с.23].

Об'єктом індивідуального запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом є: поведінка та спосіб життя осіб з високою ймовірністю вчинення кримінального правопорушення ; соціальні елементи, їх особистості, які відображають антисуспільну спрямованість; деякі соціально значущі при формуванні й реалізації умислу

психофізичні особливості індивідів; несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші довготривалі діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію й полегшують вчинення кримінального правопорушення [245, с. 194-195] може стати у нагоді.

Індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом здійснюється за допомогою системи заходів, які поєднуючись взаємодоповнюють один одного, зокрема:

руйнування (знищення) негативного типу характеру («вибух» і «реконструкція» характеру) особи, яка схильна до незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим документом [247, 247];

перебудова мотиваційної сфери і самосвідомості (об'єктивним переосмисленням власних переваг та недоліків; переорієнтація самосвідомості; прогнозування наслідків негативного поведінки; Може стати у нагоді заходи переконання, зокрема логічне обґрунтування особі думки про відмову від криміногенної поведінки, злочинних намірів, антисуспільних установок [245, с. 196].

перебудова життєвого досвіду (обмеження; навчання; чітка регламентація способу життя); працевлаштування, поліпшення побутових умов, зміна способу життя, підвищення соціального статусу, освіти, отримання престижної спеціальності, лікування, тощо [245, с. 196].

попередження негативної (злочинної) і стимулювання позитивної (правомірної) поведінки (покарання і заохочення; змагання; позитивні перспективи) [248].

Індивідуальне запобігання злочинної поведінки осіб, які посягають на паспорт або інший особистий важливий документ має складатися з послідовного усунення об'єктивних негативних явищ соціально-економічного, ідеологічного, соціально-психологічного характеру; викорінювання негативних обставин в організації їх життя, діяльності, побуті й дозвіллі; з обов'язкової реалізації принципу невідворотності відповідальності за свою поведінку:

усунення криміногенних чинників, що сприяють мотивації того чи іншого виду їх злочинної поведінки [182, с. 176].

Процес індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням умовно можна поділити на наступні етапи:

1) виявлення й постановка на облік осіб, від яких через їх антигромадські погляди й поведінку можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень , в тому числі посягань на паспорти або інші особисті важливі документи;

Перший етап полягає у виявленні засуджених, схильних до протиправної поведінки. В попередньому розділі ми визначили, що злочинець, який посягає на паспорт або інший особистий важливий документ, є переважно громадянином України, чоловічої статі віком від 30 до 50 років, який має повну загальну середню освіту та, як правило, є працездатними, водночас не працює і не навчається.

Вітчизняний кримінолог О.М. Джужа індивідуальну профілактику визначає як процес впливу на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень , соціальне оточення. Цей вид діяльності є цілеспрямованою роботою з конкретною людиною та її найближчим оточенням. Об'єктами такої профілактики є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну ймовірність учинення ними кримінальних правопорушень . Погляди, мотиви, система ціннісних орієнтацій особи можуть стати основою для профілактичного впливу на неї лише тоді, коли ці погляди, мотиви, орієнтації мали вияв в антигромадській поведінці. Зважаючи на механізм злочинної поведінки, індивідуальна профілактика має бути спрямована на особу та її негативні риси, на середовище, що формує цю особу, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують учинення кримінальних правопорушень . Так, зауважимо, що йдеться про безпосередню діяльність відповідних суб'єктів, тобто тих, від кого виходить такий вплив [249, с. 301].

2) організація спостереження й отримання оперативної інформації про поведінку, погляди взятих на облік осіб.

Основним завданням цього етапу є вивчення осіб, схильних до протиправної поведінки, з метою планомірної та диференційованої організації процесу запобіжного впливу. Індивідуальна робота проводиться з урахуванням особливостей особистості правопорушників, ступеня їх соціальної занедбаності, небезпеки вчиненого кримінального правопорушення та інших даних, що мають значення для правильного вибору виховних засобів і методів [250, с. 231].

3) організація і здійснення комплексу оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів з метою недопущення вчинення потенційними правопорушниками кримінальних правопорушень ;

Для успішного виявлення причин та умов, які сприяють заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом, працівники оперативних підрозділів, перш за все, вивчають оперативну обстановку на обслуговуваній території; ретельно аналізують дані, які можуть свідчити про готування до кримінальних правопорушень , пов'язаних із заволодінням паспорту або іншим особистим важливим документом, або вчинення таких кримінальних правопорушень ;

4) організація належного аналізу ефективності профілактичних засобів і методів щодо осіб, які підлягають профілактичному впливу [245, с. 195-196].

Заходи запобіжного впливу спрямовуються на конкретних осіб із проявами ризикової поведінки. Інтервенція на індивідуальному рівні часто супроводжує інтервенцію, спрямовану на групу людей. Такі заходи, серед іншого, можуть передбачати проведення оцінки особистості та розробку схеми потрібних дій і заходів, включаючи призначення наставника або куратора, котрий допоможе молодій людині знайти роботу чи взятись за навчання. На індивідуальних засадах із молоддю працюють працівники освіти, соціальні працівники, контактні особи з різних установ, наставники й учасники муніципальних схем співпраці органів поліції, освіти та соціального забезпечення [226, с. 65].

До основних заходів індивідуального запобігання незаконному

заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом відносяться: заходи переконання – процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від антигромадської поведінки, антисуспільних установок; заходи соціальної допомоги – працевлаштування, поліпшення побутових умов, зміна способу життя шляхом підвищення соціального статусу, освіти, отримання престижної спеціальності, лікування, встановлення корисних контактів, вибору життєвих перспектив тощо; заходи обмеження – профілактичний контроль за місцем проживання або навчання особи з боку правоохоронних органів із залученням громадськості; заходи примусу – адміністративний арешт і адміністративне затримання, штраф, адміністративний нагляд, улаштування у приймальники-розподільники тощо [251].

Медико-психіатричні заходи корекції є ще одним напрямком виправлення поведінки особи, яка посягає на паспорт або інший особистий важливий документ. У другому розділі дисертації вказувалося, що 78,32% злочинців, які вчинили незаконне заволодіння особистим важливим документом було скоєно злочинцями, у яких було встановлено наявність тих чи інших психічних аномалій. Найпоширенішими психічними відхиленнями у злочинців при вчиненні вказаних кримінальних правопорушень, є несоціалізований і соціалізований розлад поведінки, а також дисоціальний розлад особистості [252]. Несоціалізованим розлад поведінки характеризується порушенням взаємин злочинця з іншими людьми у суспільстві.

Важливо зазначити, що комплекс заходів, що охоплює система індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням спрямованим на незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом не є суворим алгоритмом для працівників правоохоронних органів. За допомогою програмного забезпечення необхідно створювати сприятливу атмосферу для вибору, з огляду на конкретні умови. Однак свобода вибору є відносною, оскільки має бути обмежена рамками законності, відомчими нормативними актами, обов'язковим прокурорським наглядом і визначатися інтересами оптимального досягнення результату в конкретних умовах [253, с.

440].

Корисним постає досвід інших країн, який Україна обов'язково повинна використовувати у діяльності щодо запобігання кримінальним правопорушенням. Наприклад, у ФРН існує інформаційно-довідкова система «ШРОЛЬ», яку використовують підрозділи поліції, федеральне відомство з охорони Конституції, земельні відомства з охорони Конституції, митна служба і прикордонна охорона. Федеральний блок системи охоплює всі існуючі інформаційні масиви, дані про осіб, затримання, вчинені кримінальні правопорушення тощо. У країнах Скандинавії уже впродовж 30 років діє комісія з профілактики кримінальних правопорушень та обстеження низькооплачуваних груп населення. Комісія, зокрема, складає оглядові оціночні таблиці кожного делінквента, починаючи з того моменту, коли він потрапив у поле зору поліції, і до його виправлення. Відтак здійснюється збирання інформації про особисте життя, склад родини, захворювання, психічний стан тощо. У цих країнах розроблено правила доступу державних службовців до такої інформації, а також механізм своєчасного вилучення цих даних у разі виправлення. Скажімо, у Німеччині при використанні сучасних розробок створена комп'ютерна програма, що дозволяє здійснювати автоматичний контроль за правильним і своєчасним вилученням із оперативної пам'яті ЕОМ матеріалів, строк давності яких збіг [254, с. 54].

Пошук і встановлення прогностично значущих ознак злочинної поведінки є головним, але не вичерпним завданням прогнозування. Передбачається, що на кожну особу, щодо якої складається прогноз, створюється індивідуальний банк даних, тому прогностичний висновок багато в чому залежить від кількості прогностичних ознак, що його обґрунтовують, тобто отриманої відповідно до чинного законодавства інформації. Відтак неодмінною умовою дієвості прогнозування й подальшого запобігання є ретельне вивчення особи, щодо якої планується здійснення індивідуального впливу або корекції, на предмет установлення наявності в неї прогностичних ознак, які містяться в дослідницькій карті [182, с. 179].

Критерієм результативності індивідуально-запобіжної діяльності є відсутність рецидиву кримінальних правопорушень та недопущення вчинення кримінальних правопорушень, що готувались. Крім того, варто враховувати зміни, які відбулися в самій особистості, в її способі життя. Індикаторами таких змін є ставлення до суспільства, праці, рівень морально-культурних цінностей, тощо [245, с. 196].

Основні проблеми діяльності щодо індивідуального запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом є:

1) недосконалість нормативно-правового регулювання щодо індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням ;

2) неефективна організація діяльності щодо індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням ;

3) недостатній рівень організації інформаційного та аналітичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ щодо індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням ;

4) неефективність використання тактичних прийомів щодо індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням ;

5) відсутність критеріїв оцінки діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання кримінальним правопорушенням ;

б) відсутність сучасних комплексних досліджень щодо місця індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням органами внутрішніх справ у системі протидії злочинності [245, с. 196-197].

Таким чином, індивідуально запобігти незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом, в сучасних умовах доволі складно, але можливо. Головною метою держави є зниження рівня цього виду злочинності хоча б до певного мінімального рівня, який під силу державі й суспільству, з урахуванням сучасних економічних, соціальних та інших умов.

Підсумовуючи вищезазначене, в контексті спеціального запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим

документом пропонуємо:

- підвищити рівень захисту паспорту та інших особистих важливих документів.

- впровадити європейський підхід до «чотирирівневого контролю в'їзду», який включає не лише відповідну ієрархію органів та міжвідомчу взаємодію всередині країни, але й законні дії у третіх країнах та співпрацю із уповноваженими органами сусідніх країн;

- поширювати серед населення інформацію, проведення роз'яснювальної роботи щодо важливості охорони та збереження паспорту та особистих важливих документів.

- поширювати серед населення інформації, проведення роз'яснювальної роботи щодо важливості своєчасного звернення до правоохоронних органів з метою повідомлення факту втрати чи незаконного заволодіння паспорту або іншого важливого особистого документу.

- здійснювати правову пропаганду, роз'яснювальну роботу серед населення, з метою демонстрації громадянам небезпеку та розповсюдженість крадіжок, способів дії та хитрощі злочинців.

- підготувати програмне забезпечення, використання існуючих та новітніх технологій, а також розвиток та впровадження технологій, котрі знижують ризики незаконного збуту та придбання паспортів та інших особистих важливих документів, зокрема з метою блокування та видалення з мережі Інтернет, соціальних мереж повідомлення про продаж, купівлю та виготовлення паспортів та інших особистих важливих документів та ідентифікації осіб, які займаються такими злочинними діями.

- обладнання громадських місць засобами відео спостереження та освітлення. Відповідно до чинного законодавства, поняття громадського місця міститься виключно в ст. 1 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», зокрема громадське місце - частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням,

або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони.

- роз'яснювати серед населення необхідності облаштування надійних заходів безпеки для квартир, автомобілів та особистих будинків.

- провести інформаційну компанію щодо небезпеки залишення особистих речей, в тому числі паспорту або іншого важливого особистого документу в салоні автомобіля.

- провести роз'яснювальну роботу серед населення стосовно необхідності збереження своїх особистих речей, особливо в місцях масового скупчення людей.

- розробити та удосконалити систему захисту паспорта або іншого особистого важливого документу, запровадити обов'язкове розміщення фотокартки власника на будь-яких особистих важливих документах з метою унеможливлення їх використання в злочинних цілях.

- введення нових форм важливих особистих документів, що містять спеціальні цифрові носії інформації. Гостра необхідність у введенні таких новацій викликана тим, що велика кількість важливих особистих документів можна з легкістю використовувати без його власника, або підробити. Основна мета – введення в дію електронних документів, в першу чергу це стосується свідоцтва про народження (допоможе запобігати торгівлі людьми) та реєстраційного номеру облікової картки платника податків (буде в нагоді при запобіганні шахрайству в фінансовій сфері та в сфері нерухомості).

- запровадження електронних реєстрів важливих особистих документів та надання обмеженого доступу до таких реєстрів підприємствам, установам, організаціям, діяльність яких пов'язана з підвищеним криміногенним ризиком та допоможе здійснювати додатковий контроль за належним використанням паспортів або інших особистих важливих документів не лише правоохоронними органами.

3.3. Віктимологічні заходи запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

Віктимологія (victima – жертва и logos – вчення) – це наука, яка вивчає потерпілих від кримінальних правопорушень, випадкових подій, стихійних лих. Одним із розділів є кримінальна віктимологія, яка представляє собою систему знань про жертв кримінальних правопорушень, закономірності та чинники їх поведінки, типові ситуації, що призводять до злочинних посягань, а також заходи віктимологічного запобігання [186, с. 122].

Згідно Л.В. Франку, головними функціями віктимології є: отримання нової інформації про причини злочинності, про механізм злочинної поведінки з метою її використання в процесі запобігання кримінальним правопорушенням; про механізм взаємозв'язку злочинця та постраждалого від кримінального правопорушення; оцінка справжнього стану злочинності завдяки аналізу віктимізації; використання віктимологічної інформації в процесі призначення покарання та для вдосконалення процесу компенсації шкоди потерпілим від кримінального правопорушення [255, с. 138].

Як предмет вивчення кримінологічної віктимології незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом ми використовували:

- віктимологічну характеристику жертв (потерпілих) від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом як на соціальному (статистичному), так і на індивідуальному (фізичному) рівнях, згідно з їх класифікаційними диференційованими ознаками і властивостями віктимності певних груп ризику;

- соціальні та особистісні (об'єктивні і суб'єктивні) причини й умови, які сприяють становленню потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом; їх роль у генезисі й механізмі кримінального правопорушення; особистісно-ситуаційна природа взаємодії злочинця і жертви під час вчинення кримінального правопорушення

(віктимологічна ситуація);

- комплекс запобіжних заходів, спрямованих на потерпілого та потенційну жертву незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом на різних соціальних, у тому числі на індивідуальному (фізичному), рівнях;
- шляхи, засоби та способи захисту і відшкодування збитків, заподіяних потерпілому (жертві) внаслідок злочинного посягання на паспорт або інший особистий важливий документ [256, с. 5].

Віктимологічна характеристика жертв (потерпілих) від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

В міжнародному праві термін «жертва» охоплює осіб, яким було заподіяно шкоду, включаючи тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальний збиток, істотне обмеження їх основних прав внаслідок діяльності або бездіяльності, які порушують чинне кримінальне законодавство держави. Міжнародні акти і поняття жертви включають і осіб, яким було заподіяно шкоду, включаючи тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальний збиток, істотне обмеження їх основних прав внаслідок діяльності або бездіяльності, які ще не порушують чинне кримінальне законодавство держави, але є порушенням міжнародно прийнятих норм стосовно прав людини. Особа може вважатися жертвою, навіть якщо правопорушника не було встановлено, він не був арештованим, притягнутим до відповідальності і засудженим. Жертвами також визнаються близькі родичі або утриманці безпосередньої жертви або особи, яким було заподіяно шкоду при спробі надати допомогу жертвам, які знаходилися в тяжкому стані, або запобігти віктимізації [257].

Віктимологічна характеристика жертв незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом в Україні визначається наступними показниками. За статтю переважають чоловіки 54 %, частка жінок складає 46%. Така тенденція пояснюється тим, що серед чоловічої частини населення порівняно більша частка осіб із віктимогенними деформаціями

особистості, а також тих, хто потрапляє у ситуації, які несуть загрозу протиправних посягань [258, с. 3]. В ході проведеного аналізу судової практики було з'ясовано, що потерпілими від незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом були: молодь від 18 – 24 років (18,7%), чоловіки віком від 35 до 45 років (35,3%), жінки – віком від 30 до 50 років (28,2%), особи похилого віку 68 – 80 років (9,6%). У більшості випадків потерпілими стають громадяни України – 91 % (Додаток А,Б). Таким чином, за віком найбільшою віктимною активністю вирізняються особи трьох вікових груп, а саме: перший віковий період 18-24 роки, другий 30-50 років та третій 68-80 років [259, с. 219].

Перший віковий період - 18 – 24 років переобтяжений одночасним виконанням нових соціальних ролей, великою кількістю міжособових стосунків, різким збільшенням потреб при обмежених матеріальних можливостях для їх задоволення, відсутністю життєвого досвіду у вирішенні численних проблем і перешкод на шляху до реалізації життєвих планів [258, с. 4].

Другий віковий період - 30 - 50 років характеризується станом фрустрації й апатії, викликаними життєвими невдачами, втратою суспільно корисних зв'язків, переоцінкою цінностей та зміною ієрархії потреб. Усе це, супроводжується соціальним відчуженням, невизначеністю буття, антисуспільними установками жити за обставинами, що підвищує уразливість людей зрілого віку перед злочинними посяганнями [258, с. 4]. Оскільки громадяни віком до 40 років являють собою найактивніший у соціальному та економічному аспекті прошарок населення, тому вони найчастіше і страждають.

Третій віковий період 68 – 80 років. Особи похилого віку як правило стають довірливі, добродушні, нездатні швидко орієнтуватися у складних (непередбачених) ситуаціях, починають прогресувати вади здоров'я, зміни відбуваються в опорно-руховому апараті, погіршуються рефлексорні процеси координації рухової діяльності на рівні центральної нервової системи та

периферичної структури, не останню роль відіграє самотність, що робить таких осіб «легкою здобиччю» [260260, с. 462; 261, с. 63].

Серед потерпілих осіб похилого віку переважають жінки, що можна пояснити подвійною слабкістю жінок похилого віку, крім того, варто врахувати, що тривалість життя жінок довші. Одержані дані дозволяють стверджувати, що особи похилого віку є надзвичайно уразливими, а тому потребують посиленого захисту з боку держави. Підвищена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинювані щодо таких осіб, є справедливою та морально виправданою [260, с. 463-464].

За соціальним становищем і рівнем доходів у структурі жертв можна виділити, як правило, соціально невлаштованих осіб із невизначеним родом занять, без стабільного джерела доходів та проблемами з комунікаціями. Такі особи дезадаптовані до нових, ринкових умов організації суспільного життя [258, с. 4]. Водночас, необхідно зазначити, що спосіб, мотив та мета вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, може слугувати підставою для незаконного посягання на особисті документи осіб, які займають поважне становище у суспільстві.

Важливою характеризуючою ознакою жертв незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом є їх освітній рівень. Вищу освіту мали 31% жертв, середню освіту отримали 28%, середню-спеціальну – 26%, не мали середньої освіти 8% жертв (Додаток А,Б).

Жертви нерідко мають особисті відносини із потенційними злочинцями, частіше від інших потрапляють у небезпечні ситуації, не дбають про власну безпеку [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 4]. Так, за даними дослідження 86 % жертв не мали близьких або родинних стосунків із злодієм, однак близько 45 % жертв знали або мали певну інформацію про правопорушника (Додаток А,Б).

Серед жертв незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом абсолютну більшість (89,5%) становили мешканці міст, сільських жителів було відповідно 10,5% (Додаток А,Б). Серед головних

чинників віктимності сільських жителів, є: їх непоінформованість про специфіку міської злочинності в цілому, і незаконного посягання на особисті важливі документи, зокрема, його найпоширеніші прояви; більш низький рівень правової обізнаності, а також недостатня адаптація до умов міського життя [262, с.9].

Підсумовуючи, варто зазначити, що за віктимологічними ознаками потерпілий від незаконного заволодіння паспорту або іншим особистим важливим документом це:

- громадянин України,
- мешканець міста,
- в переважній більшості чоловік,
- вік якого сягає від 35 до 45 років,
- має середню освіту, але соціально невлаштований та без стабільного джерела доходів,
- має певну інформацію про правопорушника.

Соціальні та особистісні (об'єктивні і суб'єктивні) причини й умови, які сприяють становленню потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом; їх роль у генезисі й механізмі кримінального правопорушення ; особистісно-ситуаційна природа взаємодії злочинця і жертви під час вчинення кримінального правопорушення (віктимологічна ситуація).

Основним категоріальним поняттям віктимології є віктимність. Це поняття введене в науку Л. В. Франком, який вважав, що «поведінка людини може бути не лише злочинною, але й необачною, ризикованою, легковажною, іноді – провокаційною, отже, небезпечною для самої людини, що збільшує можливість злочинної дії проти неї. У цьому сенсі додаткового значення набувають й інші характеристики особистості: вік, стать, соціальний статус, соціальні ролі, професія, готовність діяти в критичній ситуації певним чином, оточення, конкретна ситуація, поведінка третіх осіб і т. ін. [255].

Щодо вивчення віктимності варто зазначити таке:

- віктимність як об'єкт віктимологічного моделювання розглядають, по-перше, як негативне соціальне явище, а по-друге як індивідуальну властивість;
- дослідження об'єктів віктимологічного моделювання здійснюють у динаміці (вивчаючи минуле, сучасне і формулюють висновки для майбутньої діяльності);
- змодельовані віктимологічні явища розвиваються поступово (кількісні зміни, накопичуючись, стають якісними, унаслідок чого формується новий стан досліджуваних віктимологічних явищ) [263, с. 174-175].

Деякі вчені виділяють два конститутивних типи віктимності: 1. особистісна (як об'єктивно існуюча у людини якість, що виражається в суб'єктивній здатності деяких індивідуумів ставати жертвами певного виду кримінальних правопорушень в умовах, коли була реальна й очевидна для буденної свідомості можливість уникнути цього); 2. рольова (як об'єктивно існуюча в даних умовах життєдіяльності характеристика деяких соціальних ролей, що виражається в небезпеці для осіб, що їх виконують, незалежно від своїх особистісних якостей, піддатися певного виду злочинних посягань лише в силу виконання такої ролі) [264 **Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

В якості основних орієнтирів у соціально-психологічному дослідженні жертви незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом було використано: наявність і характер домінуючих інтересів; критичність (обачність) жертви; її поінформованість (зокрема, кримінологічна (віктимологічна)), життєвий досвід; правова освіченість і культура; ставлення жертви до тіньових економічних відносин; особливості виявлення довір'я, притаманні жертви; ставлення жертви до ризику [262262, с. 10].

Одержані дані свідчать, що здійснення багатьох кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом стає можливим лише завдяки готовності потенційних жертв споживати продукцію тіньового сектору економіки, брати участь у неформальній зайнятості, а іноді й у відверто протизаконній діяльності, халатне відношення до збереження свого майна, корисливість,

жадібність, прагнення до швидкого збагачення. Основними чинниками віктимізації таких жертв є низький рівень їх правосвідомості, правовий нігілізм, морально-психологічна нестійкість, вади соціального виховання, а також сформовані внаслідок цього негативні звички, що обумовлюють відповідний спосіб життя [262, с.11].

При вивченні кримінальних проваджень щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом було виділено дві групи віктимологічних ситуацій, які зумовили вчинення незаконного посягання на паспорт або інші особисті важливі документи. Попередньо варто зазначити, що стосовно поведінки 15,3 % (44) потерпілих дані відсутні.

Перша група - це ситуації, які мали негативний характер 73,5 % (210): а) ситуації, які мають характер поштовху, що об'єктивно провокують, штовхають злочинця на вчинення кримінального правопорушення . У разі реалізації вони виступають у вигляді приводу для вчинення кримінального правопорушення 43,4% (91). Поведінка потерпілих полягала в запрошенні малознайомих або незнайомих осіб до помешкання, у розпиванні з ними спиртних напоїв, залишення паспорту чи іншого особистого важливого документу в якості застави, передача паспорту сторонній особі, тощо; б) ситуації, в яких поведінка потерпілого створює об'єктивну можливість вчинення кримінального правопорушення , хоча й не виступає як поштовх 56,6 % (119) (Додаток А,Б). Поведінка потерпілого полягала в легковажності, яка проявлялася у залишенні відкритим автомобіля, дверей і вікон жилого приміщення, необачливе зберігання документів у гаманці, залишення на видному місці без нагляду гаманця, халатне відношення до особистих речей, залишення паспорту або іншого важливого особистого документу без нагляду, тощо. До цієї ситуації також необхідно віднести некритичні дії потерпілого, що власною поведінкою дозволяє злочинцю продовжувати злочинну діяльність і надалі [265, с. 60].

Друга група - це ситуації, які мають позитивний характер 11,2 % (32): а) ситуації, які мають характер поштовху, в яких поведінка потерпілого позитивна, тобто він своїми діями не провокує, але розвиток ситуації

призводить до того, що він стає жертвою [265, с. 60] незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом 54,3% (17) (Додаток А,Б). Наприклад, потерпілий звернувся до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи організації з метою отримання окремих послуг, передбачених законодавством (вклеювання фотокартки в паспорт, отримання кредиту, оформлення закордонного паспорту), але працівник, який уповноважений на надання послуг заволодів таким паспортом або іншим важливим особистим документом; б) ситуації, в яких поведінка потерпілих є нейтральною з точки зору впливу на поведінку злочинця й нанесення шкоди його діями 45,7 % (15).

Раніше зазначалося, що ризик стати жертвою злочину залежить від правильності і своєчасності розпізнавання джерел та видів кримінальних загроз. Проведене нами Інтернет-опитування понад 3002 громадян (2015 р.) засвідчило доволі стереотипні уявлення громадян про кримінальні загрози і показало певну дезорієнтованість у визначенні їх джерел. Останніх вказувалося декілька одночасно. Уже традиційно люди з пересторогою ставляться до незнайомих людей, які видаються підозрілими та можуть виношувати злочинні наміри (62 %); насторожує також перебування у малолюдних місцях у темний час доби (67 %), а також імовірність потрапляння у непередбачувані ситуації (44 %). І лише 15 % опитаних убачають джерело віктимізації у власній небезпечній поведінці [278, с. 165].

При вивченні архівних кримінальних проваджень щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом було встановлено ставлення потерпілого до обрання злочинцем саме їх у ролі жертви кримінального правопорушення 35,4 % (101) вважають – випадковий збіг обставин, 15,4 % (44) особи вважають, що вплинула неуважність у громадських місцях щодо збереження паспорту або важливих особистих документів, 20,1% (57) впевнені, що постраждали через надмірну довірливість та відсутність критичного мислення. Щодо перебування у нетверезому стані, то таких осіб було 8,1 % (23). Щодо 21% (60) потерпілих відсутні дані стосовно їх особистого

ставлення до своєї поведінки в якості жертви (Додаток А,Б). Ця відповідь підкреслює що віктимна поведінка потерпілого багато в чому обумовлює, що проти нього вчиняється злочин. Так, наприклад, кожне десяте – дванадцять посягань на індивідуальні транспортні засоби та речі які в ньому містяться відбуваються внаслідок недбалості потерпілих, які залишають транспортні засоби із незачиненими дверима, відкритим вітровим склом, тощо [8, с. 9].

Із наведених відповідей простежується загальна тенденція до втрати контролю за оточуючим середовищем, побудовою і реалізацією своїх життєвих планів, передбачуваністю розвитку подій та поведінки партнерів зі спілкування. В умовах зростання соціальної конфронтації на ґрунті матеріальної нерівності і соціальної несправедливості значна частина суспільства дезорієнтована у визначенні джерел віктимізації, не вірить у спроможність захиститися від злочинних посягань власними силами і вбачає небезпеку з усіх сторін одночасно. Даються взнаки різке погіршення криміногенної ситуації, а також патерналістські установки певної частини суспільства. Більшість людей покладає перебільшені надії на захист з боку держави, або ж сподівається на везіння, сприятливий збіг обставин, допомогу ближнього [278, с. 165].

За ступенем зв'язку зі злочинною поведінкою віктимність може проявлятися у двох формах: евентуальна (від лат. «*eventus*» – випадок) і децидивна (від лат. «*decido*» – рішення) віктимність. Евентуальна (потенційна) віктимність означає можливість за певних обставин, випадку чи ситуації стати жертвою кримінального правопорушення. Децидивна віктимність (віктимність у дії) включає девіантну поведінку, цілепокладання, які служать каталізатором кримінального правопорушення [266, с. 139].

У сучасній літературі методологічно і онтологічно віктимність пропонується розглядати як феномен, що реалізовує себе на трьох рівнях: індивідуальному, особливому і загальному. На індивідуальному рівні віктимність виявляється у злочинних діях із нанесенням шкоди або залишається потенційною можливістю окремої особи стати жертвою кримінального правопорушення за певних умов та обставин. На другому, особливому рівні

можна розглядати віктимність окремих груп населення (жінок, дітей, осіб похилого віку, мігрантів) або в окремих сферах суспільного життя (побутова, професійна). На третьому, загальному рівні віктимність розуміється як масове явище [267, с. 9].

Не можна забувати й про таке важливе поняття як віктимізація, яка є розширеним поняттям віктимності. Із несуттєвими відмінностями під віктимізацією традиційно розуміють процес і результат перетворення особи або соціальної групи на жертву кримінального правопорушення (злочинних посягань) [268, с. 8; 189, с. 80].

Причини віктимізації – це сукупність обставин у житті людей і суспільства, що детермінують процес перетворення даної особи у жертву кримінального правопорушення або сприяють реалізації цього процесу. Умовами віктимізації є різноманітні явища об'єктивного і суб'єктивного характеру, що нарощують ступінь віктимності, істотно полегшують можливість виникнення конфліктів, нагнітають ескалацію віктимогенної ситуації [87].

Таким чином, віктимізація пов'язана із формуванням індивідуальної та групової віктимності, збільшенням частки віктимізованих осіб у структурі населення, а також із наслідками злочинності, а саме: утворенням контингенту жертв кримінальних правопорушень, як зареєстрованих так і латентних. Схематично віктимізацію можна поділити на декілька етапів: виникнення віктимності → утворення криміногенної ситуації → реалізація віктимності злочинним посяганням → посткримінальна поведінка жертв кримінальних правопорушень [258, с. 1].

Детермінанти віктимізації – це сукупність явищ і подій, що обумовлюють групову (масову) й індивідуальну віктимність та створюють небезпеку заподіяння злочином шкоди її носіям. Слід вирізняти детермінанти групової (масової) та детермінанти індивідуальної віктимізації [258, с. 6].

На загальносуспільному рівні віктимізація пов'язана з процесом криміналізації різних сфер суспільного життя та віктимогенним потенціалом суспільства. Іноді говорять, що причиною масової віктимізації є сама

злочинність, оскільки утворення жертв кримінальних правопорушень – це наслідки злочинності, її ціна. Між тим, криміналізація різних видів суспільних відносин не зводиться лише до процесу вчинення кримінальних правопорушень та появи нових жертв кримінальних правопорушень [258]. Таким чином, серед детермінант групової (масової) віктимності слід назвати:

- неформованість культури безпечної поведінки громадян у повсякденному житті, страх перед злочинністю, поширені у народі традиції не звертатися до правоохоронних органів за захистом від злочинних посягань, не повідомляти про вчинені кримінальні правопорушення [258, с. 6];

- суспільні звичаї засуджувати жертв деяких кримінальних правопорушень, установки на невиправданий ризик та провокацію, практика невтручання сторонніх осіб у кризову ситуацію;

- суспільно шкідливі явища і процеси, які підвищують уразливість окремих верств населення перед злочинними посяганнями. Йдеться про тіньову економіку і нелегальний капітал, корупцію та доходи від неї, національну, расову та релігійну нетерпимість, неконтрольовану урбанізацію, нелегальну міграцію, непродумане архітектурне планування та містозабудову, негативний інформаційний вплив на суспільну свідомість засобів масової інформації, Інтернету тощо [258, с. 7];

- соціальне не благополуччя широких верств населення. Найбільшого поширення воно набуло у сферах сім'ї, побуту та дозвілля. Соціальне неблагополуччя охоплює насильство у сім'ї, пияцтво, наркотизм, проституцію, дитячу бездоглядність, безпритульність, конфліктне спілкування, вуличну субкультуру та інші види девіантної поведінки [258, с. 7].

Наслідками віктимізації є збільшенн кількості жертв кримінальних правопорушень, як зареєстрованих, так і латентних; сукупна шкода матеріального й нематеріального характеру; зниження рівня соціальної безпеки та зростання страху перед злочинністю; зниження якості життя населення загалом; збільшення рівня латентної злочинності; створення умов для безперервного функціонування та відтворення віктимізації; зростання рівня

злочинності й подальшої криміналізації суспільства [279, с. 95].

Детермінантами індивідуальної віктимності, в тому числі потерпілого від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом виступають:

- віктимогенні деформації особистості. Під останніми розуміють сукупність соціально-психологічних властивостей, пов'язаних із несприятливими умовами соціалізації, поганою адаптованістю до норм суспільного життя, низькою культурою спілкування, емоційною нестійкістю, пониженою здатністю до критичного мислення і прогнозування розвитку подій, пригніченістю волі до чинення опору, а також веденням асоціального способу життя, неадекватною поведінкою у кризових ситуаціях [258, с. 8];

- передзлочинну віктимну поведінку та психічний стан жертв у момент злочинного посягання. Практика показує, що особистість із віктимогенними деформаціями порівняно частіше поводить себе негативно, чим привертає увагу злочинців [258, с. 8];

- підвищує ризик індивідуальної віктимізації стан алкогольного сп'яніння (наркотичного збудження), що блокує контрольну і регулятивну функцію свідомості, пригнічує волю, стимулює агресію і брутальність [189, с. 125];

- до детермінант індивідуальної віктимності слід віднести й вроджені риси та властивості людей, а саме: фізіологічні (вікові і гендерні особливості, вади слуху, зору та інших життєво важливих органів), психічні (темперамент, акцентуації характеру, психічні розлади, фобії), нестандартну зовнішність, слабку фізичну силу тощо [258, с. 9].

Процеси віктимізації розвиваються в межах віктимологічної ситуації. Зміст такої ситуації складає сукупність обставин формування особи з підвищеним віктимним потенціалом: конкретна життєва ситуація, злочин та обставини, які склалися після кримінального правопорушення, під час яких безпосередньо реалізується індивідуальна віктимність, що розглядається як єдиний причино пов'язаний процес. Отже, віктимізація починається з моменту

формування віктимного потенціалу особи й залишається такою й тоді, коли вона не реалізується [268, с. 60].

Віктимологічна ситуація включає:

- особистісно-формуючу віктимну ситуацію (систему факторів, умов, обставин, що мали вирішальний вплив на формування у потенційної жертви якостей підвищеної віктимності);
- передкримінальну (життєву) ситуацію (систему обставин, що безпосередньо передували кримінального правопорушення, у взаємодії з особистими якостями суб'єкта віктимізації (потенційної жертви); у сукупності ці ситуації складають віктимогену ситуацію;
- кримінально-віктимну ситуацію (ситуацію безпосередньо вчинення кримінального правопорушення і заподіяння шкоди);
- посткримінальну віктимну ситуацію (поведінка жертви після кримінального правопорушення та обставини, що впливають на її стан). Зміст віктимологічної ситуації, таким чином, становить сукупність обставин формування особистості з підвищеними віктимними потенціями: конкретну передкримінальну (життєву) ситуація, кримінальне правопорушення та обставини, що склалися після кримінального правопорушення, у яких безпосередньо реалізується індивідуальна віктимність, що розглядаються як єдиний причино пов'язаний процес [269, с. 88].

Таким чином, кримінологічна віктимологія не тільки реально існує, але і активно розвивається в системі науки кримінального права. Віктимологічну інформацію про детермінаційні прояви потерпілого, умови формування його особистості, оціночні установки, особливості психологічного стану використовує кримінальний процес, криміналістика, оперативна-розшукова діяльність, кримінальне право. І навпаки віктимологія збагачується інформацією про потерпілого від кримінального процесу, криміналістики, кримінального права тощо [270, с. 120].

Для того щоб забезпечити практичне застосування теоретичних висновків віктимології, необхідні умови, передумови і чинники. До них, належать:

- здатність віктимологічної теорії відтворити реальну картину евентуальних змін, якщо рекомендації віктимологів буде втілено в життя;
- наявність технічних, прикладних знань, наукового інструментарію для реалізації віктимологічних рекомендацій;
- переконання практичних працівників у можливості й необхідності реалізації теоретичних висновків сучасної віктимології у визначений час і в конкретному місці;
- здатність віктимології трансформувати отримані емпіричні результати й наукові факти в соціальну інформацію, придатну для прийняття справедливих управлінських і правових рішень [263, с. 175].

Одним із дієвих заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом є віктимологічний моніторинг – спеціально організоване систематичне спостереження за станом віктимізації суспільства і соціальних груп, рівнем віктимності, віктимологічним запобіганням з метою їх оцінки, підвищення ефективності соціально-правового контролю злочинності та віктимологічного прогнозування кримінологічної ситуації [280].

Водночас, слід констатувати, що віктимологічне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом в нашій країні ведеться лише на загальносоціальному рівні, під дією якого перебуває все населення. Також проводиться окрема робота з реабілітації людей, які вже постраждали від кримінального правопорушення, у разі якщо вони звернулись за допомогою до компетентних органів. А виявлення потенційних жертв та здійснення щодо них виховної та захисної роботи, тобто індивідуальної профілактики, є неможливим, доки до правоохоронних органів не надійде заява про злочинні дії [271, с. 194-195].

На відміну від віктимізації, девіктимізація являє собою вид профілактичної роботи, метою якої є нейтралізація або усунення негативних наслідків віктимізації, а також реабілітація конкретних жертв кримінальних правопорушень незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим

важливим документом. Процес віктимізації включає складну систему явищ, пов'язаних з участю жертви у формуванні злочинного мотиву; взаємодію зі злочинцем в умовах конкретної життєвої ситуації; вчинення щодо жертви кримінального правопорушення, що спричиняє певні наслідки. У цьому значенні прийнято вирізняти чотири рівні віктимізації, при цьому враховуються як параметри віктимізації особи, так і параметри віктимізації соціальних груп.

Перший рівень складається з відомостей про безпосередні жертви кримінальних правопорушень, отриманих у процесі розслідування кримінальних проваджень, або про латентні жертви, виявлені в результаті віктимологічних дослідів, і заподіяний їм збиток. Другий рівень включає дані про членів сім'ї жертви, опосередковано потерпілих від кримінальних правопорушень, вчинених стосовно їх близьких. Третій рівень охоплює інші соціальні групи (трудові колективи, друзі, знайомі, сусіди та ін.), яким у результаті хоча і непрямой злочинної дії також заподіюється шкода. Четвертий рівень – соціальний, припускає існування негативних наслідків вчинення кримінального правопорушення для цілого регіону або усього суспільства. Безумовно, найбільш гостро і відчутно виглядають наслідки віктимізації від незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом на перших двох рівнях, що мають прояв у вигляді втрати майна, іноді отриманні тілесних ушкоджень, втрати можливості реалізувати суб'єктивні права та права громадянина України, психологічних травм із приводу обрання злочинця саме тебе в якості жертви, матеріальних витрат на відновлення паспорту або іншого особистого важливого документу тощо [272, с. 10].

Віктимологічне запобігання – це самостійний напрям запобігання злочинності, що охоплює комплекс заходів та діяльність, спрямовану на зниження рівня групової (масової) та індивідуальної віктимності, а також зменшення кількості жертв кримінальних правопорушень у суспільстві. Залежно від цілей і завдань, віктимологічне запобігання здійснюється на загальносоціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях [256, с. 111].

Загальносоціальний рівень включає заходи по зниженню віктимогенного потенціалу суспільства, виявленню та обмеженню дії детермінант масової віктимізації. Зокрема, це формування та реалізація ефективної соціальної та економічної політики, здійснення культурно-просвітницької роботи, правового виховання, урегулювання міграційних процесів, подолання стихійної урбанізації тощо. Заходи загальносоціального запобігання спрямовуються на все населення України [258, с. 10].

Спеціальний рівень передбачає зниження рівня віктимності найбільш вразливих соціальних груп (неповнолітніх, молоді, осіб похилого віку, представників професій, пов'язаних з ризиком) [258, с. 10].

Індивідуальний рівень охоплює корегуючий вплив на людей, особисті риси і неправомірна поведінка яких свідчить про високу вірогідність стати жертвою кримінального правопорушення, а також роботу із потенційними злочинцями, що перебувають із жертвами у різного роду зв'язках та відносинах та урегулювання віктимогенних ситуацій [258, с. 10].

Існують наступні етапи віктимологічного попередження: 1) допомога у відновленні прав потерпілого; 2) виявлення потенційних жертв для видача їм рекомендацій, покликаних унеможливити реалізацію їх віктимних якостей [273, с. 165].

На першому етапі однією з форм реалізації мети відновлення справедливості - програма посередництва між жертвою і правопорушником. Програма реалізує цю мету через примирення сторін і відшкодування збитку злочинцем потерпілому. Програми посередництва розглядаються як рух до справедливості, яке доповнює сформовану систему правосуддя і скорочує застосування кримінальної репресії [273, с. 165].

На другому етапі віктимологічного попередження базуючись на аналізі особистісних якостей реальних потерпілих, зовнішніх обставин кримінальних правопорушень, взаємовідносин зі злочинцем здійснюються виявлення потенційних жертв кримінальних правопорушень і видача їм рекомендацій, покликаних унеможливити реалізацію їх віктимних якостей [Ошибка! Источник

ссылки не найден.273, с. 165].

До суб'єктів віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням відносяться правоохоронні, судові органи, скоординована діяльність яких має забезпечувати охорону правопорядку та не допускати незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом.

Зважаючи на те, що велика частка постраждалих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом становить молодь, пенсіонери, інваліди, неоціненну віктимологічну допомогу можуть надати працівники соціальних служб, які поряд з основною діяльністю могли б проводити цільову віктимологічну роботу з вищезазначеними категоріями населення [274, с. 161].

Крім того, засоби масової інформації, соціальні мережі можуть відігравати ключову роль у віктимологічному запобіганні кримінальним правопорушенням, в тому числі незаконному запобіганню паспортом або іншим особистим важливим документом. Запобіжна функціональність ЗМІ - це здатність ЗМІ як неспеціалізованих суб'єктів запобігати вчиненню кримінальних правопорушень, нейтралізувати причини та умови злочинності, усувати завдану ними шкоду. Оскільки ЗМІ є потужним соціальним інститутом продукування, використання та ретранслявання інформації, остільки й він повинен при здійсненні запобіжної діяльності дотримуватися приписів загальнодержавних нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні відносини або встановлюють заборони, в тому числі кримінально-правові, узгоджувати таку діяльність із виконанням завдань політики інформаційної безпеки [229, с.13]. Продукція інформаційних агенцій, телебачення, кримінальні новини, які містять кримінологічно-релевантну інформацію про: окремі кримінальні правопорушення, злочинність та її стан; причини та умови злочинності та її окремих видів; осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, та їх жертв; заходи запобігання злочинності; профілактичне (кримінологічне) законодавство; відомчі нормативно-правові акти, які стосуються кримінологічних питань; діяльність правоохоронних та судових

органів, громадських організацій тощо [229, с.8]. ЗМІ завдяки наявним інструментам здатні створювати позитивний імідж правоохоронної та судової систем і відповідних службових осіб; підвищувати ступінь довіри до них та знижувати страх перед злочинністю; спонукати відчуття та реальну залученість громадян до протидії злочинності [229, с.16].

Погоджуємось з пропозицією вітчизняного кримінолога Д'ячкової М.О., яка пропонує виокремлювати наступні форми превентивної функціональності ЗМІ: стимулювання правослухняної поведінки осіб; спонукання до соціального контролю; усунення віктимологічних станів; «гальмування» механізму злочинної поведінки; взаємодія з правоохоронними та судовими органами, іншими інституціями, які виконують кримінологічні функції. Засобами виконання перших чотирьох функцій є інформування населення з кримінологічно-значущих питань, правова освіта та правове виховання, формування правосвідомості тощо [229, с.13].

Водночас, ефективність віктимологічного запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом залежить від прозорості у прагненні ЗМІ (незалежно від форми власності) сприяти досягненню цілей кримінологічної безпеки, при якому сенсаційність, рейтинговість та комерційний інтерес відходять на другий план, а домінуючою мотивацією стає запобігання злочинності [229, с. 13].

Медійний (інформаційний) образ злочинності не відповідає реальній криміногенній ситуації. ЗМІ здебільшого висвітлюють кримінальні правопорушення насильницької мотивації з різними ступенем тяжкості. За таких умов у населення складається враження про поширеність кримінального насильства та його значимість для вирішення соціальних проблем і конфліктів, що викликає страх саме перед такими кримінальним правопорушенням и, хоча більшість із громадян насправді не має власного досвіду насильницької віктимізації. При цьому не суттєве висвітлення проблематики злочинності корисливого типу нівелює її проблематичність, створює враження поодинокості та формує терпимість до такого виду кримінальних правопорушень , а, отже, і

латентність, зокрема її природну складову. Натомість зареєстрована «картина» злочинності, що відображає криміногенну ситуацію в Україні, має інші характеристики, згідно з якими тільки крадіжки як корисливі кримінальні правопорушення складають майже 50% у загальній її структурі [229, с.15].

Комплекс запобіжних заходів, спрямованих на потерпілого та потенційну жертву на різних соціальних, у тому числі на індивідуальному (фізичному), рівнях.

Важливе місце в системі заходів віктимологічного запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом має зайняти інформаційно-виховна робота з населенням, що проводитиметься не лише з метою спрямування поведінки громадян у правове русло, але й для пропаганди моральності, роз'яснення змісту норм чинного законодавства: порядку укладання цивільно-правових угод, інформування про їх типові умови, відповідальності за їх порушення, про способи забезпечення виконання зобов'язань; пропагування серед громадян передбачених законом засобів захисту їх прав та інтересів [262, с. 17].

Таким чином, заходи віктимологічного запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом повинні включати:

- Вдосконалення системи ведення кримінальної статистики, в тому числі, це стосується потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. Наразі, існує велика кількість проваджень в яких відсутні хоча б якась соціально-демографічна інформація про потерпілого [260, с. 461].

- правову пропаганду, роз'яснювальну роботу серед населення, з метою демонстрації громадянам небезпеку та розповсюдженість посягання на паспорт та інші важливі особисті документи, способів дії та хитрощі злочинців;

- заходи щодо активізації населення з метою встановлення громадянами індивідуальних технічних засобів, включаючи сигналізацію, надійні замки;

- заходи, які забезпечать можливість збереження майна осіб, які

проживають в готелях, гуртожитках, апартаментах, в орендованому житлі;

- відео спостереження в громадських місцях, з метою ускладнення злочинцям здійснення незаконних дій щодо заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом та нагляду за особами, які ведуть себе необачно в громадських місцях, на вулицях, вокзалах тощо.

- індивідуальну роботу з особами негативної, а точніше небезпечної для їх майна поведінки;

- організацію ліквідації з вулиць та місць загального користування осіб в стані алкогольного сп'яніння [267, с. 131] .

- впровадження морально-виховних заходів, що спрямовані на підвищення рівня правової свідомості суспільства загалом та окремих громадян за допомогою освіти, підвищення морально-культурного рівня, оскільки ці фактори зумовлюють правомірну поведінку людей у різних сферах суспільства [275, с. 114];

- посилення нетерпимості громадян до незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом;

- відкрита публікація офіційних збірників про злочинність і на доповнення – огляд опитування громадян щодо віктимізації. При фактично відкритій статистиці, збірники про злочинність правоохоронні органи формують самостійно і розсилають лише обмеженому колу зацікавлених осіб. Натомість, будь-який громадянин нашої країни повинен мати доступ до цієї інформації, що допоможе йому усвідомити проблему злочинності й додавати свої зусилля по її мінімізації. Крім того, слід системно вивчати латентну злочинність. Зараз системного відстеження її тенденцій немає, як немає і самої системи моніторингу і аналізу злочинності та протидії їй [276, с. 90].

- Переконання суспільства в необхідності запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом;

- ознайомлення громадян із способами та методами роботи злочинців, щодо незаконного заволодіння особистими важливими документами;

- роз'яснення особам, виділеним за ознаками статі, району проживання,

давності проживання та іншим віктимологічним характеристикам, заходів обачності та правил, що забезпечують максимальну віктимологічну безпеку в процесі життєдіяльності;

- надання загальних інструкцій щодо черговості дій, на випадок, коли член суспільства став потерпілим від злочинного посягання, що включає в себе збереження всіх ознак кримінального правопорушення та порядок звернення до правоохоронних органів;

- роз'яснення родичам і колегам заходів, необхідних для контролю віктимогенної поведінки рідних і знайомих;

- розробка рекомендацій для зниження кількості латентних потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом [273, с. 165].

Віктимологічне інформування населення слід організувати таким чином, щоб інформація якнайглибше проникала у свідомість адресата та була ефективною. Одним із засобів досягнення мети віктимологічного запобігання незаконному заволодінню кримінальним правопорушенням є «наближення» змісту повідомлюваних відомостей до інтересів осіб, яким їх адресовано. Інформування повинно бути не загальним (абстрактним), а конкретним (на прикладі реальних життєвих ситуацій). На людей сильніше діє інформація про жертву однакової з ним статі, віку, соціального становища, оскільки такі відомості є спорідненими з їх власною ситуацією, і особа вище оцінює ступінь ризику стати жертвою [277, с. 157].

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертації, присвяченому актуальним проблемам запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом, запропоновано комплекс заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного, індивідуального та віктимологічного запобігання.

Загальносоціальне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом має бути поєднаним із загальносоціальним кримінальним правопорушенням взагалі. До заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням незаконного заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом пропонуємо віднести такі, як створення і підтримка у суспільстві атмосфери довіри до системи правоохоронних органів; створення надійного механізму формування штату співробітників, що мають будь-яке відношення до оформлення паспортів або інших особистих важливих документів; залучення громадських об'єднань до процесу підготовки і прийняття нормативних актів; створення законодавчої бази для запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом; створення організаційно-правових основ взаємодії державних, правоохоронних органів з громадянами та їх об'єднаннями.

Спеціально-кримінологічне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом має свої особливості. У зв'язку з чим, ми пропонуємо використовувати на практиці три основні стратегії, які допоможуть ефективно та результативно запобігати незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом, зокрема перша стратегія полягає у збільшенні зусиль, які повинен докласти злочинець для здійснення кримінального правопорушення, друга стратегія покликана збільшити ризики, які спіткають злочинця під час вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, третя стратегія передбачає зменшення винагороди або вигод, які злочинець

розраховує отримати від незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом.

Серед заходів спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом варто виокремити такі: розробка та запровадження дієвої системи захисту «Порталу Дія», поширення серед населення інформації, проведення роз'яснювальної роботи щодо важливості охорони та збереження паспорту та особистих важливих документів, своєчасного звернення до правоохоронних органів з метою повідомлення факту втрати чи незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, демонстрація громадянам способів дії та хитрощі злочинців, підготовка програмного забезпечення, використання існуючих та новітніх технологій, а також розвиток та впровадження технологій, котрі знижують ризики незаконного збуту та придбання паспортів та інших особистих важливих документів, обладнання громадських місць засобами відео спостереження та освітлення. Роз'яснення серед населення необхідності облаштування надійних заходів безпеки для квартир, автомобілів та особистих будинків, небезпеки залишення особистих речей, в тому числі паспорту або іншого важливого особистого документу в салоні автомобіля, важливості збереження своїх особистих речей в місцях масового скупчення людей.

Ці та інші заходи, ми запропонували в межах Проекту плану заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом на період 2020–2022 роки у Додатку Е, який було впроваджено в практичну діяльність Національної поліції України.

Індивідуальне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом пов'язане з нейтралізацією небезпеки потенційного кримінального правопорушення, крім того воно спрямоване на зменшення ризиків рецидиву, з цією метою вживаються заходи для полегшення соціальної реінтеграції злочинців при поверненні у суспільство.

В межах віктимологічного запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом виокремлено кримінологічно значущі ознаки, об'єктивні і суб'єктивні причини й умови, які

сприяють становленню потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом на підставі чого здійснено їх віктимологічну характеристику. Серед кримінологічно значущих ознак потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом варто зазначити: наявність і характер домінуючих інтересів; необачність жертви; життєвий досвід; правова освіченість і культура; ставлення жертви до тіньових економічних відносин; особливості виявлення довір'я, притаманні жертви; ставлення жертви до ризику.

Серед об'єктивних і суб'єктивних причин й умов, які сприяють становленню потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом ми виділяємо готовності потенційних жертв споживати продукцію тіньового сектору економіки, брати участь у неформальній зайнятості, а іноді й у відверто протизаконній діяльності, халатне відношення до збереження свого майна, корисливість, жадібність, прагнення до швидкого збагачення [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Основними чинниками віктимізації таких жертв є низький рівень їх правосвідомості, правовий нігілізм, морально-психологічна нестійкість, вади соціального виховання, а також сформовані внаслідок цього негативні звички, що обумовлюють відповідний спосіб життя [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Проведеним дослідженням розроблено комплекс віктимологічних заходів запобігання, спрямованих на потерпілого та потенційну жертву незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом на різних соціальних, у тому числі на індивідуальному (фізичному), рівнях.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішено наукове завдання, що полягає у наданні кримінологічної характеристики та розробці комплексу заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом. Отримані результати було покладено в основу розробки загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивідуальних та віктимологічних заходів запобігання цьому кримінальному правопорушенню.

Підсумовуючи теоретичні положення дисертаційного дослідження, основні висновки такі:

1. Проблема незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом залишається в полі зору науковців як в кримінально-правовій так і кримінологічній площині. Це пояснюється наявністю значної кількості невирішених проблем у цій сфері, однією з яких є проблема запобігання злочинним посяганням на паспорт або інший важливий особистий документ. В Україні на дисертаційному рівні до цього часу відсутні спеціальні дослідження, присвячені комплексному аналізу кримінологічної характеристики незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, та проблемам їх запобігання.

Важливий особистий документ – це документ, виданий уповноваженим органом, який закріплює певний статус особи, містить інформацію про факти, які мають юридичне значення для фізичної особи, засвідчує суб'єктивні права його володаря або звільняє його від окремих зобов'язань.

2. Дослідження міжнародно-правових заходів запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом зарубіжних країн (Грузії, Германії, Швеції, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Молдови, Азербайджанської Республіки, Республіки Armenії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки

Таджикистану, Туркменістану, Республіки Узбекистан, Естонії Алжир, Данія, Фінляндія, Франція, Гонконг, Італія, Корея, Марокко, Перу, Португалія, Норвегія, Сінгапур, Швеція та США) дало змогу дійти висновків про те, що доопрацюванню та вдосконаленню потребує система захисту паспортів та інших особистих важливих документів, система контролю при перетині державного кордону, для чого доцільним є впровадження технології розпізнавання облич на кордонах. Важливим є також залучення громадян у зміцнення правопорядку та запобігання незаконному заволодінню паспортом та іншим особистим важливим документом. Крім того, в іноземних державах в рамках боротьби зі злочинністю ведеться широка пропаганда законослухняності, шляхом видання найрізноманітнішої юридичної літератури (включаючи добре прокоментовані закони), трансляції програм в яких роз'яснюють права та обов'язки громадян.

3. Аналіз генезису кримінальної відповідальності за незаконні дії з паспортом або іншими важливими особистими документами з часів Української СРСР по теперішній час, дає змогу зробити висновок про депеналізацію кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 357 КК України. Зокрема, було встановлено, що незважаючи на те що арешт залишився незмінним у двох редакціях Кримінального кодексу України, одне з найбільш суворих покарань – позбавлення волі було замінено на обмеження волі, виправні роботи було замінено на найменш суворе покарання серед всіх, які існують в державі – штраф, що свідчить про пом'якшення кримінальної репресії. Водночас, останні зміни в ч. 3 статті 357 КК України було внесено в 2001 році, пройшло вже 19 років, у зв'язку з чим кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом потребує реформуванню.

Обґрунтовано необхідність виокремлення в окрему статтю склад кримінального правопорушення передбаченого ч.3 ст. 357 КК України щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим

документом, у зв'язку з чим пропонуємо додати до КК України ст. 357¹ та викласти її у такій редакції: «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом або використання такого документа - карається штрафом до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до трьох місяців», що допоможе ефективно запобігати кримінальним правопорушенням даної категорії, мінімізувати ризики рецидивів та зберігати членів суспільства без деформації їх свідомості.

4. Досліджено особливості стану, динаміки та структури незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. З 2013 по перше півріччя 2020 року динаміка кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним заволодінням паспорту або іншим важливим особистим документом відрізняється особливою мінливістю, і в цілому характеризується коливаннями. Так, якщо з 2013 до 2015 року фіксувалося поступове зменшення кількості кримінальних правопорушень, що у підсумку призвело до зменшення на 27,09 %, то у 2016 році вона зросла на 17,34 %. За 2017 рік абсолютний показник щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї категорії знизився на 27,51 %, що є піковим значенням зменшення. А вже у 2018 році показник динаміки знову збільшився – на 57,23 %, що є піковим значенням збільшення, який наблизився до показника 2013 року, 2019 рік характеризується зниженням на 14,53% по відношенню до попереднього року. Питома вага кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 357 КК України у структурі злочинності України за 2013 першу половину 2020 року складає приблизно 0,38 %. Стосовно географії слід підкреслити, що найбільша кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 357 КК України в м. Києві 8,51%, Харківській 12%, Донецькій 5%, Луганській 4%, Одеській 8,40%, Сумській 4,79%, Закарпатській 7,45%, Рівненській 9%, Львівській областях 5,85% та інших областях 35%.

Найпоширенішими способами незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом є викрадення, привласнення,

придбання, вимагання документів, заволодіння ними шляхом шахрайства. Основними шляхами злочинних дій при використанні чужого паспорту або іншого важливого особистого документу є : 1) повна підробка; 2) часткова зміна інформації в чинному документі; 3) фальсифікація; 4) використання чинного документа без змін.

Серед механізмів використання паспортів або інших важливих особистих документів, слід виокремити: отримання суб'єктивних прав, передбачених для окремої категорії осіб, отримання кредитних коштів, оформлення кредитної картки, іпотеки, оформлення позики, оформленні документів на машину, у туристичній сфері, шахрайство з нерухомістю, укладання нікчемних угод про оренду нерухомості, при влаштуванні на роботу, нелегальна міграція, знищення або пошкодження паспорту або інших особистих важливих документів, торгівля людьми.

5. Вивчення кримінальних проваджень, що пов'язані з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом, свідчить про те, що в 73,87 % злочинцями були чоловіки, а в 26,13 % – жінки. Особи жіночої статі зазвичай допомагають у групових кримінальних правопорушеннях вчинених у змові з чоловіками. За громадянством та національністю 98,49% злочинців – громадяни України, 1,51% громадяни інших держав. Найбільш криміногенною, при вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 3 ст. 357 КК України, виявилася група осіб від 30 до 50 років - 51,75% правопорушників саме такої вікової групи. Приблизно однакову питому вагу мають вікові групи від 18 до 25 років (16,58 %), від 25 до 30 років (15,57%) та від 50 до 65 років (14,07%).

Освітній рівень, осіб, які посягали на паспорт або інші особисті важливі документи характеризується наступним чином: особи, що мали повну загальну середню освіту складають 45,72%, професійно-технічну - 21,6%, базову загальну середню освіту - 21,1%, повну вищу освіту мали лише 7,03%. 77,88% осіб, які вчинили кримінальні правопорушення передбачені ч. 3 ст. 357 КК України, ніде не навчалися та не працювали, будучи працездатними, при цьому

близько 50% злочинців фактично перебували на утриманні членів родини або органів соціального захисту населення.

Згідно із статистичними даними 26,13% осіб було засуджено за вчинення кримінальних правопорушень зазначеної категорії та мали не зняту або непогашену судимість, з яких, 61,53% злочинців мали одну судимість, а 25% - мали три і більше судимостей, 13,46% злочинців мали дві судимості. 65,38% злочинців раніше вчиняли кримінальні правопорушення проти власності, 19,23% - кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи. У 78,32% злочинців, виявлено психічні аномалії, які в цілому не виключали осудності

б. Дослідження причин і умов вчинення цих кримінальних правопорушень дало змогу зробити висновок про те, що існує три основні групи детермінант, які прямо чи опосередковано впливають на вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом: 1) соціально-економічні: загальне зниження рівня життя; зростаючий рівень безробіття; соціальне розшарування суспільства; негативні наслідки військово-політичних конфліктів; 2) морально-психологічні: зміни та негативні тенденції у культурі суспільства; негативний вплив оточення (70% злочинців мали несприятливе коло спілкування, з антисоціальними ухиленнями, проводили вільний час за осудливими формами розваг і аморальної поведінки); понад 63% злочинців проживали в родинах з нестійкими сімейними зв'язками, для яких звичними були протиправна поведінка батьків або дорослих членів сім'ї; недопрацювання школи у вихованні та співпраці з батьками; загальна деморалізація суспільства та правовий нігілізм; популяризація засобами масової інформації жорстокості, неповаги до особи та її гідності; 3) політико-правові: недосконале державне регулювання економічних процесів, нестабільність політичного режиму та кримінальної політики, правовий нігілізм, правова легковажність, відсутність політичної та правової культури, що спонукають злочинців до вчинення незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим

документом.

7. Загально-соціальне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом передбачає: 1) досконале кримінальне законодавство; 2) ефективне процесуальне законодавство, зокрема в контексті співпраці у сфері правової допомоги; 3) наявність засобів і ресурсів, що дають змогу адекватно проводити розслідування. До суб'єктів загально-соціального запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом слід віднести: Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування, органи прокуратури, органи внутрішніх справ, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, засоби масової інформації.

До заходів загально-соціального запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаним з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом ми відносимо: створення і підтримка у суспільстві атмосфери довіри до системи правоохоронних органів; створення надійного механізму формування штату співробітників, що мають будь-яке відношення до оформлення паспортів або інших особистих важливих документів; залучення громадських об'єднань до процесу підготовки і прийняття нормативних актів; формування ідеології запобігання злочинності із залученням широких верств населення, найкращих зразків культури та мистецтва; створення законодавчої бази для запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом; створення організаційно-правових основ взаємодії державних, правоохоронних органів з громадянами та їх об'єднаннями.

8. В межах спеціально-кримінологічного запобігання пропонуємо імплементувати в Україні три стратегії запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом: збільшення зусиль, які повинен докласти злочинець для вчинення кримінального правопорушення, збільшенні ризиків, які спіткають злочинця під час вчинення незаконного

заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, зменшення винагороди або вигод, які злочинець розраховує отримати від незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом. Отже, пропонуємо виділити такі запобіжні заходи: підвищення рівня захисту паспорту та інших особистих важливих документів, розробка та запровадження дієвої системи захисту «Порталу Дія», яка унеможливить доступ сторонніх осіб до даних та інформації, яка там міститься та захистить електронні документи, які належать іншій людині від їх використання, поширення серед населення інформації, проведення роз'яснювальної роботи щодо важливості охорони та збереження паспорту та важливих особистих документів, важливості своєчасного звернення до правоохоронних органів з метою повідомлення факту втрати чи незаконного заволодіння паспорту або іншого важливого особистого документу, правову пропаганду серед населення, з метою демонстрації громадянам небезпеки та розповсюдженість крадіжок, способів дії та хитрощі злочинців, підготовка програмного забезпечення, використання існуючих та новітніх технологій, а також розвиток та впровадження технологій, котрі знижують ризики незаконного збуту та придбання паспортів та інших особистих важливих документів, соціальних мереж повідомлення про продаж, купівлю та виготовлення паспортів та інших особистих важливих документів та ідентифікації осіб, які займаються такими злочинними діями, роз'яснення серед населення необхідності облаштування надійних заходів безпеки для квартир, автомобілів та особистих будинків, проведення інформаційної компанії щодо небезпеки залишення особистих речей, в тому числі паспорту або іншого важливого особистого документу в салоні автомобіля, проведення роз'яснювальної роботи серед населення стосовно необхідності збереження своїх особистих речей, особливо в місцях масового скупчення людей, розробка та удосконалення системи захисту паспорта або іншого особистого важливого документу, запровадження обов'язкового розміщення фотокартки власника з метою унеможливлення використання важливого особистого документу в злочинних цілях, введення

нових форм важливих особистих документів, що містять спеціальні цифрові носії інформації. Запровадження електронних реєстрів важливих особистих документів та надання обмеженого доступу до таких реєстрів підприємствам, установам, організаціям, діяльність яких пов'язана з підвищеним криміногенним ризиком та допоможе здійснювати додатковий контроль за належним використанням паспортів або інших особистих важливих документів не лише правоохоронними органами.

Крім того, з метою підвищення ефективності спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом окрему роль відведено взаємодії Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державної міграційної служби України, Державної прикордонної служби України, громадським організаціям та засобам масової інформації.

Пропонуємо впровадження та удосконалення таких форм взаємодії між зазначеними суб'єктами, як забезпечення обміном статистичною інформацією про кримінальні правопорушення, а також щодо осіб, які порушують порядок використання паспорту або іншими важливими особистими документами, надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні та затриманні осіб, які порушили або намагаються порушити державний кордон чи провадять іншу протиправну діяльність на кордоні, спільне здійснення заходів щодо запобігання, виявлення і припинення кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним заволодінням паспорту або іншим важливим особистим документом, оперативним шляхом перевірка осіб, обвинувачених по кримінальних провадженнях за фактами незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, які звільнені від покарання, з метою викриття фактів продовження ними злочинної діяльності, розроблення спільних пропозицій щодо запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом, спільні заходи з обміну досвідом запобіжної діяльності та підвищенню кваліфікації співробітників правоохоронних органів, узагальнення практичних

рекомендацій міжнародних і міждержавних правових норм із питань співробітництва у сфері боротьби з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом, проведення спільних науково-практичних конференцій із проблем удосконалення правового регулювання діяльності у запобіганні незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

9. Завдяки здійсненню віктимологічної характеристики жертв незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом в Україні нам вдалось встановити віктимологічно значущі ознаки потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. Так, за статтю переважають громадяни України – 91 %, чоловіки (54 %) віком від 35 до 45 років (35,3%), 86 % потерпілих не мали близьких або родинних стосунків із злочинцем, однак близько 45 % жертв знали або мали певну інформацію про правопорушника. Абсолютну більшість потерпілих (89,5%) становили мешканці густо населених міст.

До заходів віктимологічного запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом слід віднести: вдосконалення системи ведення кримінальної статистики, в тому числі, це стосується потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, індивідуальну роботу з особами негативної, а точніше небезпечної для їх майна поведінки; організацію ліквідації з вулиць та місць загального користування осіб в стані алкогольного сп'яніння, впровадження морально-виховних заходів, що спрямовані на підвищення рівня правової свідомості суспільства загалом та окремих громадян за допомогою освіти, підвищення морально-культурного рівня; посилення нетерпимості громадян до незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом; відкрита публікація офіційних збірників про злочинність і на доповнення – огляд опитування громадян щодо віктимізації; переконання суспільства в необхідності запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом; ознайомлення

громадян із способами та методами роботи злочинців, щодо незаконного заволодіння особистими важливими документами; надання загальних інструкцій щодо черговості дій, на випадок, коли член суспільства став потерпілим від злочинного посягання, що включає в себе збереження всіх ознак кримінального правопорушення та порядок звернення до правоохоронних органів; розробка рекомендацій для зниження кількості латентних потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зелинский А. Ф. Криминология : учеб. пособ. / МВД Украины ; Ун-т внутр. дел. Харьков : Рубикон, 2000. 239с.
2. Алексеев А.И., Герасимов С. И. Криминологическая профилактика : теория, опыт, проблемы : монография /Сухарев А. Я. М. : НОРМА, 2001. 482 с.
3. Щербаков В. Понятие, содержание и стадии предупреждения преступлений в сфере экономики. *Уголовное право*. 2003. № 4. С. 109–111.
4. Лекарь А. Г. Профилактика преступлений. М. : Юрид. лит., 1972. 104 с.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
6. Ключев О. Розмежування запобіжної і профілактичної діяльності органів внутрішніх справ. *Право України*. 2005. № 3. С. 98–101.
7. Шостко Е. Ю. Теоретические предпосылки разработки и реализации программ предупреждения преступности несовершеннолетних в США : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1997. 205 с.
8. Мирошниченко Н. А. Конструкція складу кримінального правопорушення та її значення для кваліфікації кримінального правопорушення . *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 841–844. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdp_2004_22_158.pdf
9. Council Resolution on the Prevention of Organised Crime with Reference to the Establishment of a Comprehensive Strategy for Combating it. *Official Journal* C408/1-408/4, 29 December, 1998. 22 p.
10. Загиней З. Кримінологічний портрет злочинця, який вчинив злочин

проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 51–57. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2014/51-zaginej.pdf>

11. Иншаков С. М. Криминология : учебник. М. : Юриспруденция, 2000. 432 с.
12. Криминология : учебник для юрид. вузов / под ред. А. И. Долговой. М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 286 с.
13. Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу кримінального правопорушення) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. 213 с.
14. Андрушко П. П. Документи як предмет кримінальних правопорушень , складу яких передбачені статтями 357, 358 та 366 КК України. *Альманах кримінального права* : зб. статей / відп. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін. 2009. Вип. 1. С. 4–76.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. [3-тє вид., перероб. та допов.]. Київ : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 2. 624 с.
16. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [4-те вид., перероб. і допов.]. Харків : Право, 2010. 608 с.
17. Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу кримінального правопорушення) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. 20 с.
18. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за

ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [4-те вид., перероб. та допов.]. Київ : Юридична думка, 2007. 1184 с.

19. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 19 с.

20. Лихова С. Я. Кримінальні правопорушення у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : Київський університет, 2006. 573 с.

21. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Знання, 2000. 771 с.

22. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 336 с.

23. Тімошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 19 с.

24. Тучков С. С. Підроблення як спосіб вчинення кримінального правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 16 с.

25. Кузнецов А. В. Понятие подлога документов. *Советское государство и право*. 1957. № 10. С. 116–120.

26. Щиголев Ю. В. Уголовно-правовые меры борьбы с подлогами документов в Московском регионе. *Российский следователь*. 2000. № 5. С. 24–26.

27. Про затвердження Положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон : постанова Верховної Ради України від 26 черв. 1992 р. № 2503-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12>.

28. Порядок застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, під час реалізації

експериментального проекту щодо застосування зазначених відображень : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15 квіт. 2020 р. № 278. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-2020-%D0%BF#Text>

29. Електронні паспорти у Дії : Уряд ухвалив постанову. Міністерство цифрової трансформації України. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/elektronni-pasporti-u-diyi-uryad-shvaliv-postanovu>.

30. Жижиленко А. А. Подлог документов : историко-догматическое исследование. СПб. : Невская тип., 1900. 784 с.

31. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. № 3425-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/print>.

32. Порядок застосування електронного посвідчення водія та електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовт. 2019 р. № 956. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP190956?an=18&hide=true>.

33. Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций : в 2 т. [3-е изд.]. М. : Юрид. лит., 2004. Т. 2. Особенная часть. 832 с.

34. Курс уголовного права. Особенная часть : ученик для вузов / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Г. Н. Борзенкова, д-ра юрид. наук, проф. В. С. Комиссарова. М. : Зерцало-М, 2002. Т. 5. 512 с.

35. Парасюк Н. М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень (ст. ст. 357, 358 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 08. Львів, 2011. 230 с.

36. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 лют. 2019 р. по справі № 454/420/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80005723>.

37. Гетьман А. Д. Кримінально-правова політика держави в контексті кримінальних правопорушень , які спрямовані на незаконне заволодіння паспортом, або іншими особистими важливими документами особи. *Актуальні проблеми кримінального права* : тези доп. ІХ Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 78–81.
38. Кудрявцев В. Н. Методологические вопросы сравнительной криминологии. *Проблемы сравнительного правоведения*. М., 1978. С. 71–78.
39. Колесник М. О. Зарубіжний досвід у сфері протидії злочинності неповнолітніх і перспективи його впровадження в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2014. Вип. 6–1, т. 3. С. 122–126. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06/part_3/26.pdf.
40. Duncan Greg J., and Katherine Magnuson. Individual and Parent-Based Intervention Strategies for Promoting Human Capital and Positive Behavior. *Human Development Across Lives and Generations: The Potential for Change*. 2004. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=s8sQ4yZbSK0C&lpg=PP1&dq=Human%20development%20Across%20Lives%20and%20Generations%3A%20The%20Potential%20for%20Change&hl=ru&pg=PA93#v=onepage&q&f=true>.
41. Brandon C. Welsh and David P. Farrington. Crime Prevention and Public Policy. *The Oxford Handbook of Crime Prevention*. 2012. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195398823.001.0001/oxfordhb-9780195398823-e-1>.
42. Айтбаев К. Т. Применение зарубежного опыта предупреждения преступности в Республике Казахстан. *Евразийский юридический журнал*. 2012. № 10. С. 95–97.
43. Clarke Ronald V. Introduction. In *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies* / edited by Ronald V. Clarke. Albany, NY : Harrow and Heston, 1992. 357 p.
44. Кримінальний кодекс Грузії. *Законодавчий Вісник Грузії*. 1999. № 41 (48). URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?impose=original>.

45. German Criminal Code in the version promulgated on 13 November 1998. *Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt]*. I p. 3322, last amended by Article 1 of the Law of 24 September 2013. *Federal Law Gazette*. I p. 3671 and with the text of Article 6(18) of the Law. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p2300.

46. Уголовный кодекс Российской Федерации : принят 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ. *Официальный портал правовой информации России* : [сайт]. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docview&page=1&print=1&nd=102041891&rdk=224&&empire=>

47. Уголовный кодекс Республики Беларусь : принят 9 июля 1999 г. № 275-3. URL: <http://xn----ctbcgfviccvibf9bq8k.xn--90ais/statya-378>.

48. Уголовный кодекс Республики Молдовы : принят 18 апреля 2002 г. № 985-XV. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>.

49. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики : утв. Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 г. № 787-IQ ; вступил в силу с 1 сентября 2000 года согласно Закону Азербайджанской Республики от 26 мая 2000 г. № 886-IQ. *Legislationline.org* : [сайт]. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

50. Уголовный кодекс Республики Армения : принят 18 апреля 2003 г. *Legislationline.org* : [сайт]. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

51. Уголовный Кодекс Республики Казахстан : принят 3 июля 2014 г. № 226-VЗРК. *Legislationline.org* : [сайт]. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

52. Уголовный Кодекс Кыргызской Республики : принят Жогорку Кенешем Кыргызской Республики 22 декабря 2016 г. *Legislationline.org* : [сайт]. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

53. Уголовный Кодекс Республики Таджикистан : принят 21 мая 1998 г. *Legislationline.org* : [сайт]. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

54. Уголовный кодекс Туркменистана : принят 12 июня 1997 г. № 222-1. *Legislationline.org* : [сайт]. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
55. Уголовный кодекс Республики Узбекистан : утв. Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 г. № 2012-XII. *Legislationline.org* : [сайт]. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
56. Уголовный кодекс Эстонии : вступил в силу 1 сентября 2002 г. *Legislationline.org* : [сайт]. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
57. Гетьман А. Д. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння паспортом у контексті міжнародного досвіду. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. Вип. 4 (109). С. 346–356.
58. Безсонна Т. Ф. Місце біометричного паспорта в системі документів, що підтверджують громадянство України. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 132–137. URL: [https://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2017-3\(povn_text\).pdf](https://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2017-3(povn_text).pdf).
59. Що таке біометричні документи і для чого вони потрібні? *Державна міграційна служба України* : [сайт]. URL: <https://dmsu.gov.ua/faq/biometriczni-dokumenti-v-ukrajni/shho-take-biometriczni-dokumenti-i-dlya-chogo-voni-potribni.html>.
60. John H., Andras P. Massive passport fraud in Hungary allowed dozens of people to enter U.S. under false identities. *The Washington Post*. 2018. URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/massive-passport-fraud-in-hungary-allowed-dozens-of-people-to-enter-us-under-false-identities-officials-say/2018/05/09/b1ee48be-523a-11e8-b00a-17f9fda3859b_story.html?noredirect=on&utm_term=.7edd94b913d2
61. Gemalto enables biometric passports in 30 countries. *It-online*. 2017. URL: <http://it-online.co.za/2017/09/14/gemalto-enables-biometric-passports-in-30-countries/>
62. White D., Kemp R., Jenkins R., Matheson M., Burton A. Passport Officers'

Errors in Face Matching. *PLoS ONE*. 2014. 9(8): e103510. URL: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0103510>.

63. Study finds passport photo errors. *Belfast Telegraph*. 2014. URL: <https://www.belfasttelegraph.co.uk/breakingnews/offbeat/study-finds-passport-photo-errors-30517138.html>.

64. About Interpol. Overview. *Interpol*. URL: <https://www.interpol.int/About-INTERPOL/Overview>.

65. Fighting terrorism and transnational crime through effective border management. *Interpol*. URL: <https://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Border-management>.

66. PARAVICINI G. EU's passport fraud 'epidemic'. *Politico*. 2017. URL: <https://www.politico.eu/article/europes-fake-forged-stolen-passport-epidemic-visa-free-travel-rights/>.

67. Stamping out passport fraud. *The Sydney Morning Herald*. 2013. URL: <https://www.smh.com.au/opinion/stamping-out-passport-fraud-20131103-2wul5.html>.

68. Henley & Partners. Henley & Partners Passport Index. 2018. URL: <https://www.henleypassportindex.com/passport-index>

69. Global passport index. URL: https://www.henleypassportindex.com/assets/2018/PI_2018_INFOGRAPHS_GLOBAL_181008_WITHOUT_CBI_PROGRAMS.pdf

70. Гетьман А. Д. Іноземний досвід щодо превенції незаконного заволодіння важливим особистим документом, шляхом впровадження електронного паспорту. *Роль інституту викривачів у запобіганні та протидії корупції* : матеріали круглого столу (Київ, 2 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. Черней, К. Ланчінскас, А. Фодчук та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 28–30.

71. Северин А. Ю. Завдання кримінально-правової політики. *Молодий вчений*. 2016. № 11. С. 324–328.

72. Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 15–31. URL:

<http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6112>.

73. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 439 с.
74. Голіна В. Проблема кримінологічного забезпечення криміналізації і декриміналізації у кримінальному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3 (82). С. 107–116. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vapny_2015_3_13.pdf
75. Кузнецова Н. Ф. Социальная обусловленность уголовного закона. *Правовые исследования*. Тбилиси, 1977. С. 36–45.
76. Кримінальний кодекс УРСР. Київ : Держполітвидав УРСР, 1950. 168 с.
77. Сташис В. Основні новели нового Кримінального кодексу України. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3 (33–34). С. 612–626.
78. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций : монография. Одеса : Юрид. літ, 2011. 624 с.
79. Каменская А. Общественные работы в Латвии (опыт введения общественных работ в стране с практикой суровых наказаний). *Аспект : інформ. бюл.* 2002. № 3. С. 32–35.
80. Жердев О. А., Міхайліна Т. В. Виправні роботи: доктринальні аспекти застосування та співвідношення з іншими видами покарань. *Вісник Студентського наукового товариства Донецького національного університету* / [ред. кол. І. В. Хаджинов та ін.]. 2016. Т. 2. С. 26–30. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/3870/3903>.
81. Порівняльні таблиці щодо стану здійснення правосуддя. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
82. Баулін Ю. В. Виправні роботи у проекті КК України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2001. № 6. С. 199–203.

83. Ткачова О. В. Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт : монографія. Харків : Право, 2010. 192 с.

84. Чудик Н. О., Мудрик К. А. Проблеми відбування покарання у виді арешту в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2, ч. 2. С. 175–179. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pis_2016_2\(2\)__33.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pis_2016_2(2)__33.pdf)

85. Гель А. Чи можна вважати покарання у вигляді обмеження волі реальною альтернативою позбавленню волі на певний строк. *Харківська правозахисна група. Права людини в Україні* : [сайт]. URL: <http://khp.org/index.php?id=1239797977>

86. Кам'янець Т. В. Інститут обмеження волі: міжнародний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 299–303. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23721/73-Kamyanets.pdf?sequence=1>

87. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / [О. М. Джужа, О. Г. Кулик, В. В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 192 с.

88. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність : кримінологічно-правове дослідження. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 280 с.

89. Курс кримінології : Особлива частина : підручник : у 2 кн. / [М. В. Корнієнко, В. Б. Романюк, І. М. Мельник та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.

90. Фіалка М. І. Показники злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2 (7). С. 360–367. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/41_Fialka.pdf

91. Голина В. В., Маршуба М. О. Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине : монография. Харьков : Право, 2014. 280 с.

92. Правосвідомість і правова культура як базові чинники

державотворчого процесу в Україні : монографія / [Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін.]. Харків : Право, 2009. 352 с.

93. Криминологія : учебник / под ред. В. Д. Малкова. [2-е изд.]. М. : Юстицинформ, 2006. 250 с.

94. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии : монографія. Харків : Прапор, 2005. 224 с.

95. Иванов И. Социальное и биологическое в преступном поведении. *Советская юстиция*. 1993. № 9. С. 25–26.

96. Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підручник / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. [2-ге вид. перероб. і допов.]. Харків : Право, 2009. 288 с.

97. Иванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Паливода, 2006. 264 с.

98. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько - слідчої діяльності. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=100820#

99. Показники злочинності та їх загальна характеристика. URL: <https://studfile.net/preview/5170053/page:7/>

100. Кримінологія : підручник / [А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. Харків : Право, 2018. 416 с.

101. Жордания И. Ш. Психолого правовая структура способа совершения преступления. Тбилиси : Сабчота Сакартвело, 1977. 233 с.

102. Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник для вузов. М. : НОРМА-ИНФРА, 2001. 517 с.

103. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Харків : Одіссей, 2006. 1184 с.

104. Вирок Саратського районного суду Одеської області від 10 лип. 2014 р. по справі № 513/428/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт].

URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39742990>.

105. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 22 квіт. 2014 р. по справі № 308/2515/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38351906>

106. Пілявська Л. М. Зазделегідь не обіцяне придбання чи збут майна здобутого злочинним шляхом, як один із видів причетності до кримінального правопорушення . *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 69. С. 645–651. URL: <http://www.apdp.in.ua/v69/47.pdf>.

107. Продам паспорт, недорого! Як працює чорний ринок документів в Україні. *Etcetera* : *інтернет-газета*. 2018. 18 березня. URL: <https://uk.etcetera.media/prodam-pasport-nedorogo-yak-pratsyuye-chorniy-rinok-dokumentiv-v-ukrayini.html>

108. Чус О. В. Особливі ознаки предмету кримінального правопорушення незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї. *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 130–135.

109. Чус О. В. Стан розробки кримінальної відповідальності за привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї, або скарбу. *Право та суспільство*. – 2013. № 5. С. 129–136.

110. Вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 17 берез. 2016 р. по справі № 585/1173/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56540632>.

111. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 05 листоп. 2012 р. по справі № 1609/8425/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27312564>

112. Куц В. М., Кириченко Ю. В. Кримінальна відповідальність за незаконне використання електроенергії : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 160 с.

113. Гуня І. І. Особливості об'єктивної сторони вимагання. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2014. № 2. С. 136–144. URL: [http://irbis-](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-)

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2014_1_25.pdf

114. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 09 лют. 2015 р. по справі № 523/6492/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42839887>

115. У Славуті розглядатимуть справу про торгівлю людьми. *Судова влада України* : [сайт]. URL: <https://oda.court.gov.ua/archive/412638>

116. Ємельянов М. В. Поняття та види шахрайства за Кримінальним кодексом України. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 164–168.

117. Маримонська А. П., Михайліна Т. В. Шахрайство як вид протиправної поведінки : способи вчинення та проблеми кваліфікації. *Вісник Студентського наукового товариства Донецького національного університету*. 2016. Т. 2. С. 34–38. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/3872/3905>

118. Галустьян К. О. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, посягающих на законные интересы кредиторов и вкладчиков кредитных организаций Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2005. 160 с.

119. 6 років позбавлення волі - покарання за шахрайство та незаконне заволодіння документами. *Прес-служба Соснівського районного суду міста Черкаси* : [сайт]. URL: <https://court.gov.ua/archive/922557/>

120. Гетьман А. Д. Способи незаконного заволодіння важливим особистим документом. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201141.31>

121. Гетьман А. Д. Криминологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення шляхом незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 61–67. <https://doi.org/10.33270/04201901.61>

122. Passport security features: 2018 report Anatomy of a secure travel document. 2018. URL: <https://www.gemalto.com/govt/travel/passport-security-design>

123. 93,5 мільйона гривень: сума штрафів за адмінправопорушення накладені співробітниками Держприкордонслужби в минулому році. *Державна прикордонна служба України* : [сайт]. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/935-milyona-griven-Suma-shtrafiv-za-adminpravoporushennya-nakladeni-spivrobotnikami-Derzhprikordonsluzhbi-v-minulomu-roci/>

124. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 черв. 2014 р. по справі № 5-2310км14. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41214603>

125. Why Security is the Most Important Part of the Passport Making Process. *Computer Business Review*. 2018. URL: https://www.cbronline.com/opinion/security-in-passport-making-process#_ftn1

126. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 24 берез. 2020 р. по справі № 577/3554/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88419855>

127. Шаповалова М. Як перевірити паспорт в Opendatabot? *Opendatabot* : [сайт]. URL: <https://opendatabot.ua/blog/245-fake-passports>

128. Гетьман А. Д. Основные способы преступлений при использовании чужих официальных документов, удостоверяющих личность. *Борьба с преступностью: теория и практика* : тезисы докладов VII Междунар. науч.-практ. конф. (Могилев, 5 апреля 2019 г) / Министерство внутренних дел Республики Беларусь ; Учреждение образования «Могилевский институт Министерства внутренних дел Республики Беларусь» ; [редкол.: Ю. П. Шкаплеров (отв. ред.) и др.]. Могилев : Могилев. институт МВД, 2019. С. 149–151.

129. Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 05 черв. 2018 р. по справі № 206/3047/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75142818>
130. Вирок Місцевого Приморського районного суду м. Одеси від 27 лют. 2014 р. по справі № 522/32009/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37361018>
131. Клищенко Т. В. Нелегальна міграція і транспортування мігрантів через територію України. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18. Політичні науки. С. 71–76. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9720/Klynschenko_Nelehalna_mihratsiya.pdf
132. Польсько-українську банду, яка організувала незаконну міграцію майже 500 іноземців, затримали в Польщі. *Цензор. НЕТ* : [сайт]. URL: <https://censor.net.ua/ua/n3115144>
133. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 29 верес. 2016 р. по справі № 344/8370/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61705564>
134. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 10 берез. 2020 р. по справі № 243/1890/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88089415>
135. Білоус В. В. Фіктивне підприємництво: проблеми криміналістичної теорії. *Конституція – основа державно-правового будівництва і соціального розвитку України* : тези наук. доп. та повідом. учасників наук. конф. молодих учених (м. Харків, 30 черв. 2001 р.). Харків, 2001. С. 211–213. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6530/1/Bilous_V_211_213.pdf
136. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 07 трав. 2015 р. по справі № 638/23041/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44297581>
137. Шевченко Л. О. Ціннісні орієнтації злочинців. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Психологія. 2012. №

- 1032, вип. 50. С. 246–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2012_1032_50_59
138. Горелик А. С. Конкуренция уголовно-правовых норм : учеб. пособ. / Краснояр. гос. ун-т. Красноярск : КГУ, 1996. 67 с.
139. Що таке торгівля людьми? *Ла-страда Україна* : [сайт]. URL: https://la-strada.org.ua/ucsp_mod_information_showcategory_2.html
140. Палажій Г. В Україні почастишали випадки торгівлі людьми та рабства. Як не стати жертвою? *ZIK.ua* : [сайт]. URL: https://zik.ua/news/2017/03/28/v_ukraini_pochastishaly_vypadky_torgivli_lyudmy_ta_rabstva_yak_ne_staty_1069197
141. Храмцов О. М. Особистість злочинця та практичне значення її кримінологічного аналізу. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 26. С. 64–70. URL: <http://visnyk.univd.edu.ua/index.php?controller=service&action=download&download=31198>
142. Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем / авт. – упоряд. : С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик, О. С. Шеремет. Чернігів : Десна, 2015. 658 с.
143. Даньшин И. Н. О методологической роли особенного и отдельного в криминологии. *Проблемы правоведения*. 1987. Вып. 48. С. 79–86.
144. Мацкевич И. М. Криминологический портрет преступника (теоретические проблемы составления). *LEX RUSSICA (РУССКИЙ ЗАКОН)*. 2008. № 6. С. 1424–1444.
145. Тарарухін С. А. Вибрані твори : у 3 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. Частина 1. Юридична психологія. Мотивація злочинної поведінки. 212 с.
146. Давиденко М. Л. Еволюція вчення про особу злочинця. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. № 1137, вип. 18. С. 169–172. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=sGarLsIAAAAJ&hl=ru&oi=sra>

147. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 430 с.
148. Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Личность преступника: криминологическое – психологическое исследование : монография. М. : Норма-Инфра-М, 2010. 368 с.
149. Джужа О. М. Запобігання кримінальним правопорушенням , пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.
150. Шиханцов Г. Г., Муха И. В. Предупреждение грабежей и разбоев. Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. 102 с.
151. Головкін Б. М. Криминологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері : монографія. Харків : Нове слово, 2004. 252 с.
152. Иванов Ю. Ф., Джужа Ю. Ф. Криминологія : навч. посіб. [2-ге вид., допов. та переробл.] Київ : Вид. Паливода А. В., 2008. 292 с.
153. Романов В. В. Юридическая психология : учеб. пособ. М. : Юристъ, 1998. 488 с.
154. Варій М. Й. Енергетична концепція психіки і психічного : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 318 с.
155. Топольник В. Соціально-психологічна характеристика крадія. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 303–307. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/6/56.pdf>
156. Психолого-криміналістичний портрет невстановленого злочинця / [авт-уклад.: С. О. Шевцов, А. І. Тимошенко, С. М. Лозова] ; М-во внутр. справ України ; Експертна служба. Харків, 2011. 84 с.
157. Костицький М. В. Психологічні фактори впливу на особу злочинця. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2014. № 10. С. 12–19. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/3-10-14.pdf>
158. Антонян Ю. М., Бородин С. В. Преступность и психологические аномалии. М. : Наука, 1987. 208 с.

159. Основные черты личности преступника. *Алауханов Е. Криминология* : учебник. Алматы, 2008. 428 с. URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum6815/item6832.html>
160. Явчуновская Т. М., Степанова И. Б. Особенности криминологической характеристики личности преступниц. *Вестник Ивановского государственного университета*. Серия : Право. Экономика. Социология. 2001. Вып. 4. С. 24.
161. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Нові підходи до запобігання злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. Вип. 24. С. 48–56.
162. Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняється жінками в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 235 с.
163. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб. Київ : АртЕк, 1997. 208 с.
164. Сисоєва В. П. Запобігання злочинним посяганням на встановлений порядок здійснення операцій з металобрухтом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 235 с.
165. Смотрицкий Е. Ю. Глобализация и люмпенизация: социальные корни преступности. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту внутрішніх справ*. 2001. № 2. С. 28–39. URL: <http://philosophy.ru/library/smotr/smotr1.html>
166. Назаренко Д. О. Криминологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Диска плюс, 2013. 524 с.
167. Головкін Б. М. Запобігання негативному впливу криминогенної групи на формування особи корисливого насильницького злочинця. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 271–274.
168. Градецька Н. М. Сім'я як суб'єкт запобігання злочинності неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 20 с.

169. Головкін Б. М. Крадіжка як найтипівіший злочин неповнолітніх. *Часопис Київського університету права*. 2004. № 1. С. 82–88.
170. Вечерова Є. М. Деякі аспекти мотиваційної характеристики корисливої кримінальної активності неповнолітніх. *Кримінологія в Україні та протидія злочинності* : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. Одеса, 2008. С. 201–206.
171. Гетьман А. Д. Кримінологічні детермінанти незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 69–74. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201152.69>
172. Колесіна Т. Є. Рання профілактика відхилень у поведінці учнів. *Проблеми спільної роботи комісій у справах неповнолітніх та органів освіти України* : зб. наук.-метод. ст. Київ, 1994. С. 81–85.
173. Попов М. А. Педагогічні умови корекції поведінки важковиховуваних старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2006. 20 с.
174. Причини окремого кримінального правопорушення . *Referat 911* : [сайт]. URL: <https://www.referat911.ru/Kriminologiya/shpargalka-po-kriminologii/268291-2581219-place11.html/>
175. Гетьман А. Д. Чинники, які впливають на формування злочинця, що вчиняє злочин з важливим особистим документом. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 217–220.
176. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : монографія / М-во освіти і науки України ; Львів. держ. ун-т внутр. справ ; Прикарпат. юрид. ін-т. Івано-Франківськ : [б.в.], 2007. 214 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/1459.pdf>

177. Минаева С. П. Преступность несовершеннолетних / науч. ред. Б. В. Волженкин. СПб. : С.-Петербург. юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ, 1998. 44 с. (Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе).

178. Горелик А. В. Причины преступности в России. *Корни и причины преступности в России* : доклады общеакад. науч. конф. студентов и молодых ученых (март 2001 г.) / под ред. А. А. Петрова. М., 2001. С. 20–24.

179. Курилюк Ю. Б. Соціальна зумовленість злочинності в сучасному суспільстві. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 53–64.

180. Денисов С. Ф. Детермінанти злочинності і моделі кримінологічної превенції кримінальних правопорушень молоді : монографія. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2010. 396 с.

181. Шевченко О. В. Причины та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). С. 122–132. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik07_10.pdf

182. Сподарик Н. І. Кримінологічне запобігання підрозділами національної поліції України насильницьких кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2018. 279 с.

183. Пивоваров В. В. Мельничук Л. О. Роль конкретної злочинної ситуації у механізмі вчинення кримінального правопорушення . *Карпатський правничий часопис*. 2015. № 10. С. 72–78. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9953/1/Pivovarov_72-78.pdf

184. Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. Психология преступника и расследование преступлений. М. : Юристъ, 1996. 336 с.

185. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология : учебник. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2001. 640 с.

186. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина ; М-во освіти і науки України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2014. 440 с.

187. Корягіна А. Генезис злочинної поведінки. *Зовнішня торгівля:*

економіка, фінанси, право. 2016. № 1. С. 123–132. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2016/1\(84\)/13.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2016/1(84)/13.pdf)

188. Ривман Д. В., Устинов В. С. Виктимология : учебник. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. 332 с.

189. Ривман Д. В. Криминальная виктимология : учебник для вузов. СПб. : Питер, 2002. 304 с.

190. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/NMP_0016.pdf

191. Handbook on the Crime Prevention Guidelines Making them work. New York : UNITED NATIONS PUBLICATION, 2010. 124 с. (United Nations Office on Drugs and Crime). (CRIMINAL JUSTICE HANDBOOK SERIES).

192. Березняк В. С., Корогод С. В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни кримінологія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 183 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/082923.1.pdf>

193. Долгова А. И. Организация предупреждения преступности с учетом детерминации. *Вопросы борьбы с преступностью.* М., 1988. Вып. 47. С. 85–105.

194. Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України.* 2006. № 3 (46). С. 206–214. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5290/1/Golina_206.pdf

195. Віктимологічна профілактика злочинності. *Національна академія внутрішніх справ* : [сайт]. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kryminoloh_viktym/pluginAppObj_12_01/t4.pdf

196. Пономаренко Ю. А. Поняття кримінальної відповідальності. *Проблеми законності* : [академіч. зб. наук. праць. / відп. ред. В. Я. Тацій]. 2009. Вип. 102. С. 138–148.

197. Гетьман А. Д. Загально-соціальне запобігання кримінальних правопорушень у контексті незаконного заволодіння особистим важливим

документом. *NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE*. 2020. № 3 (43). С. 91–97.

198. Карпович О. Г. Предупреждение финансового мошенничества. Актуальные проблемы. *Российская юстиция*. 2010. № 9. С. 45–49.

199. Levi M. The Preventative Control of Organised Crime in Europe: The Emerging Global Paradigm? *International Key issues in Crime Prevention and Criminal Justice. Papers in celebration of 25 years of HEUNI*. HEUNI. Helsinki 2006. Publication Series. № 50. P. 92–105.

200. Про схвалення проекту Плану дій Україна - ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 черв. 2007 р. № 406-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_956

201. УГОДА про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції : підписана 27 черв. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16

202. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму : схв. на саміті Україна - Європейський Союз (22 листоп. 2010 р., м. Брюссель, Королівство Бельгія). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001

203. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво : учинено в м. Гаага, 14 груд. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text

204. Устименко О. С. Співробітництво України з Європолем та Євроюстом. *Сучасний рух науки* : тези доп. III міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (1–2 жовт. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 648–652.

205. Крапивін Є. Кримінальні правопорушення: панацея від дрібних кримінальних правопорушень, чи обмеження прав? *lb.ua* : [сайт]. URL: https://lb.ua/blog/evgen_krapyvyn/400068_kriminalni_prostupki_panatseya_vid.html

206. Науково-аналітичний огляд результатів соціологічного опитування працівників ОВС та слухачів вищих навчальних закладів ОВС у 2015 році. *Міністерство внутрішніх справ України* : [сайт]. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/soc_olog_chne_opituvannya_atestovanih_prac_vnik_v_m_1_c.pdf

207. Дроздова О. Кримінальні правопорушення: 5 аспектів новели, які мають розуміти усі українці. *Закон і Бізнес*. 2018. 23 листопада. URL: https://zib.com.ua/ua/135393-kriminalni_prostupki_5_aspektiv_noveli_yaki_mayut_rozumiti_u.html

208. Європейський досвід запобігання організованим злочинності: теоретичні питання. *Реферат. Все для студентів* : [сайт]. URL: <http://referat-ok.com.ua/pravo/jevropeiskii-dosvid-zapobigannya-organizovanii-zlochinnosti-teoretichni-pitannya/>

209. Шадська У. Чи потрібна в Україні стратегія запобігання злочинності? URL: <http://police-access.info/2016/10/chy-potribna-v-ukrajini-stratehiya-zapobihannya-zlochynnosti/>

210. Проект «Взаємодія поліції та громади». *Взаємодія поліції та громади* : [сайт]. URL: <http://bezpechne.community/>

211. Безпечне місто. *Kyiv smart city* : [сайт]. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/projects/safe-city/>

212. МВС України. *Фейсбук* : [сайт]. URL: <https://www.facebook.com/mvs.gov.ua/photos/a.737527876333906/2378345812252096/?type=3&theater>.

213. Міняйло Н. Є. Зарубіжний досвід запобігання організованим злочинності. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 660. Правознавство. С. 144–148. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/660/25.pdf>

214. Гетьман А. Д. Важливість запобігання незаконному заволодінню паспортом чи іншим особистим важливим документом. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали

міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Деревач : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 302–304.

215. Голіна В. В. Зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень як стратегія запобігання злочинності. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. 2012. № 3 (70). С. 204–213.

216. United Nations Standards and Norms in Crime Prevention At your finger tips. *United Nations Office on Drugs and Crime*. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_standards_and_norms_in_crime_prevention_at_your_fingertips.pdf

217. Public-Private Partnerships and Community Safety: Guide to Action / International Centre for the Prevention of Crime (ICPC). Montreal, 2011. 156 p.

218. Колодяжний М. Г. Предупреждение преступности в странах Латинской Америки. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 1 (7). URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tipp_2015_1_28.pdf

219. Про національну програму правової освіти населення : указ Президента України від 18 жовт. 2001 р. № 992/2001. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>

220. Форос Г. В. Суб'єкти діяльності щодо попередження кримінальних правопорушень та протидії злочинності. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 179–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2012_14_33

221. Ліховіцький Я. О. Прокуратура як суб'єкт протидії злочинності. *Порівняльно аналітичне право*. 2014. № 7. URL: http://www.pap.in.ua/7_2014/54.pdf

222. Тичина Д. М. Національна поліція України у системі запобігання кримінальним правопорушенням . *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 154–162. URL: http://files.visnikkau.org/200001608-817c182868/014_%D0%A2%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf

223. Орищук Ф. Закон и порядок. Как побеждают преступность украинские города. *Forbes*. 2012. Июнь. С. 72–74.
224. Somerville P. Understanding community policing. *Policing. An International Journal of Police Strategies & Management*. 2009. № 32 (2). P. 261–277.
225. Community policing in Ireland. 2012. № 7. 16 p. URL: http://www.oireachtas.ie/parliament/media/housesoftheoireachtas/libraryresearch/spotlights/Spotlight_Community_Policing_Final_Draft_124340.pdf
226. Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепції, теорія та практика. В рамках проекту «Створення Європейського експертного центру попередження злочинності» Секретаріат EUCPN. *Центр політико-правових реформ* : [сайт]. URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/14586534582015_community_oriented_policing_in_europe.pdf
227. Мартиненко О., Захаров Є. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ. *Закон і бізнес* : [сайт]. URL: https://zib.com.ua/ua/print/101834-strategiya_rozvitku_organiv_vnutrishnih_sprav_tekst_proektu.html
228. White S. The Importance of Community Policing in Troubled Times. *Conference Paper for the International Crime Prevention Conference*, (14–17 November 2011). Singapore, 2011.
229. Д'ячкова М. О. Засоби масової інформації як кримінологічний феномен : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2018. 23 с.
230. Світлична Ю. О. Фонові для злочинності явища як індикатор криміногенної обстановки в регіоні. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків, 2018. С. 7.
231. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Парадокси протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 83–90. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/880/paradoksi_protidi

yi_zlochinnosti.pdf?sequence=2

232. Гетьман А. Д. Спеціально-кримінологічне запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом. *Актуальні проблеми кримінального права* : тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 207–210.

233. Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб, та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2009. 312 с.

234. Лунеев В. В. Правовое регулирование общественных отношений – важный фактор предупреждения организованной и коррупционной преступности : тезисы доклада. *Государство и право*. 2001. № 5. С. 110–116.

235. Игошев К. Ю., Шмаров И. В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений (проблемы социального контроля). М. : Юрид. лит., 1980. 184 с.

236. Теоретические основы предупреждения преступлений / отв. ред. В. К. Звирбуль и др. М. : Юрид. лит., 1977. 287 с.

237. Clarke R., Eck J. Becoming a Problem-Solving Crime Analyst / Jill Dando Institute of Crime Science. London : University College London, 2003. URL: http://www.jdi.ucl.ac.uk/publications/other_publications/55steps. – Title of screen

238. Bottoms A. Place, Space, crime, and disorder. *The Oxford Handbook of Criminology* / Ed. by Maguire M., Morgan R., Reiner R. Oxford : Oxford University Press, 2007. P. 528–574.

239. Шрамко С. С. Поняття та специфіка стратегії зменшення можливостей зменшення кримінальних правопорушень . *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 193–202. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/11_Shramko.pdf

240. Dmytro Zhuravel. State in a smartphone: what should be expected from a single e-services portal? Opinion the way Ukrainian thinks. 2019. URL: <https://opinionua.com/en/2019/08/08/state-in-a-smartphone/>

241. Crime reduction through situational crime prevention: A study in the United Kingdom. Leicester: Department of Criminology. 2003. 94 p.

242. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878. *ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP150878?an=17&hide=true>

243. Взаємодія міліції з іншими правоохоронними органами у сфері забезпечення громадського порядку : метод. рек. / [В. В. Черній, В. П. Камінський, І. В. Коруля, А. А. Кушніренко]. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 28 с.

244. Шамрай В., Олійник І. Поняття і суть взаємодії, її значення. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 1 (31). С. 60–67.

245. Марієнко А. Індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням органами внутрішніх справ у системі протидії злочинності: сучасний стан проблеми. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. № 4. С. 192–197. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/4/35.pdf>

246. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. [3-е изд., перераб. и доп.]. М. : Норма, 2005. 912 с.

247. Афанасьєва В. В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2011. 22 с.

248. Наливайко В. С., Дурманенко Є. А. Превентивна і корекційна діяльність з неповнолітніми. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Серія : Право. 2001. Вип. 2, ч. 2. С. 417–421.

249. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2010. Т. VI. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.

250. Рябих Н., Колб О. Індивідуально-профілактичні засоби запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я засуджених до

позбавлення волі. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 229–233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_1_45

251. Якимова С. В., Маковецька Н. Є., Омельчук О. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник. Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2014. 442 с.

252. Голіна В. В., Ємельянов В. П., Петрюк П. Т. Злочинність неповнолітніх з психічними аномаліями: кримінологічна характеристика та актуальні проблеми боротьби. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : щоріч. бюл. / за заг. ред. А. А. Музики. Київ, 2005. С. 33–40.

253. Гладкова Є. О. Індивідуальна профілактика насильницьких кримінальних правопорушень проти працівників органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 439–444.

254. Литвинов О. М. Тактика індивідуальної профілактики кримінальних правопорушень . *Південноукраїнський правничий часопис* : наук. журн. 2007. № 3. С. 53–55.

255. Франк Л. В. Виктимология и виктимность. Об одном новом направлении в теории и практике борьбы с преступностью : учеб. пособ. Душанбе, 1992. 113 с.

256. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / [Є. М. Моїсеєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с.

257. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью : принята резолюцией 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text

258. Головкін Б. М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_33

259. Потерпілий від кримінального правопорушення (міждисциплінарне

правове дослідження) : монографія / за ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Кроссроуд, 2008. 364 с.

260. Андрушко А. В. До питання про віктимність осіб похилого віку. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 45. С. 459–465.

261. Павлова Ю., Вовканич Л., Виноградський Б. Фізична активність людей похилого віку. *Здоров'я і спорт*. 2010. № 1. С. 62–65.

262. Попов К. Л. Жертва шахрайства: віктимологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 21 с.

263. Джужа А. О. Використання результатів кримінологічних досліджень у запобіганні кримінальних правопорушень . *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 172–181. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2767/1/%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C.pdf>

264. Гура С. О. Психологічні особливості віктимної поведінки молодих людей. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. наук. праць. Харків, 2017. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6062/1/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%8c%d1%8f%20%d0%b2%d0%b8%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%bc%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82%d1%8c_%d0%b3%d1%83%d1%80%d0%b01.pdf

265. Афанасенко С. І. Особливості механізму віктимної поведінки жертв шахрайства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 58–61. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pupch_2014_3_19.pdf

266. Туляков В. А. Виктимология. Одесса : Одес. нац. юрид. акад., 2003. 148 с.

267. Христич І. О. Латентна віктимізація жертв крадіжок в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 20. С. 127–133. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9372>

268. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе : Ирфон, 1977. 237 с.

269. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник. СПб. : Питер, 2000. 208 с.

270. Давиденко В. Л. Віктимологія як галузь кримінологічної науки. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 118–121. URL: [http://irbis-](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-)

bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evpe_2014_8_22.pdf

271. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_11_39

272. Джужа О. М., Карпенко С. М. Кримінологічні засади віктимізації та девіктимізації як різновид профілактичної діяльності. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 7–11. 2011. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pis_2011_1_4

273. Вишневецкий К. В. Специальные меры виктимологического предупреждения преступлений против собственности. *Общество и право*. 2014. № 2 (48). С. 164–165. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsialnye-mery-viktimologicheskogo-preduprezhdeniya-prestupleniy-protiv-sobstvennosti>

274. Попов В. Л. Напрями віктимологічного запобігання шахрайства.

Юридичний науковий журнал. 2015. № 3. С. 159–163. URL: http://lsej.org.ua/3_2015/46.pdf

275. Джужа А. О. Віктимологічне запобігання кримінальним правопорушенням проти навколишнього природного середовища в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 111–121. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/aymvs_2016_2_12.pdf

276. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Парадокси протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 83–90. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/880/paradoksi_protidi_yi_zlochinnosti.pdf?sequence=2.

277. Скоган У. Дж. Изучение проблем безопасности в городах: распространение наркотиков и предупреждение преступности. *Криминологические исследования в мире*. М., 1995. С. 148–161.

278. Головкін Б.М. Як стають жертвами злочинів. *Проблеми законності*. 2017. № 136. С. 161-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_19.

279. Головкін Б.М. Криминологічне поняття віктимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. № 15(2). С. 93-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15%282%29__27.

280. Volodymyr Shablysty, Andriy Kovalenko, Anastasiia Hetman, Roman Kvasha. Victimological measures to prevent violent offences for gain committed by children. *Cuestiones Políticas.Facultad de Ciencias Jurídicas y Políticas.Universidad del Zulia.Venezuela*. 2020. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34713>.

281. Maksym Kalatur, Yuryi Levchenko, Tetiana Myroniuk, Valentyna Hrankina/ Yevhenii Huzenko (2020). Re-Socialization of Convicted Persons: Stages and Methods. *Journal of Legal Ethical and Regulatory Issues*, Volume 23, Special Issue. URL: <https://www.abacademies.org/journals/month-august-year->

[2020-vol-23-issue-0-journal-jleri-past-issue.html](https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1522)

282. Shablysty, V., Obrusna, S., Levchenko, Y., Gluhoverya, V., & Rufanova, V. (2021). Social and legal nature of bullying. *Amazonia Investiga*, 10(37), 78-85. <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1522>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати вивчення кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, порушених за ч.3 ст. 357 КК України («Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом»)

(Проаналізовано 286 кримінальних справ з усіх областей України)

Розділ 1. Відомості про кримінальне правопорушення		Кількість кримінальних проваджень	Частка у %
1.	на якій стадії було припинено кримінальний проступок:		
	а) готування до кримінального правопорушення	0	-
	б) замах на кримінальне правопорушення	29	10
	в) закінчене кримінальне правопорушення	257	90
2.	чи мало місце подальшого використання паспорту або іншого важливого особистого документу?		
	а) так	195	68
	б) ні	57	20
	в) не встановлено	34	12
3.	Якщо мало місце подальше використання паспорту або іншого важливого особистого документу, який мотив та мета спонукав злочинця?		
	а) підробка з метою подальшого використання таких документів у злочинних цілях	180	63
	б) використання чинного або анульованого або недійсного паспорту без змін	106	37
	в) шахрайство в кредитній та банківській системі	91,52	32
	г) шахрайство з нерухомістю	68,64	24
	д) отримання суб'єктивних прав передбачених для окремої категорії осіб (пенсіонери, інваліди, внутрішньоопереміщенні особи, тощо)	42,9	15
	е) нелегальна міграція	54,34	19
	є) фіктивне підприємництво	28,6	10
	тощо		0
4.	Який характер злочинної діяльності?		
	а) одноосібний	282	98,5
	б) вчинений групою осіб	3	1
	в) вчинений організованою групою	1	0,5
	г) вчинений злочинною організацією	0	-

5.	В якій області було вчинено кримінальне правопорушення?		
	а) Харківська область	34	12
	б) Донецька область	14	5
	в) Луганська область	11	4
	г) Одеська область	24	8,40
	д) Сумська область	14	4,79
	е) Закарпатська область	21	7,45
	є) Рівненська область	26	9
	ж) Львівська область	17	5,85
	з) Київ	24	8,51
	и) інші.	101	35
	Розділ 2. Відомості про особу винного		
1.	Стать		
	а) чоловік	216	73,87
	б) жінка	70	26,13
2.	Вік		
	а) 18- 24 років	43	16,58
	б) 25-30 років	44	15,57
	в) 30-49 років	147	51,75
	г) 50 -65 років	46	14,07
	д) інший вік	6	2,03
3.	Громадянство		
	а) України	281	98,49
	б) іншої держави	4	1,51
4.	Освіта		
	а) вища	17	7,03
	б) професійно-технічну	67	21,6
	в) повна загальна середня	131	45,72
	г) базову загальну середню	56	21,1
	д) інше	15	4,55
5.	Сім'я в якій виховувався або проживав злочинець:		
	а) повна (в сім'ї були здорові стосунки, повага, жоден член родини не притягався до кримінальної відповідальності)	49	17
	б) повна (нездорові стосунки, пияцтво, можливо раніше хтось із членів родини притягалися до кримінальної відповідальності)	54	30
	в) неповна (в сім'ї були здорові стосунки, повага, жоден	57	20

	член родини не притягався до кримінальної відповідальності)		
	г) неповна (нездорові стосунки, пияцтво, можливо раніше хтось із членів родини притягалися до кримінальної відповідальності)	60	33
6.	Найближче оточення злочинця:		
	а) несприятливе коло спілкування, з антисоціальними ухиленнями.	200	70
	б) звичайно-статистичне оточення (працювали, навчалися, проводили спільний час за не осудливими формами розваг)	86	30
7.	Зайнятість суспільно-корисною працею		
	а) не навчалися та не працювали, будучи працездатними	216	77,88
	б) пенсіонери	20	7,03
	в) робітники	13	5
	г) безробітні	11	4,51
8.	Чи мала винна особа судимість?		
	а) так	71	26,13
	б) ні	215	75,1
9.	Якщо винна особа мала судимість, скільки?		
	а) одну	46	61,53
	б) дві	7	13,46
	в) три та більше	18	25
10	Якщо злочинець мав судимість, за якими кримінальними ?		
	а) проти власності	43	65,38
	б) проти життя та здоров'я	13	19,23
	в) інші	14	15,39
11	Кримінальна відповідальність		
	а) штраф	175	43,31
	б) арешт	20	4,95
	в) обмеження волі	12	2,97
	г) позбавлення волі на строк від 1 до 10	1	1,73
	д) вироки (постанови) щодо яких набрали законної сили	303	75
	е) звільнено від відбування покарання з випробуванням	83	20,54
	д) звільнено від відбування покарання у наслідок амністії	5	1,23
	Розділ 3. Відомості про потерпілого		
1.	Вік		
	а) 18 – 24 років	54	18,7

	б) чоловіки віком 35 до 45 років	101	35,3
	в) жінки – віком від 30 до 50 років	81	28,2
	г) 68 – 80 років	27	9,6
2.	Стать		
	а) чоловік	154	54
	б) жінка	132	46
3.	Освіта		
	а) вища	87	31
	б) середня	80	28
	в) середня-спеціальну	74	26
	г) неповна загальноосвітня	23	8
4.	Характер стосунків потерпілого та злочинця		
	а) не мали близьких або родинних стосунків	246	86
	б) мали близькі або родинні стосунки	40	14
	в) потерпілий мав окремі відомості про злочинця	129	45
5.	Що вплинуло на обрання злочинцем жертви кримінального проступку?		
	а) випадковий збіг обставин	101	35,4
	б) неухважність у громадських місцях щодо збереження паспорту або важливих особистих документів	44	15,4
	в) надмірну довірливість та відсутність критичного мислення	57	20,1
	г) перебування у нетверезому стані	23	8,1
	д) відсутні дані	60	21
6.	Де проживали потерпілі		
	а) мешканці міст	256	89,5
	б) сільські жителі	30	10,5
7.	Поведінка потерпілого		
	а) ситуації, які мали негативний характер	210	73,5
	- ситуації, які мають характер поштовху	91	43,4
	- ситуації, в яких поведінка потерпілого створює об'єктивну можливість вчинення кримінального правопорушення	119	56,6
	б) ситуації, які мають позитивний характер:	32	11,2
	- ситуації, які мають характер поштовху, в яких поведінка потерпілого позитивна	17	54,3
	- ситуації, в яких поведінка потерпілих є нейтральною	15	45,7
	в) дані відсутні	44	15,3

Додаток Б
Аналітична довідка

**узагальнених результатів вивчення матеріалів архівних кримінальних справ в ході
проведення кримінологічного дослідження на тему:
«Запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим
документом»**

Вивчаючи матеріали архівних кримінальних справ, порушених за ч. 3 ст. 357 КК України, було проаналізовано 286 кримінальних справ з усіх областей України.

За результатами вивчення кримінальних проваджень нами було встановлено, що найбільша кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 357 КК України в м. Києві 8,51% (24¹), Харківській 12% (34), Донецькій 5% (14), Луганській 4% (11), Одеській 8,40% (24), Сумській 4,79% (14), Закарпатській 7,45% (21), Рівненській 9% (26), Львівській областях 5,85% (17).

У 68 % (195) кримінальних правопорушень мало місце подальше використання паспорту або іншого важливого особистого документу, у 20 % (57) такого використання не відбулося, 12 % (34) справ не було встановлено подальша доля паспорту або іншого особистого важливого документу.

У 63% (180) було здійснено підробку паспорту або іншого важливого особистого документу з метою подальшого використання таких документів у злочинних цілях, 37% (106) відбулось використання чинного або анульованого або недійсного паспорту без змін.

Подальше використання паспорту або іншого важливого особистого документу знайшло своє подальше втілення в таких злочинних діях: 32% (92) шахрайство в кредитній та банківській системі; 24 % (69) шахрайство з нерухомістю; 15% (43) отримання суб'єктивних прав передбачених для окремої категорії осіб (пенсіонери, інваліди, внутрішньопереміщенні особи, тощо); 19% (54) нелегальна міграція; 10 % (29) фіктивне підприємництво.

За державною приналежністю перше місце посідають документи України – 56%, друге місце – документи Німеччини – 17% и третє місце документи Туреччини – 11%. Найбільш популярними особистими важливими документами стали – посвідка на проживання – 39%, візові етикетки – 22%, документи водія, спеціальні паспорти – по 11%.

Аналіз вивчених кримінальних справ, що пов'язані з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом, свідчить про те, що в 73,87 % (216) злочинцями були чоловіки, а в 26,13 % (70) – жінки.

¹ тут і далі у дужках вказана кількість вивчених матеріалів кримінальних справ

Співвідношення осіб за громадянством та національністю виглядає наступним чином: 98,49% (281) – громадяни України, 1,51% (4) громадяни інших держав (за результатами вибіркового дослідження – це країни колишнього Союзу радянських соціалістичних республік).

Найбільш криміногенною при вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 3 ст. 357 КК України виявилася група осіб від 30 до 50 років - 51,39% (147) правопорушників саме такої вікової групи. Приблизно однакову питому вагу мають вікові групи від 18 до 25 років - 15,03 % (43), від 25 до 30 років - 15,38% (44) та від 50 до 65 років - 16,08% (46).

Освітній рівень, осіб, які посягали на особисті важливі документи характеризується наступним чином: особи, що мали повну загальну середню складають 45,72% (131), професійно-технічну - 21,6% (67), базову загальну середню - 21,1% (56), повну вищу освіту мали лише 7,03% (17).

Найбільша частка осіб, які вчинили кримінальні правопорушення передбачені ч. 3 ст. 357 КК України, ніде не навчалися та не працювали, будучи працездатними 77,88% (216), цікаво, що пенсіонери складають 7,03% (20) від загальної кількості злочинців. Аналіз роду занять осіб, які скоювали ці кримінальні правопорушення, свідчить, що приблизно однакову питому вагу має кількість робітників 5% (13) та безробітних 4,51 % (11).

Згідно із статистичними даними 26,13% (71) осіб було засуджено за вчинення кримінальних правопорушень зазначеної категорії та мали не зняту або непогашену судимість, з яких, 61,53% (46) злочинців мали одну судимість, а 25% (18) - мали три і більше судимостей, 13,46% (7) злочинців мали дві судимості. 65,38% (43) злочинців раніше вчиняли кримінальні правопорушення проти власності, 19,23% (13) - кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Лише 1,5 % (4) випадків кримінальних правопорушень спрямованих на незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом мали груповий характер та були вчинені у складі групи осіб без попередньої змови та групи осіб за попередньою змовою або у складі організованої групи.

Найбільшу питому вагу серед осіб, вироки (постанови) щодо яких набрали законної сили, становлять засуджені особи 75 % (303). Найбільшу питому вагу становить призначення засудженим за вчинення кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 357 КК України такого покарання, як штраф 43,31% (175), арешт 4,95% (20), обмеження волі 2,97% (12) та позбавлення волі на строк від 1 до 10 років 1,73% (7). Звільнено від відбування покарання з випробуванням 20,54% (83) осіб, у наслідок амністії – 1,23% (5). Призначено покарання за сукупністю кримінальних правопорушень до 16,08% (65) обвинувачених.

Великим є відсоток осіб, справи щодо яких було закрито – 24,75% (100). При цьому основною підставою для закриття справи слугувало примирення винного з потерпілим 32% (32), 8% (8) справ було закрито, у зв'язку з дійовим каяттям та 4% (4) у зв'язку зі смертю обвинуваченого.

Понад 63% (180) злочинців, засуджених до незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом виховувались та/або проживали в родині, з неміцними сімейними зв'язками, нездоровими стосунками між подружжям; нездоровими взаємовідносинами між батьками і дітьми; з наявною аморальною, протиправною поведінкою батьків або дорослих членів сім'ї, зокрема пияцтво, прояви злоби, жорстокості, вульгарності, систематичне здійснення протиправних вчинків, порушення правил спільного проживання; притягнення батьків або дорослих членів сім'ї (іноді неодноразове) до кримінальної відповідальності тощо. Із 63% злочинців, у повних сім'ях виховувалися 30% (54), а в не повних сім'ях 33% (60).

За даними вивчення кримінальних справ 70% (200) злочинців, які посягали на паспорт або інший особистий важливий документ мали несприятливе коло спілкування, з антисоціальними ухиленнями, проводили вільний час за осудливими формами розваг і аморальної поведінки.

Що стосується потерпілих від незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом, слід зазначити наступне. За статтю переважають чоловіки 54% (154), частка жінок складає 46% (132). За віком найбільш віктимною є такі категорії населення відповідних вікових груп, зокрема: молодь від 18 – 24 років 18,7% (54), чоловіки віком 35 до 45 років 35,3% (101), жінки – віком від 30 до 50 років 28,2% (81), особи похилого віку 68 – 80 років 9,6% (27). У більшості випадків потерпілими стають громадяни України – 91% (260).

Важливою характеризуючою ознакою жертв незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом є їх освітній рівень. Вищу освіту мали 31% (87) жертв, середню освіту отримали 28% (80), середню-спеціальну – 26% (74), не мали середньої освіти 8% (23) жертв.

За даними дослідження 86% (246) жертв не мали близьких або родинних стосунків із злодієм, однак близько 45% (129) жертв знали або мали певну інформацію про правопорушника.

Серед жертв незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом абсолютну більшість 89,5% (256) становили мешканці міст, сільських жителів було відповідно 10,5% (30).

При вивченні кримінальних справ щодо незаконного заволодіння паспортом або

іншим важливим особистим документом було виділено дві групи віктимологічних ситуацій, які зумовили вчинення незаконного посягання на паспорт або інші особисті важливі документи. Попередньо варто зазначити, що стосовно поведінки 15,3 % (44) потерпілих дані відсутні. Перша група - це ситуації, які мали негативний характер 73,5 % (210): а) ситуації, які мають характер поштовху, що об'єктивно провокують, штовхають злочинця на вчинення кримінального правопорушення . У разі реалізації вони виступають у вигляді приводу для вчинення кримінального правопорушення 43,4% (91). Поведінка потерпілих полягала в запрошенні малознайомих або незнайомих осіб до помешкання, у розпиванні з ними спиртних напоїв, залишення паспорту чи іншого особистого важливого документу в якості застави, передача паспорту сторонній особі, тощо; б) ситуації, в яких поведінка потерпілого створює об'єктивну можливість вчинення кримінального правопорушення , хоча й не виступає як поштовх 56,6 % (119). Поведінка потерпілого полягала в легковажності, яка проявлялася у залишенні відкритим автомобіля, дверей і вікон жилого приміщення, необачливе зберігання документів у гаманці, залишення на видному місці без нагляду гаманця, халатне відношення до особистих речей, залишення паспорту або іншого важливого особистого документу без нагляду, тощо. До цієї ситуації також необхідно віднести некритичні дії потерпілого, що власною поведінкою дозволяє злочинцю продовжувати злочинну діяльність і надалі.

Друга група - це ситуації, які мають позитивний характер 11,2 % (32): а) ситуації, які мають характер поштовху, в яких поведінка потерпілого позитивна, тобто він своїми діями не провокує, але розвиток ситуації призводить до того, що він стає жертвою незаконного заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом 54,3% (17). Наприклад, потерпілий звернувся до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи організації з метою отримання окремих послуг, передбачених законодавством (вклеювання фотокартки в паспорт, отримання кредиту, оформлення закордонного паспорту), але працівник, який уповноважений на надання послуг заволодів таким паспортом або іншим важливим особистим документом; б) ситуації, в яких поведінка потерпілих є нейтральною з точки зору впливу на поведінку злочинця й нанесення шкоди його діями 45,7 % (15).

Що вплинуло на обрання злочинцем конкретної особи у ролі жертви кримінального правопорушення (ставлення потерпілого) 35,4 % (101) вважають – випадковий збіг обставин, 15,4 % (44) особи вважають, що вплинула неуважність у громадських місцях щодо збереження паспорту або важливих особистих документів, 20,1% (57) впевнені, що постраждали через надмірну довірливість та відсутність критичного мислення. Щодо перебування у нетверезому стані, то таких осіб було 8,1 % (23). Щодо 21% (60) потерпілих

відсутні дані стосовно їх особистого ставлення до своєї поведінки в якості жертви. Ця відповідь підкреслює що віктимна поведінка потерпілого багато в чому обумовлює, що проти нього вчиняється кримінальне правопорушення. Так, наприклад, кожне десяте – дванадцяте посягання на індивідуальні транспортні засоби та речі які в ньому містяться відбуваються внаслідок недбалості потерпілих, які залишають транспортні засоби із незачиненими дверима, відкритим вітровим склом, тощо.

Додаток В
Результати анкетування співробітників оперативних підрозділів Національної поліції
України Харківської, Київської, Одеської, Львівської, Чернігівської та
Дніпропетровської областей
(опитано 293 співробітника)

1	Ваш вік	Кількість працівників	Частка у %
	а) до 25 років	100	34
	б) 26-35	144	49
	в) 36-50	49	17
	г) 51 і більше	0	0
2	Відомство		
	а) Національна поліція України	293	100
	б) інше (укажіть)	0	0
3	Освіта		
	а) повна вища юридична або інша (спеціаліст, магістр)	131	46,7
	б) базова вища юридична або інша (бакалавр)	156	53,3
	в) неповна вища юридична або інша (молодший спеціаліст)	0	0
	г) середня загальноосвітня	0	0
4	Стаж роботи в органах Національної поліції, прокуратури, інших правоохоронних органах:		
	а) до 5 років	103	35
	б) 5- 10 років	79	27
	в) понад 10 років	111	38
5	Чи доводилося Вам брати участь у виявленні, запобіганні або розкритті кримінального проступку, передбаченого (ч. 3 ст. 357 КК)?		
	а) так	126	43
	б) ні	167	57
6	Що було основною причиною для порушення кримінальної справи (проведення перевірки)		
	а) офіційне звернення потерпілого або його родичів, опікунів тощо	190	65
	б) ініціатива правоохоронних органів	103	35
	в) звернення державних органів	0	0
	г) інше	0	0
7	Чи були порушені кримінальні справи за Вашими матеріалами щодо кримінальних правопорушень , які пов'язані з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом (ч. 3 ст. 357 КК)?		
	а) так	67	23
	б) ні	226	77
8	Які були прийняті рішення по даним кримінальним провадженням?		
	а) направлені до суду	54	80,98

	б) закриті	13	19,02
9	Які основні причини, на Вашу думку, зумовлюють кримінальні правопорушення пов'язані з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом?		
	а) недостатня захищеність важливих особистих документів та легкість їх подальшого використання у злочинних цілях	123	42
	б) соціально-психологічні (недоліки правовиховної роботи з населенням, процес розшарування суспільства за майновим станом тощо)	170	58
	в) інше (укажіть)	0	0
10	Які чинники, мають криміногенне значення для запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним заволодінням паспорту або іншим особистим важливим документом?		
	а) порушення принципу невідворотності покарання	70	24
	б) бездіяльність деяких законодавчих актів щодо запобігання	62	21
	в) нестабільність і непослідовність прийняття законодавства	53	18
	г) проблеми кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь, а також кримінально-процесуального законодавства	32	11
	д) неефективність застосування кримінального закону у рамках судової системи	76	26
11	Які існують недоліки організаційної діяльності у запобіганні незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом?		
	а) перевантаження правоохоронної системи	53	18
	б) низький рівень оперативного запобігання кримінальних правопорушень	23	8
	в) невідповідність системи заходів запобігання злочинності її цілям	35	12
	г) відсутність координації та взаємодії в роботі правоохоронних органів	62	21
	д) відсутність законодавства щодо запобігання незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом	56	19
	е) низький професійний рівень співробітників правоохоронних органів щодо провадження діяльності із запобігання незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом	23	8
	е) низький рівень їх матеріально-технічного забезпечення	41	14
12	Які заходи, на Вашу думку, доцільно використовувати для підвищення результативності запобіжної діяльності органів Національної поліції для запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаним з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом?		
	а) заходи адміністративно-правового впливу	9	3
	б) заходи оперативно-розшукової профілактики	29	10
	в) підвищення авторитету співробітників правоохоронних органів	76	26
	г) формування певного внутрішнього переконання у населення	64	22
	д) страх перед покаранням	56	19
	е) вплив засобів масової інформації	15	5

	ж) віктимологічне запобігання (поширення серед населення інформації щодо того як захистити себе від кримінального правопорушення)	44	15
	д) інше (укажіть)	-	-
13	Як Ви вважаєте, які найбільш результативні профілактичні заходи для запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом:		
	а) індивідуального впливу (окрема превенція)	129	44
	б) масового впливу (загальна превенція)	164	56

Додаток Д
Аналітична довідка узагальнених результатів опитування працівників правоохоронних органів в ході проведення кримінологічного дослідження на тему:
«Запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом»

Під час проведення анкетування з метою отримання емпіричних даних для кримінологічного дослідження стосовно запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом було опитано 293 співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України Харківської, Київської, Одеської, Львівської, Чернігівської та Дніпропетровської областей, які в своїй повсякденній професійній діяльності зустрічаються зі кримінальними правопорушеннями в цій сфері.

За віковим критерієм респонденти розподілені на наступні групи: 34% (100)² опитаних співробітників до 25 років; 49% (144) працівників віком від 26 до 35 років, а також 17% (49) – віком від 36 до 50 років. Всі опитані особи на момент опитування працювали в Національній поліції України.

Переважає більшість респондентів 46,7 % (137) мають вищу освіту (спеціаліст або магістр), 53,3 % (156) – базова вища юридична (бакалавр).

В залежності від стажу роботи в правоохоронних органах опитаних співробітників можна розподілити на такі групи: 35% (103) працівників мали стаж роботи до 5 років; 27% (79) – стаж роботи від 5 до 10 років; 38% (111) опитаних пропрацювали в правоохоронних органах понад 10 років.

У відповідь на питання чи доводилося Вам брати участь у виявленні, запобіганні або розкритті кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України 43% (126) респондентів відповіли так, а 57% (167) респондентам не доводилось.

Основною причиною для порушення кримінальної справи (проведення перевірки) у 65% (190) стало офіційне звернення потерпілого або його родичів, опікунів тощо, та 35% (103) ініціатива правоохоронних органів.

За результатами анкетування 23% (67) опитуваних зазначили, що за їх матеріалами були порушені кримінальні справи щодо кримінальних правопорушень, які пов'язані з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом (ч. 3 ст. 357 КК) 77% (226) відповіли ні. Крім того, з порушених кримінальних справ лише 80,98% (54) були направлені до суду, а 19,02% (13) закривались за різними підставами.

Основними причинами, що зумовлюють кримінальні правопорушення пов'язані з

² тут і далі у дужках вказано кількість опитаних

незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом, 58% (170) працівників правоохоронних органів вважають соціально-психологічні (недоліки правовиховної роботи з населенням, процес розшарування суспільства за майновим станом тощо), 42% (123) недостатня захищеність паспорту або іншого важливого особистого документу та легкість їх подальшого використання у злочинних цілях.

У результатів опитування працівників правоохоронних органів встановлено правові чинники, які мають криміногенне значення для запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним заволодінням паспорту або іншим особистим важливим документом, зокрема: порушення принципу невідворотності покарання 24% (70); бездіяльність деяких законодавчих актів щодо запобігання 21% (62); нестабільність і непослідовність прийняття законодавства 18% (53); проблеми кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь, а також кримінально-процесуального законодавства 11% (32); неефективність застосування кримінального закону у рамках судової системи 26%(76).

Крім того, працівники правоохоронних органів засвідчили, що існують недоліки організаційної діяльності у запобіганні незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом є: перевантаження правоохоронної системи 18% (53); низький рівень оперативного запобігання кримінальних правопорушень 8% (23); невідповідність системи заходів запобігання злочинності її цілям 12% (35); відсутність координації та взаємодії в роботі правоохоронних органів 21% (62); відсутність законодавства щодо запобігання незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом 19% (56); низький професійний рівень співробітників правоохоронних органів щодо провадження діяльності із запобігання незаконному заволодінню паспорту або іншим особистим важливим документом 8% (23); низький рівень їх матеріально-технічного забезпечення 14% (41).

На питання які заходи, доцільно використовувати для підвищення результативності запобіжної діяльності органів Національної поліції для запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаним з незаконним заволодінням паспортом або іншим важливим особистим документом, 26% (76) опитаних впевнені, що заходи повинні бути спрямовані на підвищення авторитету співробітників правоохоронних органів, 22% (64) формування певного внутрішнього переконання у населення, 19% (56) – заходи спроможні виховати страх перед покаранням, 10% (29) переконані, що у запобіжній діяльності ефективними є заходи оперативно-розшукової профілактики, 15% (44) вважають, що віктимологічне запобігання (поширення серед населення інформації щодо того як захистити себе від кримінального правопорушення) є доволі ефективним, 5% (15) впевнені в значному впливі засобів масової інформації та лише 3% (9) покладають відповідальність у запобіганні на

заходи адміністративно-правового впливу. Майже порівну розділилися думки опитуваних стосовно результативності заходів для запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом, 56% (164) вважають більш результативними заходи масового впливу, 44% (129) - індивідуального впливу (окрема превенція).

Додаток Е

Проект

План заходів запобігання

незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом на період 2020–2022 роки

Вступна частина

З урахуванням актуальності проблеми незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, з метою забезпечення безпеки суспільства Національна поліція України, Генеральна прокуратура України, Державна міграційна служба України та Державна прикордонна служба України зобов'язані вжити комплекс організаційних та практичних заходів, спрямованих на запобігання криміногенним проявам незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом в Україні.

Основна увага при цьому повинна приділятися законності використання паспорту та інших важливих особистих документів, дотримання законодавства при перетині державного кордону України.

Грунтуючись на кримінологічному аналізі зазначених питань, з метою активізації запобігання кримінальним правопорушенням розглядуваної категорії, нейтралізації криміногенних факторів у даній сфері діяльності, припинення процесів зрощування кримінальних структур, кримінального тиску та шахрайства і з метою підвищення ефективності діяльності щодо запобігання та припинення незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, вважаємо за доцільне запланувати такі заходи.

1. Організаційно-правове забезпечення запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим важливим особистим документом.

1.1. Систематично аналізувати стан дотримання законодавства у галузі безпечного використання паспорту або іншого важливого особистого документу. У випадку погіршення криміногенної ситуації вживати адекватні скоординовані заходи щодо з'ясування та усунення причин і умов, які негативно впливають на стан запобіжної роботи.

2020-2022 роки	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України та її територіальні органи, Генеральна прокуратура України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України.

1.2. Продовжити:

- систематичне роз'яснення через засоби масової інформації, Інтернет заходів запобігання незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим

документом;

- громадське обговорення питань щодо ефективності роботи правоохоронних органів;
- практику залучення представників громадськості до формування державної політики у сфері забезпечення законності та правопорядку, додержання прав і свобод громадян, проведення профілактично-роз'яснювальної роботи, утворення для цього громадських рад та колегій;
- співпрацю з громадськістю шляхом розміщення в громадських місцях, засобах масової інформації, Інтернеті номерів контактних телефонів регіональних підрозділів Національної поліції України, графіків прийому громадян посадовими особами таких органів, номерів «телефонів довіри»;
- здійснення заходів щодо забезпечення підвищення рівня правової освіти та культури населення, громадської правосвідомості та формування негативного ставлення до протиправних діянь;
- функціонування консультативних пунктів з надання безоплатної правової допомоги особам при захисті їх прав, свобод і законних інтересів.

2020-2022 роки	Відповідальні за виконання: підрозділи центральних органів виконавчої влади, департаменти, відділи та служби облдержадміністрації, райдержадміністрації, Національна поліція України

1.3. Проводити аналіз міграційних процесів, визначати причини, що сприяють нелегальній міграції та торгівлі людьми, підвищувати якість роз'яснювальної роботи серед населення, особливо серед молоді та жінок, котрі мають намір виїхати за межі України для працевлаштування. Організувати контроль за діяльністю суб'єктів господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність у працевлаштуванні громадян на роботу за кордоном та туристичними агентствами, перевіряти наявність відповідних ліцензій і дотримання визначених у них умов.

2020-2022 роки	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Генеральна прокуратура України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України та їх територіальні органи.

1.4. З метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, провести аналіз роботи органів досудового розслідування щодо незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

Грудень 2020- березень 2021	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, органи досудового розслідування Національної поліції України, органи

року	прокуратури України

2. Загальні оперативно-слідчі заходи

2.1. систематизувати інформацію та матеріали кримінальних проваджень, щодо обґрунтовано підозрюваних у вчиненні незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом. Скласти плани досудового розслідування щодо реалізації таких матеріалів.

Грудень 2020- березень 2021 року	Відповідальні за виконання: Органи досудового розслідування Національної поліції України, органи прокуратури України

2.2. вивчити припинені та призупинені кримінальні справи за фактами незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом та матеріали про відмову в порушенні кримінальних справ. Доопрацювати зазначені матеріали і, за наявності підстав, поновити провадження кримінальних справ, вжити заходів щодо їх закінчення та направлення до суду.

Грудень 2020- березень 2021 року	Відповідальні за виконання: Органи досудового розслідування Національної поліції України, органи прокуратури України

3. Практичні заходи

3.1. Проведення заходів, спрямованих на ліквідацію каналів незаконної міграції іноземців територією України, з метою послаблення їх впливу на криміногенну ситуацію в державі; здійснення заходів з виявлення і припинення протиправної діяльності посадових і службових осіб щодо забезпечення функціонування каналів незаконної міграції іноземців територією України.

2020-2022 роки	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України

3.2. налагодження прямого телефонного зв'язку між керівниками правоохоронних органів та місцевих органів виконавчої влади з питань запобігання кримінальних правопорушень, боротьби з корупцією на всіх рівнях державної влади та господарювання, роз'яснення актів законодавства.

Листопад 2020- грудень 2021 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, органи Національної поліції України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба

	України

3.3. проведення спільних з прикордонними (правоохоронними) органами суміжних держав профілактичних операцій щодо виявлення та припинення каналів переправлення незаконних мігрантів через спільний державний кордон на основі результатів оцінки ризиків.

2020-2022 роки	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Державна прикордонна служба України, заінтересовані державні органи

3.4. проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення осіб, що спеціалізуються на незаконному заволодінні паспортом або іншим важливим особистим документом, а також осіб у судових, правоохоронних органах, нотаріусів, які сприяють подальшому використанню документів, отриманих злочинним шляхом.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, органи Національної поліції України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України

3.5. удосконалення взаємодії правоохоронних органів з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом, Європолом та компетентними органами іноземних держав у боротьбі із злочинністю; розроблення з урахуванням міжнародного досвіду міжвідомчих заходів щодо підвищення ефективності використання форм міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, органи Національної поліції України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України

3.6. запровадження інноваційних підходів до технічного оснащення прикордонних органів: системи відеоспостереження, автоматизованих контрольно-пропускних систем, спеціалізованого програмного забезпечення для розпізнавання обличчя, обробки зображень, перевірки відбитків пальців або радужної оболонки ока осіб в пунктах пропуску через державний кордон.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України

3.7. надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у

виявленні та затриманні осіб, які порушили або намагаються порушити державний кордон чи провадять іншу протиправну діяльність на кордоні.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Громадські формування

3.8. Забезпечення обміну статистичною інформацією щодо осіб, які порушують порядок використання паспорту або іншими важливими особистими документами;

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України

3.9. Впровадити європейський підхід до «чотирирівневого контролю в'їзду» ІУК, який включає не лише відповідну ієрархію органів та міжвідомчу взаємодію всередині країни, але й законні дії у третіх країнах та співпрацю із уповноваженими органами сусідніх країн;

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України

3.10. Запровадити процедуру обміну даними інформаційної системи «Аркан» підрозділами відповідних органів на регіональному рівні. Одночасно запровадити механізми, які б мінімізували ризики зловживання таким доступом і встановлювали належний контроль за використанням даних.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України

3.11. Запобігання, своєчасне виявлення та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із співучастю прикордонників у незаконному переправленні через державний кордон осіб, з порушенням правил несення прикордонної служби, кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та корупційних правопорушень, вчинюваних військовослужбовцями та працівниками Держприкордонслужби.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України

3.12. На підставі отриманої інформації про осіб, які мають намір здійснити

незаконне заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, місць і механізмів їх протиправної діяльності організувати та здійснити заходи щодо її реалізації шляхом документування такої діяльності та затримання злочинців.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України

3.13. Оперативним шляхом перевірити осіб, обвинувачених по кримінальних справах за фактами незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом, які звільнені від покарання, з метою викриття фактів продовження ними злочинної діяльності.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України.

3.14. Здійснити комплекс заходів щодо встановлення місцезнаходження та затримання злочинців, які переховуються від слідства та суду по кримінальних справах за незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом.

2020-2022 року	Відповідальні за виконання: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України.

3.15. Під час складання проектів місцевих бюджетів на 2021 та наступні роки, розглянути питання щодо виділення коштів для забезпечення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку та заохочення громадських помічників дільничних інспекторів поліції відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону».

2021-2022 роки	Відповідальні за виконання: Місцеві державні адміністрації

3.16. Вжити заходів щодо налагодження співробітництва органів Національної поліції України з населенням, залучення громадян до запобігання кримінальним правопорушенням, боротьби зі злочинністю, зокрема, як громадських помічників дільничних інспекторів поліції із числа членів громадських формувань з охорони громадського порядку.

2021-2022 роки	Відповідальні за виконання: органи Національної поліції, підрозділи Державної прикордонної служби України.

Додаток Є

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Начальник
 ГУНП в Київській області
 доктор юридичних наук
 підполковник поліції
 Андрій НЄБИТОВ
 2020 р.

АКТ

про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Гетьман Анастасії Дмитрівни на тему: «Запобігання злочинам, що вчиняються з використанням незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом»

Комісія у складі:

Заступника начальника Головного управління Національної поліції в Київській області – начальника слідчого управління підполковника поліції Рекуна Сергія Сергійовича, заступника начальника Головного управління Національної поліції в Київській області підполковника поліції Колесника Ярослава Васильовича, начальника управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Головного управління Національної поліції в Київській області підполковника поліції Лобка Богдана Григоровича склала даний акт про те, що окремі пропозиції, надані за результатами дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НАВС Гетьман Анастасії Дмитрівни на тему: «Запобігання злочинам, що вчиняються з використанням незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» можуть бути використані у системі службової підготовки та у практичній діяльності оперативних працівників та слідчих при запобіганні, виявленні, розкритті та розслідуванні вказаної категорії злочинів.

Члени комісії:

Заступник начальника ГУ-
 начальник СУ
 підполковник поліції

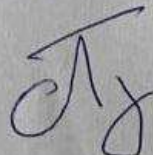
Сергій РЕКУН

Заступник начальника ГУ
 підполковник поліції

Ярослав КОЛЕСНИК

Начальник УБЗПТЛ
 підполковник поліції

Богдан ЛОБКО

Додаток Ж

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський

25.08.2020 р.

АКТ

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінології а кримінально-виконавчого права Гетьман А.Д. у освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: головного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, професора Джужі О.М. (голова комісії); завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента Левченка Ю.О. та старшого наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Тичини Д.М. склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача Гетьман Анастасії Дмитрівни на тему: «Запобігання злочинам, що вчиняються з використанням незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів та лабораторій під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем кримінології та кримінального права в межах реалізації тем наукових досліджень «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (номер державної реєстрації 0111U0011288), а також у освітньому процесі – у процесі підготовки освітньо-кваліфікаційних характеристик працівників слідства та оперативних підрозділів, навчальних планів і програм, лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань, тренінгів і дидактичних матеріалів, а також безпосередньо під час проведення різних видів занять за дисциплінами кримінально-правового та кримінологічного циклів й оперативно-тактичних навчань і комплексних вчень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників, Національної поліції України, їх державної атестації.

Голова комісії:

О.М. Джужа

Члени комісії:

Ю.О. Левченко

Д.М. Тичина

Додаток 3

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

01008, м. Київ, вул. Грушевського, 5, (044) 255-34-41, Kostenko.Pavlo@rada.gov.ua

№ 156/19/006

14 травня 2019 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Гетьман Анастасії Дмитрівни за темою «Запобігання злочинам, що вчиняються шляхом незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом» в законотворчий процес

Надані у дисертаційному дослідженні пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства, здобувачем наукового ступеня доктора філософії кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Гетьман Анастасії Дмитрівни за темою: «Запобігання злочинам, що вчиняються шляхом незаконного заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом» розглянуті народним депутатом України, членом Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Запропонована пропозиція щодо внесення змін до частини 3 статті 357 Кримінального кодексу України є актуальною, теоретично і методологічно доцільною та може бути використана для вдосконалення законодавства України.

Акт виданий без фінансових зобов'язань перед автором.

Народний депутат України

Костенко П.П.

Додаток И

Рейтинг паспортів за ступенем їх захищеності

Rank	Passport	Score	Rank	Passport	Score	Rank	Passport	Score	Rank	Passport	Score			
1	Japan	190	13	Poland	173	35	Panama	141	57	Guyana	88	92	Angola	49
2	Singapore	189	14	Chile	174	36	Honduras	138	58	Maldives	87	93	Central African Republic	48
3	France	188	15	Cyprus	173	37	Dominica	137	59	Nauru	86	94	Cameroon	48
	Germany		16	Monaco	171	38	El Salvador	135	60	Qatar	85	95	Myanmar	47
	South Korea		17	Brazil	171	39	Guatemala	130	61	Jamaica	84	96	Congo (Rep.)	47
4	Denmark	187	18	Argentina	170	40	Peru	129	62	Papua New Guinea	83	97	Liberia	46
	Finland		19	Hong Kong (SAR China)	169	41	Serbia	128	63	Botswana	82	98	Nigeria	46
	Italy		20	Croatia	165	42	Solomon Islands	127	64	Bolivia	81	99	Burundi	45
	Spain		21	Romania	165	43	Samoa	125	65	Sierra Leone	80	100	Djibouti	45
	Sweden		22	Andorra	168	44	Vanuatu	124	66	Mozambique	79	101	Kosovo	44
5	Austria	186	23	Saint Marino	161	45	Nicaragua	123	67	Sao Tome and Principe	78	102	Congo (Dem. Rep.)	43
	Luxembourg		24	Belize	161	46	Ukraine	122	68	Tajikistan	77	103	Iran	42
	Netherlands		25	Barbados	161	47	Colombia	121	69	Kazakhstan	76	104	Ethiopia	42
	Norway		26	Israel	161	48	Cuba	120	70	Namibia	75	105	North Korea	41
	Portugal		27	United Arab Emirates	161	49	Togo	119	71	Saudi Arabia	74	106	Sri Lanka	41
	United Kingdom		28	Mexico	158	50	Marshall Islands	118	72	China	74		Bangladesh	41
	United States		29	Bahamas	155	51	Tonga	117	73	Lesotho	73		Lebanon	41
6	Belgium	185	30	Uruguay	154	52	Kiribati	115	74	Indonesia	73		Libya	41
	Canada		31	Seychelles	152	53	Montenegro	114	75	Kenya	71		South Sudan	40
	Ireland		32	Switzerland	152	54	Micronesia	112	76	Malawi	71		Nepal	40
	Switzerland		33	St. Kitts and Nevis	151	55	Moldova	111	77	Slovakia	71		Eritrea	39
7	Australia	183	34	Antigua and Barbuda	150	56	Moldova	110	78	Sweden	71		Palestinian Territory	39
	Greece		35	Costa Rica	149	57	Palau Islands	109	79	Gambia	68		Sudan	39
	Malta		36	Taiwan	148	58	Romania	108	80	Tanzania	68		Yemen	37
8	Czech Republic	182	37	Vatican City	148	59	Bosnia and Herzegovina	118	81	Zambia	68		Madagascar	33
	New Zealand		38	Trinidad and Tobago	147	60	Albania	114	82	Azerbaijan	66		Pakistan	33
9	Iceland	181	39	Mauritius	146	61	Georgia	112	83	Dominican Republic	66		Somalia	32
	Hungary		40	St. Lucia	145	62	Turkey	111	84	Philippines	66		Syria	32
	Malaysia		41	St. Vincent and the Grenadines	145	63	South Africa	102	85	Timor	65		Afghanistan	30
	Slovenia		42	Grenada	144	64	Belize	101	86	Cape Verde Islands	65		Iraq	30
11	Latvia	179	43	Macao (SAR China)	144	65	Timor-Leste	98	87	Uganda	64			
	Lithuania		44	Paraguay	143	66	Ecuador	95	88	Zimbabwe	64			
	Slovakia		45			67	Kuwait	90	89	Jordan	63			
12	Estonia	178	46			68	Fiji	90	90					

This graph shows the full Global Ranking of the 2018 Henley Passport Index. In certain cases, a rank is shared by multiple countries because these countries all have the same level of visa-free or visa-on-arrival access.

The information provided here reflects the 2018 Henley Passport Index ranking on 9 October 2018.

Додаток І

Досвід зарубіжних країн у встановленні санкції за кримінальні правопорушення пов'язані з незаконним заволодінням паспортом або іншим особистим важливим документом

№	Країна	Штраф	Арешт	Обмеження волі	Позбавлення волі	Виправні або альтернативні роботи	Громадські або альтернативні роботи
1.	Україна	до 50-ти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян	до 3-х місяців	до 3-х років	×	×	×
2.	Грузія	Розмір штрафу встановлюється судом мін. 2000 ларі	×	×	до 1-го року	×	×
3.	Германія	Розмір штрафу встановлюється судом	×	Від 3-х місяців до 5-ти років	до 2-х років	×	×
4.	Російська Федерація	До 80 000 руб, або у розмірі заробітної плати або іншого доходу за період до 6-ти місяців	До 3-х місяців	×	×	до 1-го року	Обов'язкові роботи на строк від 120 до 180 годин,
5.	Республіка Білорусь	Розмір штрафу встановлюється судом	Строк встановлюється судом	До 2-х років	до 2-х років або	×	Строк встановлюється судом
6.	Республіка Молдови	Від 550 до 850 умовних одиниць	×	×	до 5-ти років	×	Неоплачування праця на користь суспільства на строк від 180 до 240 годин
7.	Азербайджанська Республіка	До 300 манатів	×	×	до 1-го року	до 1-го року	×
8.	Республіка Арменія	Від 200 до 400 мінімальних заробітних плат	До 2-х місяців	×	до 1-го року	×	×
9.	Республіка Казахстан	До 200 місячних розрахункових показників	До 60-ти діб	×	×	До 200 місячних розрахункових показників	до 180 год.

10.	Киргизька Республіка	Від 50-ти до 100 місячних розрахункових показників	×	×	×	×	від 120 до 180 год.
11.	Республіка Таджикистану	До 200 місячних розрахункових показників	×	×	від 2-х до 5-ти років	до 1-го року	від 80-ти до 120-ти год
12.	Туркменістан	Від 10 до 20 розмірів мінімальної заробітної плати	×	×	до 1-го року	до 2-х років	×
13.	Республіка Узбекистан	Від 50 до 100 розмірів мінімальної заробітної плати	×	До 3-х років	×	від 2-х до 3-х років	від 300 до 360-ти год.
14.	Естонія	Розмір штрафу встановлюється судом	Строк встановлюється судом	×	до 1-го року	×	×

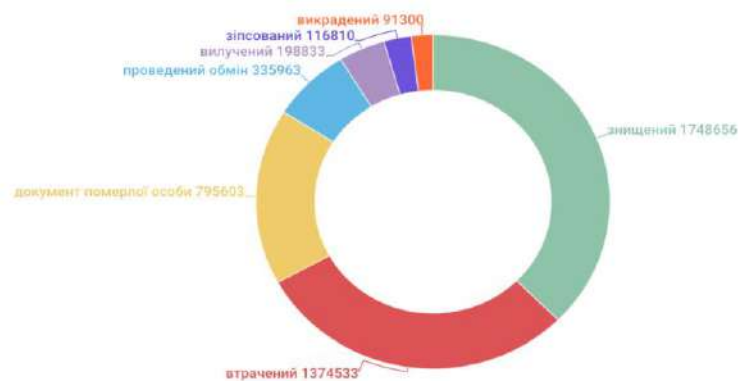
Додаток К
Кількість вкрадених та втрачених паспортів
за даними Інтерполу з 2010 року по 2016 рік

Додаток Л

Основні причини, за яких паспорт може бути визнано недійсним за даними Державної міграційної служби України станом на 01 жовтня 2018 рік [Ошибка! Источник ссылки не найден.]

Чому паспорти визнаються недійсними?

*Дані на 1 жовтня 2018 року

Додаток М
«Схема вивчення особистості»
в оперативно-розшуковій діяльності
[Ошибка! Источник ссылки не найден., Ошибка! Источник ссылки не найден.,
с.20-23].

1. Життєві сфери:	
Родина стосунки	між людьми, відношення до дітей, відношення до батьків, залежність від дружини (чоловіка);
Професія і спеціальність	мотиви вибору професії і роботи, задоволеність роботою і професією, просування по роботі, соціальний статус на роботі – авторитетність, популярність і т. ін.;
Суспільна і політична активність	активний – неактивний, скільки витрачає часу на суспільну діяльність;
Проведення вільного часу	кіно, театр, музика, спорт, спиртне, азартні ігри, коло друзів і знайомих
Матеріальні умови життя	яка квартира, обстановка в ній, бюджет родини, задоволеність своїм матеріальним становищем;
Здоров'я	загальний стан здоров'я, відношення до свого здоров'я, наявність серйозних захворювань.
2. Темперамент і характер:	
Комунікативність	товариський, нетовариський, замкнутий; обережний – рішучий; соромливий – несоромливий; виявляє схильність до лідерства – схильність до лідерства не виявляє;
Емоційність	незворушний – ранимий, спокійний – дратівливий, оптимістичний – песимістичний;
Властивості характеру, що виражають відношення:	до людей – чуйність, доброта, вимогливість, зарозумілість, недовіра і т. д.; до речей – акуратність, неохайність, відношення до речей і ін.; до самого себе – марнославство, честолюбство, самолюбство, гордість, зарозумілість, скромність і т. д.
Домінуючі риси характеру	первинні риси, вторинні риси, кардинальні риси.
3. Соціальна адаптація:	
Соціальне оточення	зв'язок із родичами, взаємини з друзями і знайомими, визнання з боку навколишніх
Сприйняття соціальної ситуації	як правило, виходить із реальної обстановки; адаптується швидко – повільно; у діях переважає логічність і т. ін.;
Самооцінка	оцінка своєї соціальної ролі, відношення до думки інших про свої можливості, рівень домагань, упевненість – непевність у собі, почуття власного достоїнства – комплекс неповноцінності.
4. Здатності:	
Загальні здібності	швидкість і плавність мовлення, рівень оперування цифрами, легкість запам'ятовування, багатство уяви, повнота узагальнень, особливості вирішення проблемних завдань;
Спеціальні здібності	організаторські, педагогічні, лінгвістичні й ін.; здатність установлювати знайомство і розвивати контакти, впливати на людей, привертати їх до себе; здатність розбиратися в людях.